

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2019/9-10 szám

Tartalom

Villám

- [„Ki ne ismerné fel...”](#)

Emlékezet

- [Teophrasztosz: Jellemrajzok](#)
- [Benjamin Constant: Az egyéni szabadságról](#)
- [Ballai László: Légicsata Budapestért](#)
- [Ballai László: Időzavar](#)
- [Nándi Mihály: Egy feudális mechanizmus](#)
- [Nándi Mihály: Román állam a középkori Erdélyben](#)
- [A Kőszegiek – egy magyar oligarcha család](#)
- [Olajos István: A Huszita háborúk](#)
- [Lukáts János: Szerelmem, Kelet-Berlin](#)

Déliab

- [Ady Endre: A fekete macska](#)
- [Ady Endre: Vérhalom és Barbarossa](#)
- [Ady Endre: Az anyám és én](#)
- [Kaiser László: Monológ](#)
- [Gyimesi László: Maradékok, csutkák, jó urak](#)
- [Gyimesi László: Pannon triptichon](#)
- [Deák Mór: Tenyerjós](#)
- [Deák Mór: Térj meg](#)
- [Nagy László: Holtak felkelőben](#)
- [Nagy László: Kiscsikó-sírató](#)
- [Móricz Zsigmond: A vaskereszt](#)
- [Móricz Zsigmond: Kép a Sárrétről](#)
- [Olajos István: Tanka János nyomában](#)
- [Le Fondant: A légy és a belég](#)

Húrok

- [Bartók Béla: A népzene forrásainál](#)
 - [Ballai László: A tőki vívódásokra](#)
-

Villám

„Ki ne ismerné fel...”

„Ki ne ismerné fel, hogy az, amire az ezer évvel ezelőtti rendszer épül – koronabirtok, palotagróf, birodalmi hűbér, előkelő világi vazallusok, az erdőben rejlő lehetőségek, az utazó udvar, az uralkodó személyes jelenléte, az uralkodó kiemelkedése a laikusok köréből, mindenkinél nagyobb illetékessége, mágikus sérthetlensége, a politikai ellenzék visszaszorítása, kikapcsolása az állam irányításából, a nepotizmus, az oligarchikus kormányzás, a birodalmi egyház, az egyház hatalmának gátlástalan növelése, az uralkodói magánegyház, az átmeneti jellegű társadalom, a politikai hatalommal szerzett és állami funkciókat gyakorló nagybirtok előtérbe kerülése, a família, a miniszteriális réteg, a védelem fejében adó és szolgáltatás követelése, valamint a cselédek egyre szélesedő osztálya – egyszersmind a mai magyarországi posztkommunista diktatúra alapja?”

Nándi Mihály

Emlékezet

Teophrasztosz: Jellemrajzok

– *részletek* –

1. A tettetés

Tömören szólva a tettetés szavakban és tetteiben megnyilvánuló, alantas célzatú színlelés.

Tettető az az ember, aki haragosaihoz közeledve „csevegni óhajt és nem civakodni”; szemtől szembe magasztalja azokat, akik ellen titkon áskálódott, s ha bajba keverednek, „együtt érez velük”; „megbocsát” az őt rágalmazóknak, és „nem haragszik” a rá szórt szidalmakért; a sérelmeiket felpanaszolókkal „tárgyilagos hangnemben” beszél; aki sürgősen akar vele találkozni, arra rászól, hogy „jöjjön később”; sohasem árulja el, amit már csinál, hanem azt mondja, hogy „tervbe vette”; szokása elhitetni, hogy „csak az imént érkezett”, vagy hogy „későn jött”, és hogy „gyengélkedett”; a kölcsönt vagy baráti támogatást kérőknek bőkezűen ad, de hozzáfűzi, hogy „nem veti fel a pénz”; ha van eladnivalója, azt mondja, hogy „nem adja el”, ha meg nincs, azt, hogy „elad”; teszi, hogy „nem hallotta, amit hallott”, kijelenti, hogy „nem látta”, amit látott, az ígéreteire pedig „nem emlékszik”; és gyakran mondogatja, hogy „gondolkozni fog rajta”, „fogalma sincs róla”, „furcsának tartja”, „ez már neki is eszébe jutott”. Általában jellemzők rá az olyanfajta kifejezések, mint „nem hiszem”, „fel nem foghatom”, „meg vagyok döbbenve”, és hogy „szavaidból ítélve nagyon megváltozott”, „egészen másként mesélte nekem”, „számomra elképzelhetetlen a dolog”, „beszélj be másvalakinek”, „nem tudom, neked ne higgyek, vagy az ő szavában kételkedjem”, „csak vigyázz, ne légy túl hiszékeny”.

Ilyen hangnemet és körmönfonságot, ilyen visszatérő fordulatokat találunk a tettetőknél; az efféle éppen nem egyenes, hanem kétszínű jellemektől őrizkednünk kell – a viperáknál is veszélyesebbek.

2. A hízelgés

A hízelgést úgy foghatnánk fel, mint becstelen, de a hízelgő számára hasznos érintkezési módot.

Hízelgő az az ember, aki sétapartneréhez így beszél: „Veszed észre, milyen csodálattal néznek rád az emberek? Ez senkivel a városban elő nem fordul, csak veled. Hogy dicsértek tegnap is a sztoában [közösségi csarnok – a szerk.!] Több mint harminc ember üldögélt ott, de mikor arról került szó, ki a legderekabb, mind dicsért, és a te nevedet ismételtette.” Ilyen és hasonló szavak kíséretében a másik köpenyéről eltávolít egy gyapjúszálat, ha pedig a szél polyvát sodort a szakállára, felcsippenti, és rámosolyogva ezt mondja: „Lám-lám, két napja nem találkoztam veled, s egészen szürke lett a szakállad, ámbár éveid számához képest olyan fekete, mint senki másé.” Ha „barátja” megszólal, a többieket csendre inti, magasztalja őt, ha énekel, alighogy befejezte, elragadtatva felkiált: sületlen élceit hahotával fogadja, s még köpenyét is a szájába gyömöszöli, mint aki másképp abba sem bírná hagyni a nevetést; a szembejövőkre megálljt parancsol, „míg őurasága el nem vonul”; a gyermekeinek almát-körtét vesz ajándékba, apjuk szeme láttára nyújtja át nekik, s miközben babusgatja a kicsiket, így lelkendezik: „Kiváló atya magzatjai”; ha cipőt vásárol vele, rászól: „a lábad kecsesebb vonalú ennél a sarunál”; ha amaz valamelyik barátjához indul, előreszalad a hírrel, hogy „látogatóba jön hozzád”, aztán visszafordulva közli, hogy „bejelentettelek”. Természetesen a női holmik piacán is hajlandó bármit felhajtani; a lakomázók közül elsőnek dicséri meg a vendéglátó borát, és mellette lebzsel, hogy elmondhassa: „Milyen pompás a konyhád”, aztán felemel valamit az asztról és kijelenti: „Ez ám a nagyszerű falat”; megtudakolja tőle, nem fázik-e, nem óhajt-e betakaródnia, ne terítsen-e rá valamit, s persze mindezt közel hajolva hozzá, a fülébe súgja; ráfüggeszti a tekintetét, úgy cseveg a többiekkel, a

színházban elveszi a szolgától és saját kezűleg igazgatja alája a párnát; állítja, hogy a háza „építészeti remekmű”, hogy a földje „kitűnően gondozott”, s hogy a róla készült kép „megszólalásig hű”.

Egészében véve tehát a hízelgő, láthatjuk, mindig azt mondja és teszi, amivel úgy gondolja, hogy megkedvelteti magát.

3. A szószátyárság

A szószátyárság gondolatok terjengős és zagyva előadása.

Szószátyár az az ember, aki akármilyen vadidegen mellé odatelepszik, és először is dicshimnusz zeng a feleségéről; aztán azt kezdi mesélni, milyen álmot látott az éjszaka; aztán töviről hegyire elmondja, milyen fogásokból állt az ebédje; aztán, ha már eddig jutott a beszédben, szóvá teszi, mennyivel hitványabbak a ma élő emberek az ősök nemzedékénél; milyen olcsó lett a búza a piacon; milyen sok idegen települ be a városba; meg hogy a Dionüszosz-ünnepek óta hajózható a tenger, hogy szebbek lennének a vetések, ha Zeusz több esőt adna; hogy jövőre melyik földet fogja művelni; hogy milyen nehéz a megélhetés; hogy Damipposz állította a misztériumokon a legnagyobb fáklyát, hogy hány oszlopa van az Ódeionnak; közli, hogy „tegnap okádtam”, hogy milyen nap van éppen, hogy Boédromiön [szeptember – a szerk.] hónapra esnek a misztériumok, Püanopsziön [október – a szerk.] hónapra az Apaturia-ünnep, Poszeidón [december – a szerk.] havára pedig a falusi Dionüszosz-ünnepek – s amíg valaki eltűri a társaságát, nem tágít mellőle.

Az ilyen emberek elől sebes vágóban kell menekülnie mindenkinek, ha nem akar hideglelést kapni; mert nehéz dolog a védekezés olyanok ellen, akik sem a szabad idődre, sem a munkaidődre nincsenek tekintettel.

4. A bárdolatlanság

A bárdolatlanságot úgy foghatnánk fel, mint a jó modor nem ismerését.

Bárdolatlan az az ember, aki kükeónt [árpaliszttal és kecskesajttal elegyített bor – a szerk.] iszik, és úgy megy el a népgyűlésre; makacsul állítja, hogy a mirtuszolaj cseppet sem kellemesebb illatú a kakukkfűnél; olyan sarut visel, hogy lötyög a lábán; a hangja csevegés közben is harsog; barátaiban és rokonaiban nem bízik, szolgálai előtt viszont a legfontosabb dolgait is kitergeti, s földjén, a nála dolgozó napszamosoknak számol be a népgyűlésen történekről; ha leül, térde fölé húzza a ruháját, hogy a szemérméig látni; az utcán sem nem csodálkozik, sem meg nem lepődik semmin, de ha marhát, szamarat vagy kecskét vesz észre, azt földbe gyökerezett lábbal bámulja. Rendszerint az éléskamrából szed elő valamit, úgy eszik, s a bort keveretlenül issza; suttyomban szerelmével ostromolja kenyérgészítő rabnőjét, aztán vele együtt őrlí meg a magának és egész háza népének szükséges lisztet; míg reggelizik, egyszersmind az igásállatait is ellátja; ha valaki kopogtat az ajtón, személyesen megy elébe, odahívja a kutyát, s az orrát megpaskolva közli: „a házam és a telkem őre”; bárkitől vesz át pénzt, fitymálva méricskéli, s mert szerinte „túl kopott”,

mást követel helyette; ha kölcsönadott valamit, akár az ekét, akár egy kosarat, sarlót vagy zsákot, s ez éjjel, álmatlanul forgolódva, az eszébe ötlük, nyomban felkel, hogy visszakérje; ha lemegy a városba, mindjárt az első szembejövőt kikérdezi, mennyibe került a bőr és a sózott hal s vajon aznap tartják-e az arkhónok [Athén főbírái – a szerk.] az újholdünnepeket, aztán rögtön tudatja vele abbéli szándékát is, hogy „a városba leérve megnyiratkozik”, és hogy „együttal elhozza Arkhiasztól a sózott halat”; szokása fürdőben énekelni; a sarujába pedig szögeket ver [vagyis ízléstelen (a sarut ugyanis varrták) – a szerk.]

5. A magakelletés

A magakelletés nem jó célzatú, tetszést hajhászó érintkezési mód.

Kétségkívül magakellető az az ember, aki a másokra már messziről ráköszön, „nagy hatalmú férfiúnak” címezi, valósággal körüludvarolja, két kézzel kapaszkodik belé, és nem engedi tovább, aztán egy darabon vele tart, megkérdezi, mikor láthatja viszont, s áradozó szavakkal vesz tőle búcsút; ha bírói tárgyalásra idézik, nemcsak az általa támogatott, de a szemben álló fél rokonszenvét is ki szeretné vívni, hogy „elfogulatlanénak tartsák; az idegeneket biztosítja, hogy „közelebb járnak az igazsághoz”, mint polgártársai; ha lakomára hivatalos, a házigazdával előhívhatja a gyermekeit, s mikor a kicsik bejönnek, úgy találja, „jobban hasonlítanak apjukra, mint füge a fügére”, átöleli, babusgatja, maga mellé ülteti őket, egyikkel-másikkal játszani kezd, sőt ő vezényli, hogy „felszáll”!, „lemerül”, a többit hagyja elaludni az ölében, bár meg sem moccanhat tőlük.

Unos-untalan nyiratkozik, a fogait hófehéren tartja, egyik elegáns ruhát veszi a másik után, és illatos kenőcsöt használ; az agorán a pénzváltók asztalait látogatja, a tornacsarnokok közül abban időzik, ahol az ephéboszok [a már nagykorú ifjak – a szerk.] gyakorlatoznak, a színházban pedig, ha előadás van, a sztratégoszok [hadvezérek – a szerk.] közelében foglal helyet; magának semmit sem vásárol a piacon, ismerőseinek viszont Büzantionba sót, Kükioszba spártai kutyákat, Rhodoszba hüméttoszi mézet küld, s mindezzel városszerte eldicsekszik. Természetesen neki jut eszébe, hogy majmot neveljen, hogy titüroszmadárra, szicíliai galambokra, őzcsontból készült játékkockákra, thuriói hasas olajosedényekre, görbe spártai botokra, perzsa figurákkal telehímzett függönyre tegyen szert, s hogy legyen egy homokos talajú kis tornacsarnoka labdapályával; ezt aztán, körbekilincselve a filozófusokat, szofistákat, vívókat és zenészeket, előadások céljára ajánlja fel, ő maga pedig az előadások alkalmával utolsónak érkezik, hogy a nézők megjegyezhesék egymás közt: „íme, a csarnok tulajdonosa!”

6. A megátalkodottság

A megátalkodottság szégyenletes tettekhez és szavakhoz való ragaszkodás.

Megátalkodott az az ember, aki gátlástalanul esküdzik, fittyet hány a hírhedtségére, mester a gorombáskodásban; ami a jellemét illeti, közönséges, erkölcstelen és mindenre kapható; magától értetődik, nem ártall színjőzanon is álarcot öltetni és eljárni a kordaxot [buja, illetlen tánc – a

szerk.] valamilyen komédia táncosai között; a mutatványosok bódéjában ő megy körbe, és szedi be mindenkitől a bronzgarast, és közelharcot vív azokkal, akik szabad jegyük birtokában ingyen akarják nézni a látványosságot; kitűnő korcsmáros, bordélyház-tulajdonos, vámszedő válik belőle, egyáltalán, semmi megvetésre méltó foglalatosságot nem utasít vissza, hanem kikiáltónak, szakácsnak, kockajátékosnak is elszegődik; anyjára nem visel gondot, vád alá helyezik lopásért, s a börtönben több időt tölt, mint otthon. Sorolhatnánk őt azok közé is, akik maguk köré csődítik az alja népet, és szóba elegyednek a járókelőkkel, aztán rekedten harsogó hangon szitkozódnak és vitatkoznak velük. Az emberek persze közben jönnek-mennek, végig sem hallgatják, de ő csak beszél rendületlenül, ahhoz azonban ragaszkodik, hogy megátalkodottságát ne máskor, hanem valami nagy ünnepen kürtölje ki a világnak. Elboldogul egyszerre több perrel is, s ha itt alperes, amott meg felperes, az egyik alól esküvel kimenti magát, a másikon viszont megjelenik, ruhája redőibe iratcsomót rejtve és aktaköteggel a kezében; attól sem riad vissza, hogy amíg egy sereg szatócs „harcát irányítja”, egyszersem ne hitelezzen is nekik, mégpedig drachmáknént napi másfél obolosért [uzsorakamatért – a szerk.], s hogy mikor sorba járja a lacikonyhákat, az élőhalárudákat és a sózotthalboltokat, üzletelése kamatait ne a pofazacskójába „szedje be”.

Kellemetlen emberfajta ez, a szája egyhamar szitokra áll, s olyan harsogó hangon beszél, hogy a piac és minden üzlet tőle visszhangzik.

7. A fecsegés

A fecsegés nem más, mint szertelen beszélgetési inger.

Fecsegő az az ember, aki boldog-boldogtalant azzal torkol le – kezdje amaz a beszélgetést bármiről –, hogy „nincs igaza”, meg hogy ő „erről mindent tud”, és csak hallgasson rá az illető, „tőle felvilágosítást kaphat”; ha a másik válaszol, ő közbevág: „ne feledd, amit mondani akartál”, „jó, hogy figyelmeztetsz”, „ugye, milyen hasznos a csevegés”, „ezt el is felejtettem”, „igazán hamar átláttad a dolgot”, „régóta figyelem, ugyanoda lukadsz-e ki, ahová én”, mondja, és más efféle kezdő-formulákat eszel ki, hogy beszélgetőtársába belefojtsa a szót; ha egyenként már mindenkit holtra fárasztott, nagy bőszén a csoportosulók és egybegyűltek ellen vonul, akiket aztán teendőik végzése közben futamít meg; ha be-beállít az iskolákba és a tornacsarnokokba, gátolja a gyermekeket a tanulásban, annyit fecseg edzőiknek és tanáraiknak; hiába búcsúzik el valaki többször is tőle; ő konokul vele tart, és egészen hazáig kíséri; ha a népgyűlésről szerzett értesüléseit adja tovább, melleleg elmeséli a két szónok [a makedónpárti Aiszkhinész és a makedónellenes Démoszthetnész – a szerk.] hajdani, Arisztophón [athéni államférfi az i.e. V-IV. sz. fordulóján – a szerk.] alatt megesett összecsapását, a Lüszaandrosz [spártai hadvezér † i.e. 395. – a szerk.] és a spártaiak közti vitát [mindezek a *Jellemrajzok* keletkezése, az i.e. III. sz. dereka környékén már agyonrágott témának számítottak – a szerk.], hogy ő maga egykor milyen beszédekkel szerzett közmegebecsülést a nép előtt, s előadását teletűzdeli a tömegre szórt vádakkal, mígnem hallgatói vagy elvesztik a fonalat, vagy álomba szenderülnek, vagy a kellős közepén faképnél hagyják, és odébbállnak; ha törvényszék tagja, nem lehet ítéletet hozni, ha színházban ül, nem lehet figyelni, ha lakomán vesz részt, nem lehet enni tőle, de hát mondják is, hogy „nehéz ám a fecsegőnek hallgatnia”, hogy „mintha motolla lenne a nyelve”, s hogy „akkor sem hallgatna, ha a fecskénél is fecsegőbbnek tartanák”; a gúnyolódást pedig fel sem veszi, még

saját gyermekeitől sem, akik alváshoz készülődve, így biztatják beszédre: „Apu, fecsegy egy kicsit nekünk, hadd álmosodjunk el!”

8. A rémhírterjesztés

A rémhírterjesztés nem létező események és megállapítások kitalálása, amelyeket aztán a rémhírterjesztő hiteleseknek igyekeznek feltüntetni.

Rémhírterjesztő az az ember, aki alig-hogy összeakadt a barátjával, magából kikelve és cinkos mosollyal fogja vallatóra; „Honnan jössz?”, „Van valami híred?”, „Hát erről és erről semmi újságot nem tudsz mondani?”, és türelmetlenül faggatja tovább: „Frissebb újság nincsen?”, „Pedig pompás hírek keringenek!”; aztán válaszra sem hagyva időt, így szól: „Mit mondasz? Nem hallottad?! Akkor, gondolom, én lakathatlak jól friss hírekkel!” És neki mindig van ismerőse, vagy „egy katona”, vagy „a fuvolajátékos, Aszteiosz rabszolgája”, vagy „Lükón, a vállalkozó”, aki „épp abból a csatából érkezett”, s akinek beszámolóját állítólag hallotta. Hírforrásai ugyan olyanok, hogy soha senki meg nem lelhetné őket, mégis rájuk hivatkozva meséli el, hogy „Polüperkhón és a király győztek a csatában, Kasszandrosz fogságba esett” [vagyis a négyéves makedón király és gyámja győzte volna le a trónkövetelőt, holott ennek ellenkezője történt – a szerk.]; s ha valaki azt találja mondani neki: „És te elhiszed ezt?”, nyomban kijelenti, hogy „hiszen a dolog nyílt titok a városban”, „egyre tovább gyűrűzik a híre”, és „mindenki elbeszélése egybehangzó”, mert „ugyanazokat a részleteket mesélik a csatáról”, mely „iszonyatos vérfürdő volt”. Számára „áruló jel” az államférfiak arckifejezése is: úgy látja, valamennyiüké „gyökeresen megváltozott”. „Fél füllel azt is hallotta”, teszi hozzá, hogy amazok egy házban rejtegetnek valakit, aki már öt napja megjött Makedóniából, s akinek „minderről pontos tudomása van”. S története befejezéseként a lehető legmeggyőzőbb hangon így sopánkodik: „Szegény, szerencsétlen Kasszandrosz! Veszed észre, mire képes a sors? Pedig mekkora hatalma volt!”, aztán hozzáfűzi: „De erről egyedül te tudhatsz ám!” (holott az egész várost rég felverte a hírrel).

Az ilyen embereken mindig csodálkoztam: ugyan mi céljuk lehet a rémhírterjesztéssel? Hiszen nem csupán hazudnak, de még hasznuk sincs belőle! Sokan vannak közöttük, akik a fürdőben csapatostul vonzzák maguk köré az embereket, s közben eltűnik a ruhájuk, akik a Csarnokban győztesen vívnak meg egy szárazföldi vagy tengeri ütközetet, de távollétük miatt pert veszítenek, vagy akik szóban városokat vesznek ugyan be rohammal, viszont lemaradnak a vacsoráról. Bizony, felettébb nyomorúságos foglalkozás az övék: melyik csarnokban, melyik műhelyben, az agora melyik részén nem ácsorogtak már naphosszat, míg végül hallgatóiknak szólni sincs erejük többé, annyira belefáradtak az ő hazug történeteikbe?

9. A szégyentelenség

A szégyentelenség jó hírünk becstelen nyereszkesedés érdekében történő elhanyagolása.

Szégyentelen az az ember, aki elmegy valakihez, akit épp ő károsított meg, kölcsönt kér tőle, aztán áldozatot mutat be az isteneknek, de ő maga máshol ebédel, az áldozati húst pedig besózza,

és mind félrerakja; vendégségben odaszólítja az inasát, húst és kenyeret emel le az asztról, s mindenki füle hallatára e szavakkal nyomja a markába: „Lakjál jól, Tibeiosz!”; bevásárláskor emlékezetébe idézi a mézárosnak, ha valami szívességet tett neki, közben a mérleg mellett ácsorogva, lehetőleg húst vagy hús hóján levesbe való csontot vet a serpenyőre, s ha megkapja, akkor jó, ha meg nem, felragad a pultról egy darabka belet, és nagy nevetve azzal távozik; ha vendégei számára színházjegyet vesz, a ráeső hányadot nem fizeti ugyan ki, mégis velük együtt nézi végig az előadást, sőt a másnapi előadásra gyermekeit és azok nevelőjét is eltereli; aki olcsón vásárolt holmit visz haza, arra ráparancsol, hogy egy részét neki adja át; idegenek házába megy árpát, olykor akár polyvát is kölcsönkérni, és erősködik, hogy hitelezői mindezt még szállítsák is el hozzá; de ugyancsak ő az is, aki odamegy a fürdőben lévő bronzüstökhöz, megmeríti bennük a kancsót, s hiába kiabál rá a fürdő, saját kezűleg locsolja végig magát, s aztán elmenőben visszaszól: „Ezúttal semmi borraivalót nem kapsz!”

Benjamin Constant: Az egyéni szabadságról

Minden alkotmány, melyet Franciaországnak adtak, egyformán biztosította az egyéni szabadságot, és ezen alkotmányok uralma alatt az egyéni szabadságot mégis folyton megsértették. Ez annyit jelent, hogy az egyszerű kinyilatkoztatás nem elegendő; tényleges jogi oltalmakra van szükség; megfelelő hatalommal felruházott testületek kellene azért, hogy az elnyomottak érdekében alkalmazzák a védelem eszközeit, melyeket az írott törvény szentesít. Jelenlegi alkotmányunk az egyetlen, amely megteremtette ezen oltalmakat, és a közbenső testületeket elegendő hatalommal ruházta fel. Napjainkban az egyéni szabadságot az alábbi fórumok biztosítják: az esküdtszéki ítélkezésnek köszönhetően a csorbíthatatlan sajtószabadság, a miniszterek és főként beosztottaik felelőssége, végül a nagyszámú és független képviselő megléte.

Lényegében valamennyi emberi társulás célja ez a szabadság. Ez a köz- és magánerkölcs forrása; ezen alapulnak az ipar számításai, nélküle az emberek számára sem béke, sem méltóság, sem boldogság nem létezik. Az önkény romba dönti az erkölcsöt, mivelhogy biztonság nélkül nincs erkölcs; nincsenek gyengéd érzelmek azon bizonyosság nélkül, hogy ezen érzelmek tárgyai számára ártatlanságuk védelmet biztosít. Midőn a zsarnokság lelkiismeretlenül lesújt azokra, akiket gyanúsak talál, ezzel nemcsak az egyént veszi üldözőbe, hanem az egész nemzetet zaklatja fel, majd alázza le. Az emberek igyekeznek szabadulni a fájdalomtól; midőn valami vagy valaki fenyegeti azt a személyt, akit szeretnek, vagy elfordulnak tőle, vagy a védelmükbe veszik. Az erkölcsök a pestis által megtámadott városokban hirtelen romlásnak indulnak; az emberek meglopják egymást a halál küszöbén: a zsarnokság az erkölcs pestise.

Az önkény a családi kötelékek ellensége, mivel ezen kötelékek szentesítése annak a megalapozott reményét jelenti, hogy együtt, szabad emberként élhetünk az állampolgárok számára az igazságszolgáltatás biztosította oltalomban. A zsarnokság arra kényszeríti a fiút, hogy elnézze:

apját elnyomják, s ő ne védje meg, a hitvest, hogy némán tűrje férje bebörtönzését, a barátokat és rokonokat, hogy megtagadják legszentebb érzéseiket.

A zsarnokság ellensége a népek jólétét megalapozó minden kölcsönös kapcsolatnak; megrendíti a hitelt, tönkreteszi a kereskedelmet, megsemmisíti a biztonságot. Ha egyvalaki büntetést szenved anélkül, hogy bűnösnek ítélték volna, minden értelmes ember fenyegetettnek érzi magát, és meg is van rá minden oka; mivel a törvényes garanciát lerombolták, ez az összes kapcsolatban érezteti a hatását, reng a föld, és mindenki csak rémülettel jár rajta.

Ha az önkényt megtűrik, az oly módon terjed, hogy a legjelentéktelenebb polgár is egyik pillanatról a másikra szembe találhatja magát az ellene felfegyverkezett zsarnoksággal. Nem megoldás, ha a háttérbe húzódunk és hagyjuk, hogy a többiekre sújtsanak le. Ezernyi kötelék köt bennünket embertársainkhoz, és a legféltelenebb egoizmusnak sem sikerül mindet szétszakítania. Sérthetetlennek hiszi magát önként vállalt névtelenségében; de van egy fia, akit a fiatalság magával ragad, egy magánál kevésbé óvatos bátyja, aki megkockáztat némi zúgolódást; egy régi ellensége, akit hajdanán megsértett és aki valamilyen befolyásra tudott szert tenni. Mit tesz ön ekkor? Miután keserűen rosszalott minden felszólamlást, elvetett minden panaszt, most éppen maga kezd panaszkodni? Magát előre elítélték, még hozzá a saját lelkiismerete és a lealacsonyított közvélemény, melynek kialakításához maga is hozzájárult. Ellenállás nélkül engedelmeskedik majd a zsarnoknak? De megengedik-e, hogy engedelmeskedjék? Vajon nem fogják-e eltávolítani, nem fogják-e üldözni mint terhes személyt, az igazságtalanság kellemetlen emlékét? Látta az elnyomottakat, s bűnösnek ítélte őket: egyengette tehát az utat, melyen most végig kell mennie, mivel magára került a sor.

A zsarnokság összeegyeztethetetlen a kormány mint intézményrendszer létevel. A politikai intézmények ugyanis csupán szerződések, és a szerződések természetéből adódik az állandó határok felállítása; így az önkény, minthogy ellenkezője mindannak, amit egy szerződés jelent, alapjaiban megingat minden politikai intézményt.

A zsarnokság veszélyes a kormány ténykedésére nézve is, mivel működését felgyorsítva ugyan néha az erő látszatát kölcsönzi neki, ugyanakkor tevékenységét mindig megfosztja a rendszerességtől és az állandóságtól.

Ha azt mondjuk egy népnek: a törvények itt nem elégségesek ahhoz, hogy kormányozzák, felhatalmazzuk ezt a népet arra, hogy így válaszoljon: ha a törvényeink nem elegendőek, más törvényeket akarunk. Ezekkel a szavakkal minden törvényes hatalom kétségbe vonható; nem marad más, csak a nyers erő. Mint ahogy az is azt jelentené, hogy túlzottan bízunk az emberek rászédhetőségében, ha azt mondjuk nekik: beleegyeztek, hogy ezt vagy azt a kényszerhelyzetet elfogadjatok, cserébe mi védelmet biztosítunk nektek. Megfosztunk benneteket ettől a védelemtől, de meghagyjuk nektek a nyomorúságos helyzetet; egyfelől kénytelenek lesztek elviselni a társadalmi állapot minden béklyóját, másfelől ki lesztek téve a vadság állapota összes veszélyének.

Az önkény semmilyen segítséget nem jelent a kormány számára a biztonság szempontjából. Amit egy kormány a törvény által tesz ellenségei ellen, azt ellenségei a törvény által nem tehetik meg ellene, mivel a törvény pontos és konkrét; de amit a kormány az önkény által tesz ellenségei ellen, azt ellenségei ugyanúgy megtehetik vele szemben az önkény által, mivel az önkény homályos és korlátlan.

Midőn egy törvényes kormány megengedi magának az önkény alkalmazását, feláldozza létének célját azon eszközök érdekében, melyeket léte fenntartása miatt vesz igénybe. Miért akarjuk, hogy a hatalom elnyomja azokat, akik tulajdonunkra, szabadságunkra, vagy az életünkre törnek? Azért, hogy ezek élvezetét biztosítsa számunkra. De ha az önkény vagyunkat tönkretesz, a szabadságunkat fenyegetheti, életünket feldúlhatja, milyen javaink maradnak a hatalom védelme alatt? Miért akarjuk, hogy a hatalom megbüntesse azokat, akik összeesküvést szőnek az állam alkotmánya ellen? Mert félünk attól, hogy elnyomó hatalom lép a törvényes szervezeti forma helyébe. Ha azonban a hatalom maga gyakorolja az elnyomó uralmat, milyen előnye marad? Talán egy darabig annyi, hogy fennáll bizonyos ideig. Egy konszolidált kormány mindig kevesebb önkényes intézkedést hoz, mint azok a politikai klikkek, melyeknek még meg kell szilárdítaniuk a hatalmukat: de ez az előny is elvész, éppen az önkény miatt. Ha egyszer elfogadják az eszközeit, olyannyira egyszerűnek és kényelmesnek találják őket, hogy többé nem akarnak másokat használni helyettük. Az eleinte csupán rendkívüli körülmények között alkalmazott, végső segélyforrásként feltüntetett önkényes intézkedések minden probléma megoldásává és mindennapos gyakorlattá válnak.

A formák tiszteletben tartása óvhat meg a zsarnokságtól. Az emberi társulások oltalmazó istenei a formák, ezek jelentik az ártatlanság egyedüli védelmét, a formák jelentik az emberek közötti egyedüli szilárd kapcsolatot. Különben minden homályba vész, és minden a magányos lelkiismeret, a tétova vélemény kiszolgáltatottja lesz. Csak a formák nyilvánvalóak, csak a formákhoz menekülhet az elnyomott.

A zsarnokságot a tisztségviselők felelőssége orvosolja. A régiek úgy hitték, hogy a bűn által megszentelt helyeknek meg kell tisztulniuk, én azt hiszem, hogy a jövőben a zsarnoki tett által megbecstelenített föld megtisztulásához szükség lesz a bűnös szigorú megbüntetésére, és minden alkalommal, amikor csak azt látom egy népnél, hogy egy polgárt önkényesen bebörtönöznek, és nem látom a formák ezen megszegésének gyors megbüntetését, azt mondom: lehet, hogy ez a nép szabad akar lenni, lehet, hogy megérdemli, hogy az legyen, de még nem ismeri a szabadság alapelveit.

Sokan csupán rendőri intézkedést látnak a zsarnokság gyakorlásában, és minthogy láthatólag azt remélik, hogy mindig ők fogják kiszabni intézkedéseit, de soha nem lesznek szenvedő alanyai, a köznyugalom és a rend érdekében igen jó megoldásnak tartják; mások, akik kevésbé elszántak, csupán eseti kellemetlenségnek tekintik: a veszély azonban ennél sokkal nagyobb.

Adjanak a végrehajtó hatalom letéteményeseinek lehetőséget arra, hogy megsértsék az egyéni szabadságot, és megsemmisítsenek minden garanciát, mely az emberek törvények uralma alatti egyesítésének elsődleges feltétele és egyedüli célja.

A bíróságok, a bírák és az esküdtek függetlenségét követelik. Ha azonban a bíróságok tagjait, az esküdteket és a bírákat önkényesen letartóztathatnák, mivé lenne függetlenségük? Márpedig mi történne, ha a zsarnokság felléphetne ellenük, nem közszereplésük miatt, hanem titkos ürügyek alapján? A miniszteri hatalom kétségkívül nem akkor diktálná nekik saját elfogatóparancsukat, mikor ott ülnek a bírói pulpituson, abban a látszólag sérthetetlen térben, ahová a törvény helyezte őket. Nem merné letartóztatni vagy száműzni őket mint esküdteket és bírákat, ha ezek a személyek az ő akarata ellenére csak a saját lelkiismeretüknek engedelmessé válnak. De letartóztathatná és száműzhetné őket mint gyanús egyéneket. Legfőleg megvárná, hogy az ítélet, mely az ő szemében e bírák bűnét alkotja, feledésbe merüljön, hogy az ellenük alkalmazott szigor

más indítékkal magyarázhatja. Tehát nem néhány állampolgár esne áldozatul a rendőri önkénynek; hanem minden bíróságot, minden bírát, minden esküdtet, minden vádlottat, következésképpen minden polgárt kiszolgáltatnának a zsarnokság kénye-kedvének.

Olyan országban, ahol miniszterek bárkit ítélet nélkül letartóztathatnak és száműzhetnek, hiábavalónak tűnik, hogy látszólag némi működési szabadságot vagy biztonságot adnak a sajtónak. Ha egy író a törvényeket tiszteletben tartva meg merné támadni, vagy bírálni merészelné a hatalom tetteit, nem mint író, hanem mint veszélyes egyént küldenék száműzetésbe vagy tartóztatnák le, és ehhez különösebb indok sem kell.

De minek is tovább sorolni a példákat egy ilyen kézenfekvő igazság kifejtésére? Veszélyben lenne minden közhivatal, minden magánember, minden helyzetben. A terhes hitelező, akinek a hatalom egyik tisztviselője az adója, a hajlíthatatlan atya, aki nem akarja lánya kezét e tisztviselőnek adni, a kényelmetlenné vált férj, aki igyekszik megvédeni az államhivatalnokkal szemben hitvese erényét, a vetélytárs, akinek az érdemei, vagy a leleplező, akinek az ébersége megrémítheti a hatalom tisztviselőjét. Ezen személyeket minden bizonnyal nem mint hitelezőket, mint atyákat, mint férjeket, mint leleplezőket vagy mint szellemi ellenfeleket tartóztatnák le, küldenék száműzetésbe, hanem az állam ellenségeként, akiket a hatalom titkos okokból letartóztathat vagy száműzhet; hol a biztosíték arra, hogy nem agyal ki ilyen tükös indokokat? Mit kockáztatna? Elfogadottá válna, hogy a hatalom képviselőjét nem lehet törvényesen felelősségre vonni; és ami a magyarázatot illeti, melyről a hatalom elővigyázatosságból talán úgy véli, hogy tartozik vele a közvéleménynek, minthogy semmit sem lehetne kivizsgálni vagy igazolni, ki ne látná előre, hogy a rágalom elegendő ürügy lenne az üldözés megindolására.

Ha egyszer eltűrik a zsarnokságot, semmi sincs biztonságban többé. Egyetlen intézmény sem menekülhet meg előle. Alapjaiban semmisíti meg őket. Megtéveszti a társadalmat olyan formákkal, melyeket hatástalanná tesz. Minden ígéret esküszegéssé, minden garancia csapdává válik azon a szerencsétlenek számára, akik bíznak bennük.

Amikor mentségeket keresnek a zsarnokságra vagy kisebbíteni akarják veszélyeit, mindig úgy érvelnek, mintha az állampolgároknak csak a hatalom legfőbb letéteményeseivel volna kapcsolatuk. Holott kikerülhetetlen és közvetlenebb kapcsolataik vannak a másodrangú köztisztviselőkkel. Ahol megengedett a száműzetés, a bebörtönzés vagy bármilyen rendőri zaklatás anélkül, hogy törvény hagyná jóvá, vagy bírói ítélet előzné meg, ott a polgárok nem az uralkodó, még csak nem is a miniszterek, hanem a legalsóbb szintű hatalom uralma alá kerülnek. E hatalom rendkívüli intézkedéssel lesújthat az állampolgárookra, és hazug mesével megindokolhatja ezt az intézkedést. Győz, feltéve, ha az embereket megtéveszti, és ha a félrevezetés lehetősége biztosítva van számára. Mert minél jobbak az uralkodó és a miniszterek lehetőségei arra, hogy igazgassák az általános ügyeket, és hogy előmozdítsák az állam jólétének, tekintélyének, gazdagságának és hatalmának gyarapodását, épp e fontos tisztségek nagysága annál lehetlenebbé teszi számukra az egyének érdekeinek részletes vizsgálatát. Ezek az érdekek kicsinyesek és jelentéktelennek tűnnek, ha a közérdekkel vetik össze őket, mindazonáltal nem kevésbé szentek és sérthetetlenek, mint az állam érdeke, mivelhogy bennük foglaltatik az élethez és a szabadsághoz való jog, meg az ártatlanság biztonsága. Az ezen érdekekről való gondoskodást azokra kell bízni, akik foglalkozni tudnak velük: a bíróságokra, melyeket kizárólag a sérelmek vizsgálatával, a panaszok igazolásával, a vétségek utáni nyomozással bíztak meg; a bíróságokra, melyeknek megvan rá az idejük, mint ahogy kötelességük is, hogy mindenben elmélyüljenek, hogy

mindent pontosan mérlegeljenek; a bíróságokra, melyeknek ez a különleges küldetésük, és egyedül képesek ezen küldetésnek eleget tenni.

Észrevételeimben korántsem különítem el a száműzetést az önkényes letartóztatástól és bebörtönzéstől, mivel helytelenül ítéljük a száműzetést enyhébb büntetésnek. A régi monarchia hagyományai megtévesztenek bennünket. Néhány megkülönböztetett ember száműzetése illúziót kelt bennünk. De Choiseul [Étienne François de Stanville, Choiseul hg., 1758 és 1770 között Franciaország kül- és hadügyminisztere, belső száműzetésre kényszerült – a szerk.] urat juttatja eszünkbe, akit nagylelkű barátok hódolata övezett, és a száműzetés diadalmenetnek tűnik számunkra. De ereszkedjünk le az egyszerűbb emberek körébe, és képzeljük magunkat más korokba. A szegénysorsúak köreiből azt látjuk majd, hogy a száműzetés elszakítja az apát gyermekeitől, a férjet hitvesétől, a kereskedőt vállalkozásaitól, arra kényszeríti a szülőket, hogy gyermekeik nevelését félbeszakítsák, vagy hogy zsoldos kezekre bízzák, elszakítja egymástól a barátokat, megzavarja szokásaiban az aggastyánt, számításaiban az iparúzó embert, munkájában a tehetséget. Azt látjuk, hogy a száműzetéssel együtt jár a szegénység, a nélkülözés; a nyomor követi áldozatát idegen földön, a száműzött csupán legegyszerűbb szükségleteit képes kielégíteni, a legszerényebb élvezetekre sincs lehetősége. Látni fogjuk, hogy a száműzetés együtt jár a kegyvesztettséggel, amely azokat fenyegeti, akiket gyanúsításokkal és bizalmatlansággal sújtanak, a proskripció légkörébe taszítva őket, egymás után szolgáltatva ki őket az első idegen közönyének, az utolsó hivatalnok pimaskodásának. Láthatjuk, miként fojtja el csírájában a száműzetés érzelmeinket, ragadja el a fáradtság a száműzött mellől a barátot, aki követte, miként vitatja el tőle a feledés a többi barátot, akiknek emléke távoli hazáját juttatja eszébe, miként szentesíti az önzés a vádak a közöny apológiájaként; és láthatjuk a magára maradt száműzött hiábavaló törekvését arra, hogy magányos lelke mélyén megőrizzen valamit előző életének elhomályosuló emlékéből.

A jelenlegi kormány Franciaország összes kormányzata közül az első, mely formálisan lemondott erről a szörnyű kiváltságáról abban az alkotmányban [az 1814. június 4-i alkotmányos charta 61. cikkelyében – a szerk.], melyet előterjesztett. Ily módon szentesített minden jogot, minden szabadságot, biztosította a nemzetnek mindazt, amit az 1789-ben akart, és amit még ma is áhít, amit huszonöt éve rendületlen kitartással követel, minden alkalommal, midőn lehetősége nyílik arra, hogy hallassa szavát; ez a kormány így kerülhet nap mint nap közelebb a franciák szívéhez.

Ballai László: Légicsata Budapestért

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály,
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,

de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát,
 az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
 míg én a dolgozót is, ki dolgaért remeg...”

Nagyon magas a budapesti városháza, olyan magas, hogy az ottani notabilitások nem is látnak rá az általuk irányított városra, a komor falak közt nem érzik szívének lüktetését, na még a beszüremelő zajt hallják valamennyire, mert az megzavarhatja gyűléseik és fogadásaik kedélyes nyugalmát. A várospolitikai tárgya egyébként Budapesten új Duna-hidak emelése, új pesti körutak építése (pl. az ötven évvel ezelőtt félbemaradt Nagy Lajos király körút befejezése), a felszíni közlekedés csődjének felszámolása korszerű metróhálózat kiépítésével, a zöldterületek, a város tüdejének rohamos fejlesztése, a korrupció lekapcsolása a zöldterületi építési engedélyek kiadásáról, az oktatás és a betegellátás színvonalának közelítése az európai szinthez (legyünk realisták: európai színvonalú ellátáshoz európai szintű termelékenységre lenne szükség), a főváros jogait, költségvetését folyamatosan szűkítő, az itt keletkezett bevételeket vidékre irányító kormányzati politika elleni erőteljes és következetes fellépés. Mindebből semmi nem valósult meg a jelenlegi városvezetés alatt.

A várospolitikához nagyon komoly városfejlesztési ismeretek szükségesek, annak a motorja az európai országokban a PPP, azaz a köz- és a privátszféra együttműködése, amelyet itt hazaárulásnak kiáltottak ki a főemberek, helyette visszatérve a jól bevált, a várost a magánbefektetőknek lényegében sokkal jobban kiszolgáltató korrupciós gyakorlathoz. A várospolitikai fejlett taktikai helyzetfelismerést és módszereket (összefoglalóan: szakértelmet) igényel egy aktuális probléma felismerésekor, mint például a főváros felett áthúzó repülőgépek okozta elviselhetetlen zajterhelés. A választási kampány hevében Tarlós István jelenlegi főpolgármester bejelentette, hogy betiltják az éjszakai repülőjáratokat. Azonban alighanem elmulasztotta az effajta bejelentéshez elengedhetetlenül szükséges jogi és technológiai vélemények bekérését, valamint a kérdésben legfőképpen érintett, a repülőteret üzemeltető céggel való egyeztetés lefolytatását.

A jelenleg hatályos jogszabály éjfél és hajnali öt között összesen hat fel- vagy leszállást engedélyez a repülőtéren. Csakhogy gyakran előfordul, hogy a késő járatok beleesnek ebbe az időszakba, így jellemzően a megengedettnél kétszer több az éjfél után beérkező gép. Tarlós István főpolgármester, valamint Palkovics László innovációs és technológiai miniszter közös sajtótájékoztatóján ígérték meg, hogy augusztustól bevezetik az éjszakai repülési tilalmat Budapest felett éjfél és hajnali öt óra között, a mélyalvási időszakban. És lőn éjjel és nappal augusztus 1-én és a repülőgépek azóta is fel- és leszállnak a Liszt Ferenc-repülőtéren, ráadásul sokkal alacsonyabban repülnek át Zugló felett, mint korábban. Ebben a helyzetben a miniszter úgy fogalmazott: „repülési tilalomról mi soha nem beszéltünk”. (Holott az MTI „Augusztustól él az éjszakai repülési tilalom Budapest felett” címmel számolt be áprilisban Tarlós és Palkovics bejelentéséről. Ugyanezzel a címmel jelent meg a hír Budapest hivatalos oldalán is. A távirati iroda tudósításában pedig az áll: „Tarlós István azt mondta: a miniszter ígérete szerint augusztustól biztosan működik majd az éjszakai repülési tilalom.”) Újabb sajtótájékoztatóján a főpolgármester és a miniszter már azt bizonygatta, csupán a repülési műveletek számának minimalizálására törekedtek. (Teljesen nyilvánvaló, hogy a demokratikus jogrend alapjain álló Európai Unió egyetlen tagállamában sem lehet repülési tilalmat bevezetni.)

Az utóbbi bejelentett intézkedések végeredménye ugyanaz lenne: a mélyalvási időszakában

„gyakorlatilag Budapest felett a repülések megszűnnek”. Ezt úgy érnék el, hogy némileg lazítanak a fel- és leszállás idejére vonatkozó repülésbiztonsági előírásokon. Ötről tíz csomóra emelték a le- és felszálláskor megengedett hátszél erősségét. (A repülőgépek lehetőleg széllel szemben landolnak és startolnak.) Így a jellemzően használt főváros feletti légifolyosóról át lehet terelni a gépeket a gyéribben lakott délkeleti irányba. Ezt a cikket éjfél és hajnali fél három között írtam Zuglóban. Nyolc-tíz percenként hallottam a hajtóművek dübörgését. A gyakorlatilag megszűnt átrepülések száma tehát óránként mintegy hétre, hajnaltól ötig legalább harmincöt tehető. Nem lehet tudni, szeretett főpolgármesterünk álmát mennyire zavarná meg, ha óbudai lakóparki lakásából hirtelen Zuglóba kellene költöznie és a mélyalvási időszakban nem kevesebb, mint harmincöt gép dübörögne el felette. Persze lehet, hogy így is fel-felriad, amikor Zuglónak csak a polgármesterére gondol, aki nem elég, hogy ellenzéki, de még (hallatlan merészség!) főpolgármesteri kihívója is. Az elveszített budapesti légicsata után vidékiesebb képzetek vigasztalhatják, libáké (elvégre azok is repülnek, de krúgatásukkal igazán nem zavarnak semmit) és egy igazibb, urambátyámosabb világé – talán egy jóval kisebb udvarházé, mint a budapesti városháza –, amelyben a tiltás és a fenyegetés, mint alapérték jelentkezik:

„A' mint Döbrögi Úr ekkor sétála alá 's fel
 A' mi Matyink és a' szép hús liba tűne szemébe,
 Annyival inkább, mert minden süvegelte személljét,
 Tsak Matyinak vólt fenn egyedül a' főre valója.
 Kérdi az Úr: ki ezen Lúdak Gazdája? Magam la!
 Így szóllott nagy nyers nyakason Matyi. – Ennye, gaz ember!
 Nem tudod itt ki az Úr? majd emberségre tanítlak!
 Hol vagyon a' Süveged? mi ezen Lúdaknak az árra? –
 Bényomván süvegét, s megrázintván katzagánnyát:
 Három Márjás, úgymond, párja az ilyen amollyan! –
 Kérdi az Úr: id' adod fele árrán? – Ő biz az Apja
 Lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.
 Döbrögi vág egyet sinkójával; nosza három
 Fogdmeg toppan elő; Matyit a' Kastélyba tzipálják;
 Lúdjait elhajtják; és a' kapu közt hevenyében
 Ötvent vágnak rá, mellyet süvegelve faránál
 Egy Ispán híven számlált, és Döbrögi bőrös
 Karszékéből szemlélt.”

Ha kell, mosolyog. Az elvtársaival, a gyermekekkel, a nyugdíjasokkal, a választókkal nagyon kedves. Paroláz velük, akár viccelődik is. Ellenségeivel szemben – kemény, kérlelhetetlen arccal – a végsőkig tartó küzdelemre szólít fel. Állandóan beszél hatalmas transzparenszek előtt, magas emelvényekről, folyamatosan tájékoztat az eredményeiről és az ország – azaz az ő – céljairól. Mindig csinál valamit: szalagot vág át, kolbászt tölt, búzakaralászt vizsgál, futballmeccsen jelenik meg, szervez, átalakít, tanácsokat oszt, szükség szerint dicsér vagy elmarasztal. Ahol megjelenik, de főleg a pártplénumokon hatalmas ünneplés a része, felállva tapsolják, ütemesen kiáltják a nevét – ő szerényen tűri.

A politikai élet korlátozott pluralizmusa, illetve a hatalmi ágak – törvényhozás, végrehajtás, bíraskodás – elkülönülése az általa létrehozott alkotmányban formálisan megmaradt Magyarországon. Továbbra is működik parlament és az annak elvileg felelős kormány igazgatja az államot. A valóságban azonban minden hatalom az ő pártja – azaz az ő – kezében összpontosul, amely az országgyűlés, a kormány és a helyi közigazgatás működését egyaránt meghatározza és ellenőrzi. Az általa ily módon kialakított kettős struktúrán belül az állami szervekre hárul a mindennapi ügyekkel való foglalkozás, a pártszervekre pedig ennek ellenőrzése és az irányvonal meghatározása. A párt országgyűlési és helyhatósági képviselőjelöltjeit személyesen ő delegálja. A kinevezés kritériuma a feltétlen politikai megbízhatóság. A választási sikerek garanciája az ennek megfelelően strukturált választási rendszer, a politikai propaganda kisajátítása és az ellenzék polarizálása (szalámitaktika).

Miután gyökeresen átalakította az igazságügy szervezetét, a bírók a törvények megszábtá keretek között elvileg függetlenek maradtak. Ez azonban a gyakorlatban még annyira sem érvényes, mint a törvényhozás függetlensége vagy a helyi közösségek autonómiája. A „törvényességi” felügyeletet gyakorló ügyészség is tőle kapja az elvi és gyakran a konkrét utasításokat. Megyei, járási és községi szinten kiépített politikai apparátusa folyamatosan ellenőrzi és befolyásolja a saját szintjének megfelelő államigazgatási szerveket. Szervezetei beépültek a diákságba és zaklatják, indoktrínálják azt.

Teljesen átpolitizálta a társadalmat, mindig, mindenhol az ő elképzeléseiről, akcióiról és ellenakcióiról kell folynia a szónak. Ezzel családokat osztott ketté. Ugyanakkor kiürítette a politika tartalmát, amely az állam ügyeinek hozzáértő intézéséhez kapcsolódó viták helyett az ő jelszavainak bemagolása és skandalálása lett. Aki nem így tesz, az ellenség. A választás számára nem pusztán a saját karriercéljaiért folytatott törekvésként, hanem az egész nemzet érdekében folytatott háborúként jelentkezik. Teljes mértékben lerombolta a társadalmi szolidaritást, azt saját pártérdekének aljas eszközévé silányítva.

A gazdaságot is átpolitizálta, és lehetősége szerint irányítása alá vonta. Folyamatosan zajlik a külföldi cégek elleni populista hangulatkeltés, a gazdaságnak rengeteget ártó – és a viszonyok áttekinthetetlenségét célzó – indirekt adók bevezetése, ugyanakkor a színpalak mögött az „útitársakkal” különalkuk folynak. Gátlástalanul ráteszi a kezét minden forrásra, amelyet hatalmánál fogva elérhet. Az állami szektor gyakorlatilag az ő magánbirodalma, vezetőinek kiválasztásában megint csak a hozzá való hűség a legfőbb szempont, amely mérhetetlen kontraszelekciót eredményez. A gazdaság valós teljesítményétől függetlenül az ő és pártvazallusainak luxusa példátlan mértékben és folyamatosan növekszik (persze törvényes körülmények közepette semmilyen kormányzati teljesítmény nem igazolhatja a gátlástalan lopást és harácsolást).

A tőketulajdonnal kapcsolatos machinációitól függetlenül is teljesen elhibázott a gazdaságpolitikája. (Alighanem tisztában sincs azzal, hogy annak, aki egy állam irányítását vállalja, mindenekelőtt kiemelkedő közgazdasági ismeretekkel kell rendelkeznie, hiszen mindennek alapja a termelés.) Köztudomású, hogy a nyersanyaghiány folytán Magyarországé nyitott gazdaság, csakis a magas munkaintenzitású és hozzáadott értékű, a világipari húzóágazatok lehető legszélesebb körébe tartozó termékek gyártása mentheti meg a világgazdaság konjunkturális ingadozásaitól. Alapkövetelmény lenne az egykor világhírű magyar mérnöki hagyományok ápolása is. Ezzel szemben a gazdaság felbillenését egyenesen elősegítő, egysíkú nehézipari beruházások történnek, amelyek csupán alacsony képzettségű munkaerőt igényelnek. A gazdasági teljesítmény kormányzásra jutását követően olyan mélypontra jutott, amelyből immár a legkisebb külpiaci fellendülés hatására többszázalékos növekedés produkálható. E relatív növekedés tényét azután propagandájával abszolútnak beállítva minden utcasarkon szétkürtölteti.

Nem csak folyamatosan mutatja magát, de állandóan mozgósít. Kormányzásának mérföldkövei tervek, ünnepek, utcaátnevezések, kultuszok, többnyire olyan személyeké, akikről korábban nem lehetett hallani, és múltbeli tevékenységük gyanús, vagy homályba vész. Politikai jezsuitizmus az izgatásban és a gyűlöletkeltésben csúcsosodik ki. Izgatásaival állandóan harcra buzdít konstruált ellenségeivel szemben, teljesen lerombolja a társadalmi békét és az élhető közéleti viszonyokat, hogy rendet teremthessen, holott maga a legfőbb rendbontó. Az igazság helyébe a kettős beszédet, sőt a hazugságot állította, ezzel társadalmi tudathasadást kelt.

Ferde nézeteinek és személyi kultuszának terjesztésére és az azokkal szembeni kritika elfojtására szigorú cenzúra kiépítésére törekszik. A valóságot eltorzító jelszavaitól harsog az ország, a sajtó. A közvélemény legdurvább befolyásolása érdekében semmilyen eszköztől nem riad vissza. Hatalmas propagandista-had szolgálja, jelmondatait minden híve és az őt követő tábor is hűen szajkózza. Ellenfeleit szünet nélkül zaklatja, hatalmas energiákat fordít besározásukra, nevetségessé tételükre, hülyének, bohócnak karikírozva őket, így akarván bizonyítani, hogy a kormányzásra teljesen alkalmatlanok. A közszolgálati médiumokat saját propaganda-szócsöveinek tekinti, a legkörmönfontabb módszerekkel minden háztartásba eljuttatja üzeneteit. Az emberek törvénytelen megfigyelésére, listázására, szegregálására az egész társadalmat beszövő hálózatot alakított ki. A lakosságból ravaszsággal kicsikart pozitív hangulati visszajelzéseket hatalma legitimációjának tekinti és arra való biztatásnak, hogy haladjon tovább az útján.

Személyi kultuszának kiépítésekor egyenesen a magyarsággal azonosítja magát, politikai értelemben soha nem a saját nevében nyilatkozik, hanem „Magyarország”, a „magyarok” nevében, vagy mint a „magyarok vezetője”. Magánvéleményének alanya sem ő, hanem a „magyar ember”, vagy „mi magyarok”. Politikai és magánszólamait azonosítja a közvéleménnyel. Átideologizált – a magyar szellemi hagyományokat leromboló – oktatási rendszere szintén személyi kultuszát, a hozzá feltétlenül hű, szabad gondolkodástól mentes pártszolgák, illetve választók kinevelését célozza. Történelemtankönyveinek kimagasló politikusa ő, akiben a pozitív személyiség elérte lehetséges maximumát.

Úgy hetven éve történt volna mindez? Lehetetlenség. Akkor ugyanis a „magyar emberek”, „mi magyarok” az elnyomó rezsime kiépülése után már négy évvel, 1953-ban meghátrálásra kényszerítettük, nyolc év múltán pedig úgy megráztuk magunkat, hogy a nyakunkról lepergő botcsinálta vezető ijedtében kétezer kilométerre eblábal.

Nándi Mihály: Egy feudális mechanizmus

A német Ottók és az első Száliak (936-1056) királyi hatalmának anyagi bázisát a birodalmi birtokok jelentették. Ezek közé tartoztak a koronabirtokok, amelyek közvetlenül az uralkodók kezelése alá tartoztak, és általában kisebb-nagyobb udvarházakból igazgatták azokat. A szétszórt birtokok ellenőrzése a palotagrófok feladata volt. A nagybirtokok egyik jelentős része a hajdani frank birodalmi birtokokból került át az uralkodókhöz. E birtokok döntően Frankföldön és a Majna mentén helyezkedtek el. A koronabirtokok másik fontos részét képezték a Liudolfinger dinasztia birtokai, amelyek a Szász Hercegség keleti részén feküdtek. Az alakuló Német királyság első súlypontja éppen a hajdani Karoling birtokok következtében a Frankföldre esett. I. Henrik uralomra jutásával a Rajna-Majna-vidék mellé felzárkózott, sőt meg is előzte azt Szászország, annak is a keleti része, illetve Kelet-Tübingia. Aachen politikai tradícióinak köszönhetően még Nagy Károly hajdani központi palotakápolnájának környékét kell említeni. A koronabirtokok tervszerű növelése II. Konrádnál figyelhető meg, aki a világiaktól elkobzott birtokokat már nem adományozta tovább, mint elődjei gyakran tették. A koronabirtokok gyarapításával a királyi hatalomnak a birodalmi egyháztól való gazdasági függését próbálta meg mérsékelni. A birodalmi birtokok másik nagyobb csoportját a birodalmi hűbérbirtokok jelentették, amelyeket a birodalom előkelő világi vazallusai kormányoztak. A korai német állam működése szempontjából azonban a birodalmi egyház birtokai játszották a domináns szerepet. Lényegében az uralkodókkal szoros kapcsolatban álló egyházi intézmények számára adott királyi birtokadományok továbbra is a dinasztia érdekeit szolgálták, de kezelésük a birodalmi egyház vezetőinek kezébe ment át. Ez a világi és az egyházi hatalom harmonikus együttműködésének időszakában nem okozott gondot. A rendszer működését nem nem kérdőjelezte meg egyik hatalom sem. A birodalmi birtokok fontos részét képezték a lakatlan erdők mint királyi birtokok. Ezek lehetőséget adtak a királyi befolyás és a településstruktúra kiterjesztésére. Az erdőkben rejlő lehetőségeket az Ottók már korán felismerték. A birodalmi birtokok elhelyezkedéséből következőleg is az Ottók korának első időszakában a déli területeken, Svábföldön és Bajorországban nagyon gyenge volt a királyok befolyása. A terület szinte teljes mértékben hercegi irányítás alatt állt. II. Henrik hatalomra kerülésével nőtt meg Bajorország politikai jelentősége a központi kormányzásban, de ekkor is inkább csak Regensburg környékéé. A Száliak alatt tovább erősödött a tendencia, amely Szászország befolyásának lassú csökkenéséhez vezetett, és Bajorország szerepét erősítette. A Száliak alatt a Kőzepső-Rajna-vidék jelentősége is megnövekedett, Szászország azonban I. Henrik uralkodásától kezdve az egész korszakban fontos, szinte vezető szerepet játszott a királyi politika terén. A királyi birtokstruktúra mellett Szászország politikai jelentőségét erősítette a keleti terjeszkedés, a keresztény uralkodó számára „krisztusi parancsként” előírt misszió.

A korszak szállítási nehézségei rákényszerítették a királyi udvart német területeken is, hogy a koronabirtokok terményeit helyben élje fel. Szinte évszázadokon keresztül ugyanazokat a területeket keresték fel leggyakrabban a királyok, míg más vidékeken alig fordultak meg. Az

itineráriumok alapján királyi utakat lehet kirajzolni amelyek részben a királyi birtokok fekvését követték. Az állandó utazásnak a hatalomgyakorlás szemponjából döntő jelentősége volt. A birodalom alattvalói számára a király hatalmat az uralkodó személyes jelenléte testesítette meg. Az Ottók korára is ez jellemző, noha megjelent a korszak második felében a transzperszonális államfelfogás csírája. Az uralkodó személyes jelenlétéhez kapcsolódó hatalomgyakorlás bizonyítéka, hogy II. Henriktől kezdve a frissen megkoronázott királyok végigutazták birodalmuk legfontosabb kormányzati helyeit.

Az állandóan úton levő udvar elsősorban az ún. Pfalzokat kereste fel a X. század folyamán. A Pfalzok eredetileg egy nagyobb királyi birtokkomplexum központját, de nem a királyi udvarházakat jelentették. Később azonban elmosódott a határ a két intézmény között. Az erősített Pfalzok jelentősebb kormányzati események megrendezéséhez megfelelő épületekkel rendelkeztek, így udvari gyűléseket, zsinatokat és egyéb ünnepeket is gyakran tartottak bennük. A Pfalz-kápolnák az udvari istentisztelet helyéül szolgáltak, s amíg az udvar távol volt, azokat a Pfalz lakossága használta. A Pfalzok népességének száma nem volt túl magas. A legjelentősebb, az udvar által leggyakrabban felkeresett Pfalzokban már a Karolingok gyakorlata szerint társaskáptalanokat hoztak létre. Ezek egyrészt megfelelőbb teret biztosítottak az udvari reprezentációnak, másrészt a kormányzati munkából is kivették részüket. A Pfalz-káptalanok kanonokjai a királyi kápolna tagjai voltak, tehát az udvari papsághoz tartoztak. A német király utazó udvara a XI. század folyamán átlagos esetben legalább háromszáz emberből állt, de előfordult, hogy négyezer személy tartozott hozzá. A legjelentősebb Pfalzok az aacheni, a magdeburgi, a quedlinburgi, a frankfurti, az ingelheimi és a nymwegeni voltak. A birodalmi egyházi rendszer kiépülésével párhuzamosan, az egyház politikai és gazdasági szerepének növekedésével az utazó udvar egyre gyakrabban kereste fel a jelentősebb püspöki központokat. Az uralkodói itineráriumokban II. Henrik uralkodása alatt figyelhető meg a váltás és a régi Pfalzok teljes háttérbe szorulása a püspöki központok ellenében. A Pfalzok egy része veszítette politikai jelentőségét, mások viszont továbbra is fontos szerepet játszottak, mint Aachen és Frankfurt, sőt Goslar jelentősége a Szálikak alatt kiemelkedett. A püspöki székhelyek a nagyobb népességkoncentráció miatt alkalmasabb helynek tűntek a királyi udvar reprezentációja számára, mint a félreeső, kis népességű Pfalzok. A püspöki székhelyek váraiban, a székesegyház és a püspöki palota szomszédságában felépültek a királyi paloták, de nem egyszer előfordult, hogy a két épület nem is különült el egymástól, jól kifejezve a birodalmi egyház és a királyi hatalom összefonódását. A megközelíthetőség miatt is kedvezőbb volt a püspöki központok fekvése. Előfordult azonban, főleg a keleti határszakasz közelében, hogy egy fontos Pfalzban püspökséget alapítottak. Erre példa Magdeburg. Az is előfordult azonban, hogy a királyi és a püspöki Pfalz térbelileg jelentősen elkülönült egymástól, mint Regensburg esetében.

Az Ottó-kori királyi hatalom szakrális alátámasztását lényegében a Karoling-kori hagyományra alapozta, amelyben már összeolvadtak az antik, a keresztény és az ősi germán uralkodói tradíciók. Az Ottók alatt tovább erősödött a krisztocentrikus uralkodókép, és a király mint *vicarius Christi* (Krisztus helytartója) jelent meg. A koronázási szertartáson a szent olajjal (*chrisma*) felkent uralkodó a püspökökhöz hasonló joghatóságot nyert, kiemelkedett a laikusok közösségéből, egyaránt eljárhatott világi és egyházi ügyekben. A királyi reprezentáció a liturgikus területet is magában foglalta. E téren különösen jelentős a 962-es császári koronázásra a mainzi Szent Albán monostorban összeállított új koronázási ordó, a *Pontificale Romano-Germanicum*. A német királyok hatalmának szakrális megalapozottságát a pápák által végzett római császári koronázások tovább

növelték. Ugyan az Ottók kora nem ismerte a királyszenteket, de a királyi kanonokság intézményének kialakulásában manifesztálódott az uralkodói hatalom szakralitása. III. Ottótól kezdve a német uralkodók tiszteletbeli tagjai lettek a jelentősebb társas- és székeskáptalanoknak, így egy papi, kanonoki közösséghez tartoztak. Az alsóbb néprétegek előtt viszont a király sérthetlenségének mágikus képzete lebegett.

A törzsi hercegségeket az Ottóknak csak időlegesen sikerült a birodalom középszintű igazgatási egységeivé visszaszorítaniuk. Lényegében a hercegek megosztott államhatalmat gyakoroltak. Egyszerre jelentettek integráló tényezőt, de hozzájárultak a területiális széthúzáshoz is. A hercegségek betöltésénél az örökösödés elve érvényesült. Bár a német uralkodók csökkenteni próbálták a széthúzás erőinek összefonódását, végeredményben azonban az Ottók hatalmának erős támaszát, szinte egyetlen szilárd bázisát az egyház jelentette. Az uralkodó és az egyház szoros kapcsolatából kiindulva az egész berendezkedést birodalmi egyházi rendszernek nevezzük. Gyökerei a késő antik államegyházi tradíciókban és a magánegyházi rendszerben keresendők. Kialakulásában nagy szerepet játszottak a Karoling tradíciók. A német állam kialakulásának kezdeteitől, I. Konrád uralkodásától kezdve megfigyelhető, hogy a széthúzó hercegi hatalommal szemben az uralkodók az egyházra támaszkodtak. A birodalmi egyházi rendszer kiépítése Nagy Ottó nevéhez fűződik, és a 950-es évek elejére datálható. Mivel kísérlete a hercegi hatalomnak a központi kormányzathoz kötésére kudarcot vallott, testvérének, Brúnó kölni érseknek a segítségével megkezdte a királyi és a püspöki hatalom szoros kötelékeinek kialakítását. A kormányzati munkában felhasználták az egyházi igazgatási apparátust. A püspökválasztások révén az uralkodó közvetlenül beleszólhatott a főpapok kinevezésébe. I. Ottó és Brúnó érsek a királyi kápolnát tette meg a rendszer alapjává, amely az udvarhoz személyesen is kötődő főpapok kinevelője lett. Az udvari kápolnához arisztokrata származású papjai, a királyi káplánok egy része állandóan az udvarban, a király közvetlen közelében tartózkodott. A kápolna tagjainak másik csoportját javadalmuk valamelyik székeskáptalanhoz vagy királyi társaskáptalanhoz kötötte. Így a birodalom csaknem valamennyi jelentős egyházi központjában jelen volt az udvari papság. Az udvari kápolna feladatát jelentette az udvari istentiszteletek celebrálása, az oklevélkiadás és a kormányzati döntések előkészítése. A püspökök döntő része az udvari papságból került ki. A birodalmi egyház egyszerre képviselte a királyi hatalom és bizonyos fókig a nemesség, különösen az arisztokrácia érdekeit, így egy duális hatalmi struktúra, a király és a hozzá lojális nemesség együttműködésének intézménye lett.

Az uralkodók I. Ottótól kezdve adományaikkal jelentős mértékben növelték az egyház, elsősorban a püspökségek gazdasági és politikai erejét (birtokok, fontos állami és felségjogok: vásártartás, vámszedés, pénzverési jog adományozása). Bíraskodási joguk kiterjesztésével a nagyobb egyházi intézmények immunitást nyertek. Az uralkodók közvetlenül bekapcsolták az egyházat a világi igazgatásba. I. Ottó testvérére, Brúnó kölni érsekre bízta például a Lotaringiai Hercegség irányítását, sőt 962-ben, a második itáliai hadjárat alatt az egész Német Királyság kormányzását neki adta át I. Ottó. A püspökök egymás után kapták meg a grófságok irányítását is. Az ezredfordulón összesen 40 egyházmegye alkotta a birodalmi egyházat. Ezek nagy kiterjedésűek voltak, átlagban 17 ezer km²-re rúgtak. A püspökségek betöltése kánoni választás útján, tehát formailag az egyházi szabályok szerint történt, de valójában az uralkodói akarat érvényesült. A királyok kinevezési joga különösen II. Henrik alatt erősödött meg. II. Henrik a birodalmi egyházon belül a királyi magánegyházi jelleget próbálta erősíteni. A korabeli püspökök döntő része királyi papként az udvari kápolnából került ki. Az Ottók uralmának kezdetén még

gyakrabban találkozunk bencés püspökökkel, de a 10. század végétől egyre kevésbé. Egy 1002 és 1125 közötti időszakot átfogó vizsgálat szerint a püspökök között több mint ötször annyi volt a világi pap mint a szerzetes. A birodalmi egyház jelentős kormányzati és igazgatási feladataira a szerzetesek kevésbé voltak alkalmasak. Ez viszont hozzájárult a birodalmi szerzetességnek a királyi hatalomtól való eltávolodásához, amelynek az investitúraharc idején súlyos következményei lettek. A német püspökök a hazai klerikusok közül kerültek ki, a XI. században csupán három külföldi származású főpapja volt a birodalmi egyháznak. A német főpapok jelentős része szülőföldjétől távoli területen kapott egyházmegyét, ami a királyi hatalom integratív törekvéseit szolgálta. A világi egyház domináns szerepét erősítette, hogy a püspökségek mellett a német uralkodók a káptalanok és a kanonokok befolyását is erősítették, II. Henrik óta megjelentek a közvetlenül a káptalanoknak szóló adományok is. Nagy lépést tettek a püspököktől való közvetlen függés lazítása terén a káptalani különvagyon alapjainak létrejöttével prépostságok. Egyre nagyobb számban mutathatók ki a székes- és társas káptalanokban a királyi káplánok. A kanonokok szolgálatait is mind rendszeresebben vették igénybe az uralkodók, hiszen a püspökök zöme a körükből került ki. A királyok I. Ottótól fogva tudatosan támogatták a gyakorlatiasabb ismereteket oktató káptalani iskolákat.

Az Ottók korának társadalma átmeneti jellegű volt, fő ismérvei a Karoling-korinak feleltek meg. A változások lassan törtek utat. A világi elit vezető rétege még jobbra egy tágabb regionális körben játszott politikailag meghatározó szerepet az Ottók államának hatalmi struktúrájában. Inkább törzsi-hercegségi, mintsem birodalmi arisztokráciáról beszélhetünk. Az Ottók kora a nagybirtok előtérbe kerülésének és általánossá válásának időszaka a német történelemben. A X. század végére és a XI. század elejére a szabad parasztság nagy része a világi vagy az egyházi nagybirtokok hatalma alá került. A nagybirtok tagjai egy közösséget képeztek, amely saját jog (*Hofrecht*) alatt állt. A forrásokban a nagybirtok lakosságát *familiának* nevezték, és különböző társadalmi rétegeket foglalt magában a fokozatosan kismemessé váló miniszteriálisoktól a függő parasztokig. A *familia* erősen differenciált volt, mivel az egyes rétegek között nem létezett megmerevedett határ, így a társadalmi felemelkedés lehetőségét is biztosította. A nagybirtok állami funkciókat is gyakorolt.

A birtokos, mint fegyveres személy védelmet biztosított alattvalóinak, amelyért azok adóval és szolgálattal tartoztak. A *familia* két legnagyobb csoportját a házzal és telekkel nem rendelkező szolgák (*servi non casati*) és a saját házzal és telekkel rendelkezők (*servi casati*) alkották. Az utóbbiakat a munkajáradék mellett terményadóra is kötelezték. Mindkét csoport tagjai a keresztény közösséghez tartoztak és keresztény házasságban éltek. A társadalmi hierarchiában a vásárolt pogány szolgák álltak alattuk. A cselédek széles rétege közvetlenül az úr kúriájában dolgozott (*in domo manentes*), és általában kézműves tevékenységet végzett. A szegény szabadok a census fizetését vállalva gyakran saját magukat helyezték a nagybirtok, elsősorban az egyházi birtok joghatósága alá. Leggyakrabban az özvegyek választották ezt utat, (és lettek *cenxualisták*). Az uralom és a gazdaság intenzívebbé válása a XI. század elejétől megkövetelte a nagybirtok jogainak pontos írásba foglalását, így megindult a nagybirtokon élő agrárnépesség jogi értelemben való egységesülése.

A nagybirtok népeit összefogó *familián* belül alakult ki a 11. század elején a miniszteriálisok csoportja. Az egyház birtokainak és jogainak védelme, az egyházi nagybirtokok kormányzása és a püspöki-városuralom gyakorlása képzett, de függő viszonyban levő tisztségviselőket igényelt. A nagybirtokon belül fokozatosan elkülönült a bírói, igazgatási, *villicusi* és különböző udvari

tisztségeket (asztalnok, pohárnok, kamarás stb.) ellátó, de szolgálai jogállású emberek csoportja, akiknek a tekintélyét különösen a katonáskodás növelte meg. A minőségi szolgálat miatt egyre öntudatosabb réteg kezdett így kialakulni a *familián* belül, tagjainak azonban korlátozott volt házassága, birtokjoga, és hűbért is csak megszorításokkal, uruk jóváhagyása mellett vállalhattak, sőt eladhatók, elcserélhetők voltak. II. Konrád tudatosan támogatta a királyi miniszteriálisokat, és fontos szerepet adott nekik, elsősorban a királyi birtokok igazgatásában. III. Henrik a királyi hatalom birodalmi egyháztól való függésén kívánt valamelyest lazítani a királyi miniszteriálisok segítségével, amelyek időközben a lovagokéhoz hasonló jogállást nyertek. A miniszteriálisokhoz a XII. század elejétől szabad nemesek is csatlakoztak.

Ki ne ismerné fel mindezekben a feudális mechanizmus működését? Ki ne ismerné fel, hogy az, amire az ezer évvel ezelőtti rendszer épül – koronabirtok, palotagróf, birodalmi hűbér, előkelő világi vazallusok, az erdőkben rejlő lehetőségek, az utazó udvar, az uralkodó személyes jelenléte, az uralkodó kiemelkedése a laikusok köréből, mindenkinél nagyobb illetékessége, mágikus sérthetetlensége, a politikai ellenzék visszaszorítása, kikapcsolása az állam irányításából, a nepotizmus, az oligarchikus kormányzás, a birodalmi egyház, az egyház hatalmának gátlástalan növelése, az uralkodói magánegyház, az átmeneti jellegű társadalom, a politikai hatalommal szerzett és állami funkciókat gyakorló nagybirtok előtérbe kerülése, a família, a miniszteriális réteg, a védelem fejében adó és szolgáltatás követelése, valamint a cselédek egyre szélesedő osztálya – egyszersmind a mai magyarországi posztkommunista diktatúra alapja? A történelem a fejlődés ritka lehetőségei mellett a visszazüllések és anakronizmusok tárháza. A magyar társadalom megint választások előtt áll, az előtt a lehetőség előtt, hogy óriási rést üssön a pszeudofeudalizmus végtelenül korrump, elaggott és a modern Európától teljesen idegen szisztémáján.

Nándi Mihály: Román állam a középkori Erdélyben

Egy, a népvándorlás viharaival egyedülállóan dacoló kárpát-medencei román közigazgatási szervezetnek két előfeltétele lenne: az erdélyi külön-kormányzat – netán állam – létrejötte és a románság jelenléte a térségben.

A transzilvanizmus elmélete ugyanis az erdélyi különállást még a vajdai hatalom kialakulását megelőző időre, a régi gyula méltóságra vezette vissza, és a térségbeli fejlődést immanens erő munkájának tulajdonította, erdélyi eredetű sajátosságokkal magyarázta. A mai román történetírás Erdély középkori történetének minden pontján nagy szerepet juttat a szerinte itt őshonos román lakosságnak, nyomatékosan hangsúlyozza, hogy Erdély sajátos fejlődését a románság jelenléte, ősi intézményeihez való szívós ragaszkodása szabta meg. „Ezek a jellemző sajátosságok: a vajdaság (az egész országot összefogó, politikai-közigazgatási szervezési forma), a kisebb vajdaságok,

kenészek, kerületek, székek, a hűbéri magyar állam többi részétől eltérő fejlődési vonalat jelölt ki Erdély számára annak a történelmi korszaknak egész tartamára, amíg ehhez az államhoz tartozott, és ez magyarázza meg: Erdély miért nem olvadt be sohasem teljesen a magyar királyságba, miért nem alkotott ezzel együtt egységes, egyetlen országot, hanem attól különálló ország maradt” – így Ștefan Pascu.

Magyarországon XIII. századi királyi hatalom meggyengülése a horvát báni és az erdélyi vajdai méltóságra építő tartományúri hatalom szuverenitását ugrásszerűen megemelte, ám ugyanezek a mozgások a tartományurak nem báni-vajdai külön-kormányzatra támaszkodó részének körében is maradéktalanul érvényesültek. A XIV. század első felében a királyi hatalom viszonylagos megerősödése továbbá a szuverenitás számos megnyilvánulási formáját letörte. „A magában a báni és vajdai külön-kormányzatban már pusztán az igazgatás különállása, más területekétől eltérő volta következtében is fellépő belső, immanens centrifugális tendenciák a XI-XIV. században még alárendelt jelentőségűek voltak, csekély szerepet játszottak – mutat rá Kristó Gyula –, inkább potenciális lehetőséget jelentettek egy olyan széttagolódás későbbi (XV. századi) megvalósulása számára, amely immár a báni-vajdai különállás belső sajátjából fakad.”

A XII-XIII. század drávántúli és erdélyi elkülönültségének azonosak a jegyei: mindkét területen korlátozottabb a köznemesség autonómiája, a XIV. századig a szlavóniai és erdélyi nemeseket is terhelték adó- és szolgáltatási kötelezettségek, a nemesi vármegye tisztikarát nem a vármegye, hanem a tartomány választotta – ráadásul Erdély megyéiben nem is a szokásos négy szolgabíró, hanem csak kettőt –, a fő- és az alispánt pedig nem a király, hanem a bán és a vajda nevezte ki. A nemesi önkormányzat kialakulása sem Szlavóniában, sem Erdélyben nem kezdődik később, mint Magyarországon, hiszen pl. a roviscei, zágrábi, orbászi, szolnoki curialis comes (vagyis alispán) már a XIII. század második felében feltűnik az okiratokban, továbbá pl. orbászi szolgabírók már 1273-ban, valkóiak 1303-ban, erdélyiek pedig 1291-ben és 1303-ban felbukkannak. Viszont az kétségtelen, hogy a magyarországgal egyazon időben indult szlavóniai és erdélyi önkormányzati fejlődés lelassult, és nem teljesedett ki. Erdélyben ezt a deformálódást a vajdai, azaz a vajdai tisztségre támaszkodó tartományúri hatalom okozta.

Közismert, hogy a szolgabírók száma országosan is csak bizonyos ingadozás után állapotodott meg négyben: 1273-ban a zágrábi és körösi ispánnal négy-négy nemes és két-két várjobbágy ítélt, 1291-ben pedig három zarándi szolgabíróat említenek. Hasonló ingadozást látunk Erdély esetében is: 1291-ben hol két, hol négy erdélyi szolgabíróat említenek, Kán László vajda nyilván oligarchikus törekvései miatt szívesebben látott két szolgabíróat, de még ő is foglalkoztatott ítélkezésében négy nemeset. 1314-ben azonban már Kolozsban két, 1315-ben Dobokában is két (esetleg három), 1316-ban pedig Fehér megyében ugyancsak két szolgabíró működik. A szlavóniai és erdélyi különállás tehát a legkevésbé sem mutat arra, mintha évszázadokkal korábbi, a magyarországitól eltérő államiség maradványait őrizné, sőt nagyon határozottan eme különállás újszülött voltára, XIII. századi eredetére utalnak. Vagyis Szlavóniában és Erdélyben egyaránt a – tartományok egész területére éppen a XIII. században hatalmát kiterjesztő – báni és vajdai külön-kormányzat működése eredményezte az önállósodást. Persze e másodlagos keletkezésű különállás is kialakította a maga szokásrendszerét, hiszen a bánok már a XIII. század középső harmadában többször hivatkoztak Szlavónia „szokásaira”.

A XIII. században a külön-kormányzati rendszer báni formája jelentős fejlődésnek indult

Magyarországon. Az ország újabb területein alakultak bánóságok, legkorábban a Déli-Kárpátok déli lejtőire támaszkodó Szörényi bánóság. Az első Szörényi bán egy 1233. évi oklevélben jelentkezett, amelynek kibocsátását nem sokkal előzhette meg bánóságának létrehozása. A délvidéki bánóságok sora 1272-ben jött létre, amikor Kőszegi Henrik meggyilkolta Béla macsói herceget, és hercegségét a magyar főurak közt osztották fel. Béla dukátusából a macsói, a barancsi és kucsói, a sói és ozorai, továbbá a boszniai bánóságot szervezték meg a Száva és az Al-Duna vonalától délre, élükre pedig a vezető magyar nemzetségek – a Rátótok, a Pécek, a Héderek és a Gutkeledék – tagjai kerültek. A báni külön-kormányzatok megszervezését már a XIII. századtól kezdve legfőképpen a határvédelmi feladatok ellátása indokolta. Déli határainkon a XIII. század utolsó évtizedeiben az Adriától az Oltig közel ezer kilométeres hosszúságban sorakoztak a bánóságok.

A vajdai elnevezésnek a román etnikumtól független voltára már az erdélyi szász történetírás rámutatott, amikor azt hangoztatta: a főleg románok által lakott Szörénység önkormányzata báni intézkedésre kelt életre, sőt amikor a Szörénység túlnyomó részét a havasalföldi román állam elfoglalta, az élén álló tisztviselőt – magyar minta alapján – továbbra is bánnak nevezték. V. István 1261. évi oklevelében Erneyt „banus quondam Transiluanus”-t azaz erdélyi bánként említi. IV. Béla király 1261. évi diplomája szeretett híveként szól Csák erdélyi bánról, szolnoki ispánról. V. István herceg 1265-ben biztosítván az erdélyi Alvinc hospeseinek szabadságát, azok megtartását parancsba adja bánjai (báni nostri) számára. E három adat tartalmi egybecsengése az erdélyi bán létezéséről és egyazon korban való felbukkanása kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy az 1260-as évek elején IV. Béla és V. István Erdélyt is bánossággá akarta átkeresztelni. De Erdélyben két és fél évszázad alatt már annyira megszilárdult a vajdaság elnevezés, hogy ott a bánóság terminus nem tudott meggyökerezni.

A XV. századra a bán és a vajda lett a széttagolódás zászlóvivője. Amíg nádor és az országbíró állandóan az udvarban, a király és a tanács ellenőrzése alatt álltak, a bán és a vajda a központtól távol óriási hatalomra tett szert, mint a drávántúli és erdélyi nemesség legfőbb bírái, nem a király. Hatáskörük kiterjedt a magyarországi főurak és főpapok drávántúli és erdélyi birtokaira is. Amíg Magyarországon a megyék főispánját a király nevezte ki, és így ő is tartotta kezében, addig a Drávántúlon és Erdélyben főispánokat a bán és a vajda familiárisai sorából állított a megyék élére. A magyar megyék nemessége közgyűléseken maga választotta meg szolgabíráit. A Drávántúlon és Erdélyben a bán és a vajda elnöksége alatt valamennyi megyéjük nemessége egyetemlegesen választott minden megye számára szolgabírákat, de nem négyet, hanem csak kettőt megyénként. „A báni-vajdai külön-kormányzat minden esetben akkor érte el különállásának maximumát – a XIII-XIV. század fordulóján és a XV. század közepén –, amikor bánjai és vajdái (Šubić Pál, Babonić István, Kán László, illetve Cillei Ulrik és Hunyadi János) a Drávántúl és Erdély legnagyobb birtokosai voltak is egyben – szögezi le Kristó Gyula. – A hatalom erejét, a joghatóság stabilitását növelte, ha a külön-kormányzat vezetője a tartomány egy részét (értve ezen egyaránt a tartomány területét és népességét) kettős értelmű függésben tartotta: mind közjogi, mind magánjogi jurisdikciót gyakorolt azon. A két vonal kölcsönösen erősítette egymást: a közjogi fennhatóság számtalan alkalmat biztosított magánhatalma növelésére, a magánjogi fennhatóság pedig tekintélyt, nyomatékot adott hivatali hatalmának. Még a XV. századi Magyarország világi uralkodó osztályát is át- meg átszótták a familiaritás szálai. Ez az intézmény, amely mintegy társadalmi tengelykapcsolóként biztosította a gördülékeny összeköttetést a köz- és magánjogi szférák között. A feudalizmus és a föld elválaszthatatlan

fogalmak. Még a XIV. század első felétől intézményesen regálé-politikát folytató uralkodók sem tudtak lemondani magánbirtokaikról, nem véletlen, hogy rendre-sorra felélesztgették a váruradalmakat, királyi birtoktesteket. Még kevésbé függetleníthették magukat a birtoktól (magánbirtokuktól vagy uzurpált királyi-királynéi birtokoktól) az örökletes báni és vajdai tisztet végül is el nem érő külön-kormányzati vezetők.”

A XII. század végétől megváltozott a magyarországi oklevelek formája, és abban a korjelölő méltóságjegyzék kapott szerepet, tehát az előfordulás korábbi esetlegességeit az egyes méltóságviselők – köztük az erdélyi vajda – rendszeres szereplése váltotta fel. A XII-XIII. század fordulóján két esetben is erdélyi vajda – 1200-ban Eth és 1201-ben Jula – viselte az erdélyi Fehér megye ispánságát (comes Albe Transsiluane, comes Albe Transilvane), ami igazolja azt, hogy a két méltóság azonos töről fakadt, s a mindkettővel járó fennhatóság eredetileg csupán Dél-Erdélyre terjedt ki. Az erdélyi vajdának tartósan csak 1263-tól kezdve sikerült megszerezniük a szolnoki ispáni tisztet is, ami hatalmuk Észak-Erdélyre történő kiterjesztését is biztosította.

A vajdai – és szolnoki comesi – tiszt külön hatalmat jelentett Erdélyben, amely a király és a királyi vármegyék élén álló ispánok közé ékelődött. Noha ez a körülmény eleve megadta Erdély számára a külön igazgatás, a külön úton való fejlődés lehetőségét, erre évszázadokig nem került sor. Az erdélyi vajdák hosszú ideig a király hű emberei, először rokonai, később arisztokrata párthívei voltak, akik Erdélyben a király szándékának megfelelően a magyarországi intézményrendszer, a királyi vármegye-szervezet és a várkatonaság erdélyi meghonosításán fáradoztak. A XIII. század első évtizedeiben a királyok olyan kedvelt és kipróbált hívei álltak vajdaként Erdély élén, mint az egy alkalommal herceggént (dux) is szereplő Korlath fia Benedek, II. András király sógora: Bertold kalocsa érsek, Kán nembeli Gyula, Soulum fia Pousa, vagy Lőrinc. Az 1199-1280-as évek eleje között eltelt mintegy 80 év alatt nagyjából 40 erdélyi vajda ismeretes – külön számolva a vajdai tisztbe újonnan visszatérőket –, ami arra mutat, hogy egy-egy vajda átlagosan alig két esztendeig állt Erdély kormányzata élén. A vajda tehát normális körülmények között a király által kinevezett és a király által visszahívható kormányzó volt, hatalmának forrását a magyar király jelentette, s hatalma katonai, közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységén nyugodott.

A XIII. században azonban Erdély tulajdonképpen ura két alkalommal is a király fia, a területi hatalommal felruházott és királlyá koronázott herceg. II. András király fia, Béla herceg 1226-1235, IV. Béla király fia, István herceg pedig – rövid megszakítással – 1257-1270 között állt Erdély élén. Hogy Erdély 1226-ban merőben politikai megfontolások eredményeképpen vált a királyi herceg tartományává, a II. András kori magyarországi viszonyok ismeretében vita felett áll. A II. András uralmával elégedetlen előkelők több alkalommal is összeesküdtek a király ellen, hol III. Béla testvérének, Gézának Bizáncban élő fiait akarták ellene kijátszani, hol pedig – mint 1214-ben és 1220-ban is – elsőszülött fiát, az 1214-ben királlyá koronázott Béla herceget léptették fel vele szemben. 1220-ban Bélának és híveinek kifejezetten a királyi akarat ellenében sikerült kieszközölniük, hogy II. András a délvidéki (dalmát-horvát-szlavón) hercegséget adja Bélának. Dalmácia és Horvátország legalábbis II. Géza óta rendszeresen felosztás tárgyát képezte a magyar király és a királyi herceg között, ha élén nem állt is folyamatosan herceg. Így II. Géza korában fia, Béla, III. Béla korában kedvelt főura, Kalán, utóbb pedig fia, Imre, míg Imre király korában öccse, András kormányozta herceggént Dalmáciát és Horvátországot. Ha tehát II. András belső nyomásnak engedve fiát a tenger melléken juttatta területi hatalomhoz, egy több évtizedes magyar uralkodói hagyományt folytatott. Béla herceg azonban rövid néhány év alatt erős támaszra lelt

Dalmáciában és Horvátországban, s II. András már 1222-ben panaszkodott a pápának ama rosszindulatú emberek (perversi) miatt, akik „a vizály ösvényeit akarták keresni, és rosszat szándékoztak tenni, s kieszték, hogy engedelmességükkel ... nem a királynak, hanem a fiának tartoznak, s így gondoskodtak mindkettőjük ellenében az ország vizályáról”. András király hamarosan megelégette a számára kedvezőtlen helyzetet, s 1226-ban másodszülött fiának, Kálmánnak adta a szlavón hercegséget, míg Bélát Erdély uralmába helyezte. II. András azért választhatta Erdélyt királyi hercegségül, mert Szlavónián kívül Erdély volt Magyarország egyetlen országrésze, amely területi külön kormányzó vezetése alatt állt. Erdély mint hercegség (a későbbi oklevelekbe ducatus Transsiluanus, ducatus Transylvanus) tehát az 1220-as években a magyarországi belpolitikai viszonyok következtében született meg.

Évtizedekkel utóbb IV. Béla király ellen támadt mozgalom, amely elsőszülött fiát, Istvánt léptette fel vele szemben. A heves vérű és hatalomvágyó István fegyverek nyomatékával követelte apjától a hercegséghez való jogát (ius ducatus). Béla engedni kényszerült, s 1257-ben Erdély történelme során másodízben vált hercegséggé. De mivel az élére került hercegek – mind Béla, mind István – kormányzatuk kezdetekor már megkoronázott királyok (rex) voltak, e címük alapján kijárt Erdélynek az ország (regnum) minősítés is, anélkül azonban, hogy e terminológiából Erdélynek Magyarországtól való tényleges függetlensége következne. István erdélyi hercegsége különben sem igazodott a XIII. századi erdélyi vajdaság – és szolnoki ispánság – politikai határaihoz, hiszen messze túlnyúlt azon, s egészen a Duna vonaláig húzódott, ugyanakkor az Erdély délkeleti szegletében fekvő Terra Borza (Barcaság) nem tartozott hozzá.

A vulgáris latinból kialakult nyelvet beszélő vlachok, a mai románok ősei a makedóniai hegyekben a honfoglalást követően száz esztendővel az albánok szomszédságában (tőlük jelentős szókincset átvéve) legelőváltó állattartást folytattak. Az első rájuk vonatkozó forrás szerint a mai Görögország és Macedónia határán fekvő Preszpa-tó környékén 976 táján „fuvarozó” vlachok megölték Dávidot, a Nyugat-Bulgáriát néhány évtizedre önálló állammá szervező Sámuel cár testvérét. Azt követően még évszázadokig a Balkánon emlegetik őket. 1164-ben már van olyan bizánci híradás, amely értelmezhető akként, mintha már a Dunától északra élő románokról esnék szó. Amikor 1166-ban Léon Vatatzész bizánci hadvezér haddal támadt Magyarországra, seregében románok is harcoltak. Mindazonáltal a Kelet-Európára vonatkozó forrásanyaggal összhangban, a magyarországi és a Magyarországra vonatkozó kútfőkben a X-XII. században románok nem szerepelnek.

A legkorábbi okleveles adat, amely megengedi román népesség magyarországi tartózkodását, egy 1210. évi eseményhez kapcsolható. (Nagyjából ugyanebben az időben írta a maga történeti művét Anonymus, aki – saját kora viszonyaival összhangban – már említ románokat Magyarországon, igaz, történetírói gyakorlatának megfelelően, a honfoglalás korába visszavetítve, talán azért is, hogy a honfoglaló magyar vezérek érdemeit a „rómaiak” legyőzésével is öregbítse.) A tatárjárásig még további öt oklevél tesz említést magyarországi románokról, hogy azután a tatárjárást követő évtizedekben és évszázadokban megsokszorozódnak a románok magyarországi jelenlétére utaló adatok. Mindez azt mutatja, hogy a románok délről észak felé tartó vándorlásuk során csak a XII. század második felében közelítették meg a Kárpát-medencét, és életmódjukból következően egyes román pásztorelemek már ekkor eljuthattak a Kárpát-medence déli-délkeleti, a Kárpátok magas hegyei által határolt részére, de jelentős számban

történt behatolásuk nem lehet korábbi a XIII. századnál.

A Kőszegiek – egy magyar oligarcha család

A Héder-nemzetség, melyből a Kőszegi család eredt, nem volt ún. honfoglalás kori genus. Első tagjaik, Héder (a nemzetség névadója) és testvére, Wolfer a XII. század közepén, II. Géza korában jöttek feltehetően Karintiából Magyarországra, kíséretükben háromszáz páncélos lovassal, amely abban a korban jelentős haderőnek számított. II. Géza Kűszin hegyét és a Duna Győr körüli szigetét adta nekik örök szállásul. Magyarország nyugati peremén, Németújvárott jött létre a Wolfer comestól származó Kőszegi család ősi fészke. (Héder comes utódai, akik a nemzetség Hédervári ágát alkották, a szigetközi Hédervárott letek otthonra.)

A Kőszegiek tehát Vasból, mint centrális területről építették ki kiskirályságukat, amely fokozatosan kiterjedt Zala, Somogy, Sopron, Moson megyére, sőt Szlavóniára is. A XIV. század elejére összesen tizenhét megyében fekvő birtokaikhoz tartozó váraik száma bizonyosan meghaladta a félszázat, név szerint ismert birtokaiké pedig a 110-et. Valójában falvaik száma ennek többszöröse, minimálisan ötszáz lehetett.

A Kőszegiek birtokainak alapját – mint arra Kristó Gyula a *Kőszegiek kiskirálysága* című tanulmányában rámutatott – kétségtelenül II. Géza király Németújvár körüli adománya jelentette. A királyi földjuttatások – a „hű szolgálatok” természetben, birtokokkal történő ellenszolgáltatásai – egyik állandó forrását jelentették gyarapodó ingatlanvagyonuknak. Főleg IV. Lászlótól nyertek sok birtokot (Prodaviz, Szenic, Vasvár, Káld, Rum, Asszonyfalva, Zsidány). Pénzjövedelmek egy részét is birtokszerzésre fordították, részint vásárlással, részint zálogkölcson nyújtással. Előnyös cserék révén olyan javakhoz jutottak, amelyek tartományúri hatalmuk kiterjesztését is lehetővé tették. A család egyik tagja egy birtokot apósától végrendeletileg nyert el. A Kőszegiek szerény mértékben maguk is folytattak telepítő politikát: ők alapították Kőszeg városát, az időlegesen elbitorolt Csák birtokon pedig Újfalu néven falut építettek. Birtokaik nagy részét és legtöbb várukat törvénytelenül, erőszakoskodás, hatalmaskodás révén szerezték. Egyházi, királyi vagy világi magánbirtok egyaránt felkelte érdeklődésüket.

A megyei és országos funkciók ellátása a Kőszegiek számára hatalmat jelentett a közjogilag alájuk vetett népesség felett. Tisztségeikben az uralkodót, az államot képviselték. A XIII. század közepén Henrik vasi ispánként a király által küldött egyik bíró volt a királyi birtokok Vas megyei felülvizsgálata során. Az egyik Kőszegi IV. László koronázása után az uralkodótól teljes felhatalmazást nyerve Somogyban gonosztevőket fej- és jószágvesztésre ítélt. Királyi megbízásból különböző tisztségekben földeket iktattak, birtokokat határoltak el, földeket vizsgáltak ki az uralkodói eladományozás lehetősége szempontjából, hiteleshelyi jellegű feladatokat teljesítettek (oklevelet állítottak ki földeladásról, -ajándékozásról, -zálogosításról, a felek birtokmegosztásáról,

birtokhasználati tilalmáról, királyi és más diplomákat írtak át és erősítettek meg).

A Kőszegiek elé került perek anyaga igen széles skálán mozog: a legtöbb mégis ingatlan-, emberölési és kifejezetten hatalmaskodási ügy, mint az elfutó jobbágyoké, illetve szervienseké, vagy a szolgálatot megtagadó kötelezetteké. Ezen a ponton már világosan látszik, hogy a Kőszegiek a joghatóságot nem elsősorban mint állami tisztviselők, hanem mint magánbirtokosok gyakorolták. A határvonal megvonása azonban, hogy a közjogi jelleg mikor váltott át magánjogi jelleggé, nagyon nehéz. A Kőszegiek az első országos gyűléseket (congregatio generális) a XIII. század vége felé még bizonyosan, vagy valószínűleg királyi parancs, illetve megbízás alapján hívták össze, de később egyre inkább saját ítélkezési fórumukká alakították át azokat. A Kőszegiek elé az udvarnokoktól és a köznemesektől a különböző egyházi testületekig a társadalom legkülönbözőbb osztályaiba, rétegeibe tartozó elemek álltak vagy kényszerültek állni. Tisztán magántermészetű joghatóságból következett viszont, hogy familiárisaik is a Kőszegi család elé vitték peres ügyeiket.

A Kőszegi család egyik tagja a bíraskodás funkció ellátására külön udvarbírókat tartott. Kőszegieknek nem voltak birtokaik Bodrog vármegyében, de egy időben viselték a bodrogi ispáni címet, eme joghatóság révén adták vissza a Haraszt nembelieknek elidegenített Bodrog megyei javaikat, vagyis terjesztették ki hatalmukat a Duna-Tisza közének egy részére is. Az állami és magánjellegű joghatóság határainak összemosására enged következtetni az az adat, amely szerint a veszprémi egyház paloznaki jobbágyai közti gyilkossági és hatalmaskodási per előbb III. András király és udvarbírója, majd Kőszegi János nádor jelenlétében folyt. Ebben az időben (a XIV. század elején) több nádora is van az országnak, pontosabban – kihasználva a zavaros, anarchikus viszonyokat – többen is nádornak tekintik magukat, hogy magántermészetű joghatósági igényük ily módon nyerjen állami-közjogi mázt.

Ez különösképpen a törvényes formákhoz a világiaknál mindig is jobban ragaszkodó egyháziak irányában bizonyult jó lépésnek. (Mivel a társadalom laikus részével szemben a tartományuraknak más módszereik is voltak, ott a törvényességnek még a látszatára sem volt szükség.) A XIII-XIV. század fordulóján a Dunántúlon hatalmuk teljében lévő Kőszegiek különböző állami funkciók valós vagy fiktív birtokában – mint nádorok, szlavón bánok, tárnokmesterek és különböző megyék ispánjai – különböző ügyekben mandátumot adtak a pécsi káptalannak, a somogyvári konventnek, a veszprémi káptalannak, vagy a zalavári konventnek és a győri káptalannak. A klerikusok vonatkozásában nem ritkán éltek „törvényes” vagy annak látszó eszközökkel, még így is mélyen megsértve persze az egyházi immunitásokat. Kőszegi Miklós szlavón bánként foglalta el a zágrábi püspökségtől a királyi adományul nyert szlavóniai Gerzence zsupát, és szedették be onnan a tizedet. (Az ilyen és hasonló lépések megtételére persze semmilyen állami méltóság nem adhatott törvényes felhatalmazást.) Ugyanez a Miklós mint nádor és soproni ispán korábbi királyi adomány nyomán a Sopron megyei tizedek huszadát újólga a borsmonostori ciszterciáknak engedte át. János nádor a borsmonostoriak egy szólejét felmentette a hegyvám alól. Számos esetben azonban még az egyháziakkal szemben is a nyílt és brutális erőszakhoz folyamodtak, mellőzve még a „törvényesség” látszatát is. Kőszegi Henrik, „mivel hatalmasabb volt ama részeken” erőszakkal foglalta el a pécsi püspökség pécsi várát, a pécsi egyházmegyét, annak összes jövedelmére rátéve a kezét. Majd minden illetékesség híján arra adott parancsot, hogy a pécsi káptalan tagjait, az egyházmegye papjait meg kell fosztani magánvagyonuk jövedelmétől, szőlőföldjeik termésétől. Segédkezett a zalavári apátnak abban, hogy három falu tizedét elidegenítse a veszprémi egyháztól. A Kőszegiek más hatalmaskodókkal együtt a

pannonhalmi apátságot is megfosztották tizedeitől, váraitól, birtokaitól és vámjaitól.

A magyarországi tartományurak egyik bázisa a familiaritás intézménye volt. A famulusok, a kiskirályság térbeli és magánjogi kiterjedésének legfőbb letéteményesei gazdaságilag és katonailag is szolgálták, helyettesítették és képviselték a tartományurat sok olyan helyen is, ahová ő, vagy szűkebb családja nem tudott volna eljutni. A magyarországi familiáris alapvetően hadi és gazdasági-tisztviselői (birtokkezelő és udvari) szolgálattal tartozott urának. Az okiratok a család mileseit, valamint officiálisait említik. A famílián belül sem szűntek meg a famíliába lépés előtti vagyoni, társadalmi különbségek.

A Kőszegi-familiárisok impozáns listáján jó néhány, a Kőszegieknél régebbi ősökkel büszkélkedő nemzetség vagy azok egy-egy sarja feltűnt hosszabb-rövidebb időre. A bárói szintet elért famulusok közül az Aba-nem Sopron, Vas megyében a Drávántúlon birtokos Atyinai ága, a Csákok Drávántúlon, illetve Veszprémben honos Dobóczy Ugodi ága, a dunántúli Gútkeledék több családtagja – főleg a Vas megyei Ják-genushoz tartozók –, saját nemzetségük, a Héder-nem Nyugat-Magyarországon Moson, Sopron, Pozsony és Vas vármegyékben birtokos Hédervári és Köcski ága. A magukat „de genere” megjelölő, hozzávetőlegesen köznemesi szintű nemzetségek közül százak kerültek a Kőszegiek klientúrájába. A megyei várjobbágyok éppen úgy a Kőszegiek famíliájához tartoztak, mint a Vas megyei királyi íjászok, amely arra is élesen rávilágít, hogy a XIII. században a királyi hatalomnak nemcsak birtokbázisa, hanem személyi támasza is átcsúszott a nagyhatalmú magánföldesurak kezébe.

A királyi udvar mintájára a Kőszegiek is létrehozták a maguk külön udvarát privát tisztségviselőikkel. Udvarbírárt tartottak, tárnokmestert, nótáriusmestert, akik alatt jegyzők hada írnokoskodott. A Kőszegiek szlavón báni méltóságuk ideje alatt a szlavóniai megyék (zsupák) élére szervienseiket állították. Bizalmi állást töltöttek be a várnagyok. További familiárisaik látták el az alkalmi bírói, poroszlói feladatokat.

A Kőszegiek familiárisaik hű szolgálatait – Kristó Gyula kifejezésével élve – a „Kőszegi-társadalom” hierarchiájában való előreléptetéssel, birtokadományozással honorálták. Henrik bán a XIII. század közepén még a királlyal adományoztatott földet, de a család későbbi tagjai már rendre saját (akár az uralkodótól frissiben kapott) birtokaikat adták szervienseiknek, a király és a nemesek kapcsolatai elé tolva saját személyüket.

A Kőszegiek famíliája sohasem jutott el a stabilizáció állapotába. Ritkán esett meg, hogy valaki, mint Mát Bertalan a Kőszegiek három, egymást követő nemzedéke alatt is működött, két generációnak szolgáló familiárisokról már több adat maradt fenn. A XIII. század 70-es éveiben Péc-nem beli Lukács fia Benedek még hol Kőszegi János, he Péc-nembeli Dénes nádor societasában harcolt. A század utolsó éveiben növekedett a Kőszegi-familiárisok fluktuációja. Miközben új területeknek a tartományúri hatalom kereteibe vonása növelte a szerviensek számát, megkezdődött a Kőszegiekhez korábban csatlakozottak kiválása a famíliából. Hahót nembeli Ochuz és Osl nembeli Osl ekkor oldozták el az őket a Kőszegiekhez fűző köteléket. A Kőszegiek válaszul Osl birtokait lerombolták, javai elvitelében ezer márka [1 márka = 245,54 g ezüst – a szerk.] erejéig megkárosították. A XIV. század elejéig, a királyi hatalom erősödésével párhuzamosan felgyorsult a Kőszegi-szerviensek kiválásának folyamata a famíliából. Az 1313-ban szerződésben a Kőszegiek szolgálatába szegődött Bugar István már 1316-ban Károly Róbert oldalán állt. Ugyancsak 1313-1316 között pártolt az uralkodóhoz a Kőszegiektől Gútkeled nembeli Amadé fia Miklós. Őket követték az Osl-nembeli Imre fia Lőrinc, a Héder-nembeli

Köcski Sándor és az Aba nembeli Atyinaiak, akiken a Kőszegiek kegyetlen bosszút vettek.

„Figyelembe véve, hogy egy-egy birtokos klientúrájukba vételekor annak egész rokonságát is szolgálatukba fogadták, hogy familiárisaiknak maguknak is voltak szervienseik, hogy az oklevelek az alacsonyabb társadalmi állású (várjobbágyi) familiárisokat csak sommásan említik (segítőknak, cinkosoknak titulálják), vagy éppen sokszor hallgatással mellőzik, a Kőszegi-família összlétszámát az oklevelekben név szerint előfordultak többszörösére (sokszorosára) kell tennünk – mutat rá Kristó Gyula. – Hozzávetőlegesen 60-70 körüli számra tehető a diplomákból ismert, a Kőszegiek famíliájába állt családok (nemzetségi ágak s külön családokat képviselő személyek) száma. Nagyjából hasonló (70-et meghaladó) szám adódott a Csák Máté szerviensei felett tartott seregszemle eredményeként; s ha eme szám alapján Csák Máté katonaköteles szervienseinek, azaz Máté familiárisi seregének létszámát hatalmas csúcán több ezer főre tettük, a hasonló nagyságrendű premisszából hasonló konklúzió következik a Kőszegiek esetében is. Tudva azt, hogy a família elsősorban katonai funkciót teljesített, a nagyságrend – persze csak hozzávetőleges – ismeretében fogalmat alkothatunk a Kőszegiek katonai potenciáljának méreteiről.

Az elmondottak egyértelműen jelzik, hogy milyen szerepe volt a famíliának, a tartományuraság – a Kőszegi-kiskirályság – térnyerésében, és sejtetni engedik, mekkora szerepet játszhatott annak bukásában.”

A Kőszegiek tartományúri hatalmát megalapozó Henrik az 1250-1260-as években – István ifjabb királlyal szemben – IV. Béla király bárója, tanácsosa s csak egyetlen év (1268) oklevelei említik, szlavón báni tisztéből következően, IV. Béla fia Béla szlavón-dalmát-horvát herceg bárójaként. A IV. Béla és István ifjabb király közti isaszegi csatában IV. Béla oldalán harcolt fiaival együtt. A Kőszegiek olyannyira elkötelezték magukat István ellenében IV. Béla mellett, hogy V. István trónra léptekor a cseh királyhoz futottak, ott töltötték V. István országglásának két esztendejét, s csak IV. László uralkodásának elején tértek haza.

IV. László király kormányzásának 18 éve alatt öt alkalommal lázadtak fel az uralkodó ellen. 1274-ben az uralkodót is fogságban tartották (sőt Henrik az Árpád-házi Béla macsói és boszniai herceget meg is ölte 1272-ben). 1274-ben László öccsét, András herceget, 1278-ban és 1287-ben a későbbi III. András királyt játszották ki László ellenében. A Kőszegiek szolgálataikat 1278-ban Rudolf német királynak, 1285-ben II. Károly nápolyi királynak ajánlották fel. Több alkalommal nyílt fegyveres összecsapásra került sor IV. László és a Kőszegiek között: 1274-ben Fejér megyében, 1287-ben a Dunától északra ütköztek meg a királyi sereggel. IV. László 1284-ben sikertelenül próbálkozott váraik (pl. Borostyánkő) ostromával. Kőszegi János 1289-ben Albert osztrák herceggel háborúskodott.

Hamarosan felmondták a III. András király iránti hűséget is, és az uralkodót foglyul ejtették. A Kőszegiek már 1291 óta a nápolyi Anjouk, I. Károly és Martell Károly pártjához szegődtek. III. András 1296-ban eredménytelenül ostromolta váraikat (pl. Kőszeg). A zavaros helyzetben Lodomér esztergomi érsek a III. András iránti hűtlenség miatt kiközösítette Kőszegi Jánost, de VIII. Bonifác pápa, az Anjouk magyarországi trónigényének híve, az új esztergomi prímást János feloldozására utasította. A Kőszegiek is szerepeltek azon tanácsosok között, akik szorgalmazták, hogy a nápolyi Anjouk fiatal sarja, Károly Róbert 1300-ban elinduljon Magyarországra. Miközben a trónkövetelő ősszel már partra szállt Dalmáciában, a Kőszegiek váratlan fordulattal III. András oldalára álltak.

Az utolsó Árpád-házi király 1301. januárjában bekövetkezett halála után másokkal együtt Csehországba mentek, és Vencelt hozták be az országba és ültették a magyar trónra. Az egyik Kőszegit 1303-ban valóban Vencel hű bárói között találni, sőt az esztergomi egyházat is Vencelnek adták át. (Ezért most Tamás esztergomi electus közösítette ki őket.) Hamarosan azonban pártot változtattak, és Magyarországra hozták Ottó bajor herceget, akiben királyi ambíciókat ébresztettek. A Kőszegi család egyik tagja 1306-ban „Ottó király szeretett híve”.

V. Kelemen pápa 1307-ben az egyik Kőszegit Szlavónia hercegének nevezte, és nunciust, Gentilist a „herceg” jóindulatába ajánlotta. A Kőszegiek nem tértek ki az elől, hogy 1308 novemberében részt vegyenek a Károly Róbertét királynak elismerő pesti vegyes zsinaton, de az 1309. júniusi koronázáson már csak megbízott (a győri postulatus) képviselőket, azzal mentették ki magukat, hogy az utak nehézségei (viarum discrimina) vagy más ok miatt nem tudnak Tétényből Fehérvárra menni. Távolmaradásukat bizonyosan a „más ok” motiválta: félelmük az erősödő királyi hatalomtól, annak felismerése, hogy alapvető érdekeikkel ellentétes lépés lenne Károly Róbert támogatása.

„Ha megpróbálunk következtetéseket levonni Kőszegiek gyakori pártváltásaiból, arra az eredményre kell jutnunk, hogy a Kőszegiek ezt a módot is hatalmuk növelése – végső fokon tartományuraságuk kiépítése – érdekében használták fel – összegzi Kristó Gyula. – Több olyan oklevél is ránk maradt (1277-ből, 1279-ből amikor IV. László a korábban hűtlen, ellene lázadó Kőszegieket kegyébe visszaveszi. Egy-egy ilyen »megbocsátás« nem elsősorban erkölcsi sikere volt a Kőszegieknek, hanem anyagi előnyökkel járt. Hadjáratvezetésre kaptak IV. Lászlótól megbízást, bekerültek a királyi tanácsba, kivételezett helyzetet élveztek, és – mint láttuk – birtokadományokkal magas állami tisztségeket nyertek. IV. László király 1279. évi »megbocsátó« okirata kifejezetten engedélyezi is, hogy mind a Kőszegiek, mind szervienseik a tőle vagy elődeitől szerzett birtokaikat nyugodtan birtokolhassák. (Túlőne e tanulmány keretein, ha azt akarnánk boncolgatni: IV. Lászlót nem gyermeki naivitása, hanem a kor körülményei; nagyurak közti hatalmi viszonyok gyors változása kényszerítették rá a Kőszegiekkal játszott gyakori »haragszom rád«-ra és megbékélésre.) A nápolyi uralkodóktól nem kevesebbet kaptak az 1290-es években a Kőszegiek, mint engedélyt és megerősítést arra, hogy minden Sopron és Vas megyei adományukat, illetve hogy minden Magyarországon bírt javaikat ők és örökösök birtokolhatják. Vencel és Károly Róbert egyaránt a tárnokmesterséggel jutalmazta »hűségüket«, amelyről éppen ekkortájt jegyezte meg Gentilis pápai követ, hogy az országban ez az első tisztség. Emellett Venceltől a Kőszegiek támogatásukért és az esztergomi vár átadásáért hatalmas mennyiségű pénzt kaptak. Nyilván az az Ottó király sem volt hálátlan velük szemben, aki a család egyik tagját »szeretett hívének« nevezte.

A Kőszegiek csak addig maradtak egy-egy uralkodó oldalán, amíg pártállásukból hasznot remélhettek. Ha a zavaros időkben csatlakozásukért nagyobb árat ígértek, habozás nélkül táborot cseréltek. Károly Róbertben azonban – főleg a XIV. század első évtizedének végén – már nekik is észre kellett venniük, hogy nem a szokványos, hatalom nélküli árnyékkirályal állnak szemben, hanem olyan uralkodóval, aki változatos eszközökkel ugyan, de egy cél elérésére, a királyi hatalom megerősítésére, azaz a tartományuraságok – köztük az ő kiskirályságuk – megfékezésére, visszaszorítására tör.

A Kőszegiek és Károly Róbert nyílt, fegyveres szembefordulása mégis az 1310-es évek közepéig váratott magára. Ennek oka részint azzal kapcsolatos, hogy a királyt az Aba Amadé fiai

és a Csák Máté elleni harcok kötötték le, a Kőszegiek pedig ezekben az években építenek ki szorosabb kapcsolatokat Stájerországgal, Ausztriával, szövetségre lépnek Frigyes osztrák-stájer herceggel (1312), élvezik a római király védelmét. Az 1310-es évek végétől egymást érik a Kőszegiek lázadásai Károly Róbert ellen. Noha maguk a királyhű és királyellenes Kőszegiek között is fegyveres összetűzésre került sor az 1310-es évek végén, de a családban a királyellenes tábor kerekedett felül, s a következő években a Kőszegiek immár újra egységesen támadtak Károly Róbertre és a királyi hatalomra. Az oklevelekben – a pillanatnyi pártállástól függően – hol mint a magyar király hívei, hol mint hűtlenek bukkannak elő. Ezekben a felkelésekben rendszeresen élvezték rokonaik, szövetségeseik, az osztrák (német) bárók segítségét. Egyik oklevelünk a Kőszegiek uralmát 1325-ben egyenesen a németek hatalmaként említi. Arról is van tudomásunk, hogy a segítségnyújtás kölcsönös lehetett, a Kőszegiek emberei is jártak 1320 táján a német birodalomban. A család egyik ága Ausztriába került, s ott a Pernstein család megalapítója lett. A Kőszegiek 1336-ban nyíltan Károly Róbert-ellenes éllel beálltak Albert és Ottó osztrák, stájer és karantán hercegek szolgálatába. Hiába aratott Károly Róbert a Kőszegiek felett olykor számottevő győzelmeket is (pl. Zalafőnél vagy egy-egy jelentős vár – pl. a vasi Kőszeg, Németújvár vagy Sárvár stb. – visszavételénél), a németekkel való szomszédság, szövetség és rokonság olyan varázserőt adott a Kőszegieknek, hogy rendre talpra tudtak állni vereségeik után. A sárkány levágott fejei helyett mindig újak nőttek, a sárkánynak tehát nem a fejére kellett vadászni, hanem barlangjából kellett kifüstölni. Károly Róbert ezt az egyetlen célravezető stratégiát követte, amikor a többi tartományúr leverése után a hatalomban megerősödve elvette a Kőszegiek német határszéli várait, és cserébe Baranya, Tolna, Bodrog megyei javakat kaptak. A határ menti Kőszegiekből az ország közepén birtokló, a német szomszédság »varázserejétől« megfosztott nagyurak lettek. A Kőszegiek kiskirályságának leáldozott.”

Olajos István: A Huszita háborúk

Hatszáz esztendővel ezelőtt, 1419. július 30-án zajlott le Prágában az az esemény, melyet első defenztrációként is szokás emlegetni. Jan Zelivsky huszita prédikátor ezen a napon körmenetet szervezett, és a tömeget tüzes beszédével az újjvárosi városháza elé vezette, ahol korábban foglyul ejtett testvéreik szabadon bocsátását követelték. A vezetőség azonban ezt nemcsak elutasította, hanem az ablakból egy kő is kirepült, mellyel valaki Zelivskyt kísérelte meg eltalálni. A feldühödött hívek ekkor Jan Žižka vezetésével behatoltak az épületbe és mintegy tucatnyi tanácstagot a polgármesterrel és a bíróval egyetemben egyszerűen kihajítottak a városháza ablakán. (Maga az elnevezés egyébként ebben a formában csak mintegy két évszázaddal később született meg, amikor a Hradzsinban zajló tárgyalások során a cseh protestánsok a császár három követétől hasonló módon igyekeztek megszabadulni. Történelmi tény, hogy ez utóbbiak a párkányon túlra kerültek ugyan, ám túléltek a mintegy húszméteres légi utat, mivel a vár alatt

felgyülemlett szemétkupacra – más források szerint egy trágyadombra – zuhantak.)

A huszita fogalom többféle forradalmi, illetve reformációra törekvő áramlat gyűjtőnévévé vált, melyek Csehországban a 15. században Husz János kivégzését követően láttak napvilágot. Luther Márton 1517. évi fellépését megelőzően már jó néhány vallásújító tevékenykedett, közülük az egyik legjelentősebb John Wycliffe volt, akit emiatt „a reformáció hajnalcsillaga” néven is szokás emlegetni. Wycliffe az 1320-as években született Yorkshire-ben, Angliában és III. Edward király Róma elleni harcát támogatóként edződött reformátorrá. 1374-ben Bruges-ben tagja volt annak a parlamenti delegációnak, amely a pápai legátussal az angolok elégedetlenségét volt hivatva közölni. Az egyházfőt már itt igen kemény szavakkal illette, majd az üldöztetések dacára is folytatta tevékenységét, nyíltan hirdette a Biblia olvasásának szükségességét (később ezt „sola scriptura”-ként fogalmazták meg), sőt kísérletet tett annak lefordítására is, miközben erősen ostorozta az egyházi hatalom romlottságát. Ellen Gould White, az Adventista Egyház egyik alapítója az 1858-ban megjelent *A nagy küzdelem* című könyvében ezt írta róla: "Wycliffe szilárdan hitt abban, hogy a Szentírás Isten akaratának ihletett kinyilatkoztatása, a hit és gyakorlat hiteles szabálya. Úgy nevelték, hogy a római egyházat mennyei, csalatkozhatatlan tekintélynek tartsa, és feltétlenül tisztelje ezer éven át elfogadott tanításait és szokásait. De ő mindezekről elfordult, és Isten szent szavára figyelt. Ez volt az a tekintély, amelyet az emberekkel el akart ismertetni. Kijelentette, hogy nem a pápa által megszólaló egyház, hanem az Ige által megszólaló Isten az egyedüli igaz tekintély. Nemcsak azt tanította, hogy a Biblia Isten akaratának tökéletes kinyilatkoztatása, hanem azt is, hogy a Szentlélek a Biblia egyedüli magyarázója, és minden ember a Szentírás kutatása nyomán tudhatja meg, mi a feladata. Így az emberek figyelmét a pápáról és a római egyházzal Isten Igéjére irányította”.

Ezek a tanok, melyek radikálisabb részének felbukkanása Csehországban elsősorban Prágai Jeromosnak volt köszönhető, igen erős hatást gyakoroltak az akkor már pappá szentelt Husz Jánosra, aki a mai cseh-német-osztrák hármashatár közelében fekvő Husinecben látta meg a napvilágot 1371-ben. Mindazonáltal az egyházi korrupció elleni küzdelem Bohémia földjén már korábban megkezdődött, elsősorban Konrad von Waldhausen működése révén, akit I. Károly király invitált a cseh fővárosba 1360-ban. A felső-ausztriai származású szerzetes szülővárosának apátsági kolostorából a kései középkor egyik legjelentősebb erkölcsprédikátorává küzdötte fel magát és széles körű reformmozgalmat indított el, melynek vezetését aztán Husz vette át, miután szónoka lett annak a kápolnának, ahol naponta két alkalommal cseh nyelven prédikáltak. Ő visszautasított minden olyan hittételt, melyeket nem ítélt biblikusnak, és ugyanezen okból nehezményezte, hogy az áldozás során a borból csak a papság részesül. Eme utóbbi elképzelése olyannyira népszerűvé vált, hogy később a husziták mérsékeltbb irányzatának követőit kelyheseknek nevezték el, ez az ivóalkalmatosság pedig a csatába igyekvő csapatok zászlóira is felkerült.

Mindez nyílt támadásnak minősült a pápa (helyesebben pápák) abszolút egyházi hatalma ellen, ugyanis, ahogy ez már korábban is gyakran előfordult, éppen ketten tekintették magukat az egyház vezetőjének. Ebben a korban pedig tovább bonyolította a helyzetet, hogy Rómában és Avignonban is gombamódra szaporodtak a pápák és az ellenpápák. Az 1409-ben összehívott pisai zsinat lett volna hivatott ezt a vitát feloldani, mely annak rendje és módja szerint meg is választott helyettük egy harmadik pápát, ők azonban a mellőztetést elfogadni nem voltak hajlandók. Így annyit sikerült elérni, hogy innentől kezdve már hárman „osztottak” Szent Péter székén, mely már amúgy is közel állt az összeroskadáshoz, a zsinat a nyugati egyházszakadás

megoldásának újabb sikertelen kísérlete maradt. Nem sokkal ezt követően az egyik pápa „szent háborúra” hirdetett gyűjtést, ám hamarosan kiderült, hogy valójában nem a hitetlenek, hanem valamelyik ellenlábásának megregulázására törekedett. Husz Jánost (és az időközben barátjává vált Jeromost) ez a módszer a végletekig feldühítette, ellenkezése Prágában lázadást szított, a pápai bulla pedig a tűzbe vettetett. Mindazonáltal Husz nem törekedett új vallás létrehozására, magát jó katolikusnak tartván csupán az általa feltárt visszasságok felszámolását tűzte ki célul. Ezt azonban sokan nem nézték jó szemmel, az érsekkel hamarosan összetűzésbe került, és ő a lázadó papot a pápa támogatásával (aki a fent említett torpedóakció miatt később még inkább megorrolt rá) az egyházból kiközösítette. Az ellentétek odáig fajultak, hogy az interdictum (vagyis az egyházi tilalom) végül egész Prága városára kiterjedt, ezért Husz távozni kényszerült, őt pártoló nemesemberek váraiban írta meg *De ecclesia* (Az egyházzal) című művét, mely a végzetes konstanzi zsinaton az ellene felhozott vádak legfőbb forrásává vált.

Az 1414-ben a Bodeni-tó partján megkezdődött nagy egyházi tanácskozás eredeti célja a pápaság kérdésének megnyugtató rendezése volt. A következő esztendőben maga Luxemburgi Zsigmond császár hívta meg ide Husz Jánost, „salvus conductus”-t (azaz menlevelet) biztosítván számára, az elvei mellett bátran kiálló papot mégis börtönbe vetették. Az uralkodó egyébként nem ezt az egyetlen hibát követte el a zsinaton, a „schisma” (egyházzszakadás) szót nőneműnek vette, majd restelvé az ezáltal előidézett komikus hatást, megparancsolta, hogy e szó azontúl nőneműnek vétessék. Az őt rendreutasító mondat: „caesar non supra grammaticos” (a császár sem áll a nyelvészek felett) a mai napig fennmaradt, az ominózus szó pedig természetesen megtartotta eredeti nemét. Huszt a zsinat által kijelölt bizottság kihallgatta, harminckilenc, általuk tévesnek minősített tétel miatt vonták felelősségre, és miután ő ezeket nem tagadta meg, 1415. július 6-án kihirdették az ítéletet és még ugyanazon a napon máglyán megégették. A már tüzet fogott farakáshoz további rőzsaszálakat gyűjtögető anyóka láttán így kiáltott fel: „O sancta simplicitas!” (Ó, szent együgyűség!), ezzel is kifejezve véleményét a szemellenzős, a Biblia tanítását figyelmen kívül hagyó vallási fanatizmusról. Prágai Jeromos készen mutatkozott az egyezkedésre, miután azonban kiderült, hogy legjobb esetben is életfogytig tartó börtönbüntetés vár rá, megmaradt „eretneksége” mellett és az ő teste is a lángok martalékává vált.

A zsinat végül egyhangúan pápát is választott Colonna Ottó személyében, aki a tiarát V. Márton néven helyezhette el fején, a feszültséget azonban ez már nem oldhatta fel. Az egyház züllöttsége által okozott sebek nem gyógyultak be, két vezetőjük láb alól való eltétele pedig magától értetődően csak olaj volt a tűzre csehországi híveik körében. Igaz ugyan, hogy a mozgalom már a kezdetektől fogva különféle pártokra szakadva létezett, ezeket azonban az őket közösen fenyegető veszély szoros egységbe kovácsolta. A már említett kelyheseknek nem állt szándékában elszakadni a katolikus egyháztól, ám lényeges változtatásokat követeltek: az Úrvacsorán – Jézus rendelése szerint – a bor fogyasztásának visszaállítása mellett a nemzeti nyelvet, a krisztusi szegénységre való visszatérést és a korábbinál jóval szigorúbb ellenőrzést. A radikálisabb táboríták ennél jóval messzebbre mentek, eltávolítottak minden olyan tant, melyek a Bibliában nem szerepelnek. Megszüntették többek között a szentek tiszteletét és ezzel megalapozták a mai protestáns egyházak nézetét, miszerint Isten az imádat egyedüli tárgya, és a szentek, képek és ereklyék mindenfajta tisztelete kivétel nélkül elvetendő, mert ez ellenkezik a Szentírás tanításával. Ostorozták a tisztítótűzzel kapcsolatos igeellenes elképzelést, mivel az Úr Jézus egyszeri és tökéletes áldozata elegendő az üdvösséghez, az ember sorsa halála pillanatában eldől aszerint, hogy élt-e a kegyelem lehetőségével vagy sem, így nincs szükség semmiféle

ideiglenes helyre, ahol ehhez bármit hozzátenni lehetne.

A Husz halálát követő esztendőök a csendes szervezkedés jegyében teltek, Zsigmond testvére, IV. Vencel cseh király tett ugyan néhány vérszegény kísérletet a huszitizmus terjedésének visszaszorítására, ám az indulatok egyre inkább elszabadultak, és ez a fentebb már megemlített zavargásokhoz vezetett. Az alkoholt igen kedvelő Vencel szíve nem bírta el a megpróbáltatásokat, halálát követően a sors fintora Zsigmondnak juttatta a koronát, akiben a reformátorok Husz János gyilkosát, tehát legfőbb ellenségüket látták. Az új király 1420-ban ostrom alá vette Prágát, a husziták azonban hősiiesen védekeztek Žižka oldalán, aki fél szemét fiatalon elveszítette, ennek ellenére korábban Európa jó néhány csataterén harcolt, mindig győzelmet aratva. Magukat Dél-Csehországban elsáncolva megalapították Tábor városát, innen ered a husziták kevésbé szelíd csoportjának elnevezése a bibliai Tábor hegyére utalva, mely az Ó- és Újszövetségben egyaránt szerephez jut. A szekérharccal, a fejlődő lőfegyverek újszerű alkalmazásával forradalmasították a haditechnikát. Egy évvel később, amikor Zsigmond újra a főváros közelébe merészkedett, őt megfutamítván Csehország elhagyására kényszerítették és trónvesztettnek nyilvánították. A száműzött uralkodó az időközben vejévé avanzsált Albert osztrák herceg támogatásával hatalmas sereggel támadt Morvaországra, melyet azonban Jan Žižka, akinek a korábbi csatározásokban másik szeme is odaveszett, 1422 legelején egy váratlan rajtaütéssel megsemmisített. Zsigmond ezután fűt-fát ígérve mindenkinek, lengyel, magyar és német segítséget is igénybe vett, ám néhány vár elfoglalásától eltekintve nem ért el különösebb sikert, ezért Žižkával szándékozott egyezkedni, csakhogy ő a táborban kitört pestisjárvány következtében 1424. október 11-én elhalálozott. Ekkor a különféle felekezetek között súlyos viszálykodás vette kezdetét, a harci kedv alábbhagyott, és ezzel a háborúskodás első része le is zárult.

1427-től a küzdelem újra fellángolt, a husziták immár a cseh határokon kívül is megkísérelték akarataikat rettenetes öldöklések és gyűjtogatások közepette érvényesíteni. Mivel mindenféle fegyveres ellenállás hiábavalónak bizonyult, Zsigmond és hívei az 1431-ben megkezdődött bázeli zsinaton a „divide et impera” (oszd meg és uralkodj) elvet alkalmazták, a táboritákat és a kelyheseket egymás ellen fordítani igyekezték. Ez végül sikerrel járt, és 1434. május 30-án Lipany mellett a katolikusokból és kelyhesekből alakult, Cseh Liga néven síkra szálló seregek a táboritákat csellel rábírták szekérváraik elhagyására, majd döntő vereséget mértek rájuk. Két esztendővel később a lengyelországi Grotnikinál az erők még egyszer egymásnak feszültek, ám a táboritákat ezúttal is legyőzték.

Ugyanakkor a mozgalmat sohasem sikerült teljesen felszámolni, és nem csupán azért, mert fegyvereseik, akiket Habsburg Albert özvegye behívott a Felvidékre, Hunyadi Mátyás fellépéséig garázdálkodtak Magyarországon. Követői a reformáció idején Lutherrel és Kálvinnal is felvették a kapcsolatot, illetve még ezt megelőzően a valdensekkel, akiknek alapítója, Pierre Valdés (Vald Péter) is a legnagyobb előreformátorok egyike volt, többek között az ő szobra is megtalálható a wormszi Luther-émlékművön. A 19. századi cseh nemzeti újjászületés a huszitizmus nagy reneszánszát is magával hozta, Husz Jánost 2014-ben minden idők 4. legnagyobb személyiségének választották Csehországban, a csehek egy része pedig ma is huszitanak vallja magát. Ezek a tanítások akkoriban Magyarországon is hamar befogadásra találtak és napjainkban is világszerte sokan nagy megbecsüléssel tekintenek azokra, akik minden nehézséget és üldöztetést elvállaltak, sőt életüket adták Krisztus evangéliumának Isten Igéje és akarata szerinti terjesztéséért.

Lukáts János: Szerelmem, Kelet-Berlin

Megkaptam az első fizetésemet. Nagy önbizalmat ad: meg tudom keresni a kenyeremet idegenben. Ha hosszabb ideig él az ember külföldön, mindenképpen szólni kell erről: a beilleszkedésről. Különös dolog ez: kézzel-lábbal küzdünk érte – és kézzel-lábbal küzdünk ellene. Azt akarjuk, hogy ne *ríjunk ki* a körülöttünk élők közül. Hogy ne tekintsenek *jöttmentnek*. Jöttment, kirí – ugye, milyen csúnya szavak, vagyis a stilisztikailag és hangulatilag nagy erejű szavak mögött komoly bizalmatlanság és fenntartás gyűlik össze. Olyan embert látunk a jöttmentben, aki még nem bizonyított semmit, aki a mi általunk követett – mert jónak tartott – szokásokat nem ismeri, nem fogadja el, esetleg meg is veti. Ezzel valójában az ott élők legfőbb összetartó erejét, a mindent túlélő szokásokat kérdőjelezi meg. Beszélünk másságról, az értelmünkkel el is fogadjuk, de csak akkor, ha ez a másság nem a mi *ilyenségünk* ellen irányul, ha a másság nem akarja magát a mi ilyenségünk helyébe tolni. Napjaink nyitott társadalmában, ahol az idegenforgalom az állami bevételek között jelentős helyen áll, ahol a külföldi utazás lehetősége és gyakorlata (és ezáltal a másság érzésének a megtapasztalása) tekintélyes múltra nézhet vissza, olyan átutazó országban, amelynek számos külföldi szomszédja van – inkább megszokott és elfogadott jelenség a különbözőség.

A hasonlítani akarás és a különbözni akarás egyformán nagy erő és nagy csábítás. Szorgalom és bátorság mindkettőhöz nagymértékben szükséges. A hasonlítani akarás első és legfőbb tényezője a nyelv. Hogy ne érezzék a helybeliek, a *hazsaiak*, hogy a beszélgetőtárs nem érti a szavukat. Olyan külföldi, aki tökéletesen megtanulja a nyelvet, aki akcentus nélkül beszél és a teljes köznyelvi szókincsnek a birtokában van – nagyon kevés. Még évtizedek múlva is fölfedezhető a nyelvhasználatban néhány árulkodó tünet: nem is a nyelv választékosságában, inkább a „slamposságban”, ezt olyan ember, aki „csak tanulta a nyelvet” – nehezebben engedi meg magának.

Tíz éve Berlinben élő magyar feleség panaszkodott-dicsekedett a következővel: akik nem ismerik származása valódi helyét, mindig szászországi születésűnek gondolják vagy érchegységbelinek. Egyszer később mégis sírva panaszkolta, hogy nem tudta egy kerti szerszám német nevét, amelyet a férje kért tőle. Az eset szinte nevetésre ingerelt, pedig ez a tolóka vagy eketaliga az ő számára a tökéletesnek hitt beilleszkedés kudarcát jelentette.

– Hol tanult meg ilyen jól németül? – szokták kérdezni a németek, és a külföldiek erre a kérdésre büszkén düllesztik ki a mellüket. Pedig valójában ez annak a (nagyon tapintatos) kifejezése, hogy a nyelv tanultsága és tökéletlensége – lám – mégiscsak észrevehető. A kíméletes beszélgetőtárs azonban (de hiszen ez talán a világ minden táján így van!) csak akkor jelzi, hogy tudatában van származásunk távolságának, ha egyébként megértési probléma nem merül fel köztünk a beszédben.

A véletlen rendezte különös eset aznap történt velem, amikor a Volkshochschule (Berlin-

Belvárosi Népfőiskola, Nyelvi Tagozat, magyar nyelvtanfolyam) első előadását készültem megtartani. Álmosan döcögött velem a barna villamos. (Berlinben járnak modern piros villamosok, hagyományos kékek és özönvíz előtti barnák). Egy húszas éveinek végén járó, diáklány küllemű, szemüveges hölgy megszólított (miért pont engem?), hogy tudom-e, merre van a Linienstrasse. Hogyne tudtam volna, mivel magam is éppen oda igyekeztem. Beszélgetni kezdtünk, kellemesen felületes úti fecsegés alakult ki köztünk. A lány elmesélte, hogy nyári élményein föllelkesülve most magyarul akar tanulni, és az első nyelvórára indul. Én egy szóval sem említettem a saját utam célját, csak amikor ugyanannál a megállónál mindketten leszálltunk, és ő félénken megkérdezte: – Sind Sie, nicht wahr, auch ein Ausländer? – én egyetértően bólogattam neki: – Doch! – és elváltunk. Amikor tíz perccel később meglátott a katedrán, majd kiesett a padból ijedtében.

A másik történet még különösebb, számomra valamiképp „a nyelvtanulás reménytelenségét” tükrözi, még ha persze megmosolyognivaló formában is. Néhány hónappal később (úgy hittem: nyelvi készségeim szerény csúcán) Berlin valamelyik elővárosában sétálva nagyszabású építkezés előtt álltam meg. Figyeltem a hatalmas darut és az épület formálódó körvonalait, közben pedig megszólítottam a közelemben nézelődő öregurat. Ő készséggel válaszolt, majd kéretlenül is mesélni kezdett (ez is német szokás), végül szavai közé ezt a félmondatot csempészte: – ...wie bei Ihnen, in Ungarn!” (...mint önöknél, Magyarországon!)

– Aber wovon wissen Sie, dass ich aus Ungarn bin? – kérdeztem és határozottan bosszantott, amiért a nyelvem így elárult. Az öregúr mosolygott: – A magyarok mind egyformán beszélnek a németet, az első mondatnál rájuk lehet ismerni. A csehek másként, a lengyelek megint másként, de a maguk módján mind következetesen! – magyarázta. Megköszöntem a felvilágosítást, és már nem érdekelt az építkezés. Csak az vigasztalt, hogy emlékezetembe idéztem német, lengyel, orosz ismerőseim magyar nyelvhasználatát.

De ha már így elkalandoztam, szóljunk még egy különös nyelvi jelenségről. Berlinnek megvan a maga sajátos helyi nyelvhasználat. Ez régen nyilván még erősebb és még jellegzetesebb volt, de valami azért mára is megmaradt belőle. A g hangot lágyabban, j-nek ejtik. Berliniek, egymás között, utcán, vásárláskor mindig. Pletykálgató szomszédasszonyok beszédéből csak úgy árad a „jut” meg a „jeganjen” (már tudniillik „gut” és „gegangen” helyett). Sőt, idézik a hajdani filozófiaprofesszorra emlékeztető mondást is: – Hejel, mit G geschrieben. Hogy némileg befogadott a berlini közösség, akkor éreztem, amikor egyetértésemet először így igyekeztek kipuhatolni: – Pass mal auf, wirt's jut? (Magyarul valahogy: „Figyelj csak, jó lesz ez így?)

Berlini nyelvjárásnak mondták ezt a j-zést mindig, sohasem porosznak. A „porosz” elnevezést két év alatt egyetlen egyszer sem hallottam. Már legalábbis berliniektől, saját magukra alkalmazva – nem. Következetesen és nagyon tudatosan a DDR-Bürger kifejezést használták, amely természetesen egészen mást jelent. Többet és kevesebbet, politikai fogalom, realpolitikai. De ez a megállapítás nemcsak az önmagát DDR-Bürgernek – NDK-polgárnak – nevező keletnémetekre igaz, hanem a nyugatnémetekre is, akik Bundesbürger – szövetségi polgár – néven keresik – és nyilván nem találják – saját magukat. A deutsch (német) egyre inkább egy nyelv megnevezése kezd lenni, amely azonban már régen nem *egy* nyelv, hanem annál számszerűen és minőségben is sokkal több. Több, mivel (például) az északnyugaton beszélt alsószász dialektus és a délkeleten használt osztrák nyelvjárás között ugyancsak van szóhasználati és kifejezésbeli különbség. De még a sajtó írott nyelvében is egyre erőteljesebben érződnek az évtizedes *szétfejlődés* okozta

különbségek. Maguk a keletnémetek (bocsánat, a DDR-Bürgerek) is panaszkodnak a keletnémet tudományos és sajtónyelv erős torzulására, amelyet ők az orosz szövegek és a rengeteg szolgai szintű fordítás következményének tudnak be. Ezt a hatást figyelhetjük meg – mondják – a keletnémet nyelv egyre növekvő hosszúságú, többszörösen alárendelt mondatszörnyeinek, burjánzó genitívuszainak, a német szellemtől idegen tükörfordításokon. Hogy tárgyilagosak legyünk: a nyugatnémetek viszont az angol szakzsargon agresszív hatására panaszkodnak.

Szóval: poroszkok nincsenek, sem Berlinben, sem máshol. Vagy – hogy is van ez? Hogyan kezdődnek a berlini aszfaltfolklórban a viccek: Felmegy a szász Berlinbe... és ott természetesen idétlenül szólal meg, selypegve és pöszögve, maflán viselkedik, és persze mindenki lóvá teszi. Hát ilyen a szász! Mert az van...! Talán, ha a mandátumom a drezdai egyetemre (bocsánat: a Drezdai Egyetemre) szólt volna, akkor poroszkok is lettek volna. Akik tudniillik felmentek volna Drezdába (a szász ugyanis Berlinbe, a porosz Drezdába, a paraszt Pestre mindig *fel*-megy) és ott megszólalt volna bugris módon, nagy bokacsattogtatás közepette, és akiket a kifinomult és kulturált drezdaiak (nem szászok!), ugyebár, végül is ugyanúgy lóvá tesznek... De én Berlinben lektorkodtam, és ezért sohasem tudtam meg, hogy léteznek-e valahol a világon igazi poroszkok...

* * *

Megizzadtam a tanítványaimmal. Aznap a gyakorító igéket és igeképzőket tanultuk. Vagy inkább én tanítottam volna, ők meg semmiért a világon nem voltak hajlandók megérteni. Azzal a makacs önfejűséggel, amely tudatosan zárja el *lelki füleit* a magyarázat elől. Említettem nekik a hosszantartóságot, a gyakori ismétlődést, mire ők vágták nekem vissza, hogy *dauernd* meg hogy *oft*. Mondtam, hogy *frekventativ* meg hogy *iterativ*, ők közölték a német ész számára leglesújtóbb (vagy leglejebbsújtó?) szót: *unlogisch*. Vagyis, hogy *logikátlan*, ami – ugyebár – egy diákot eleve fölment a kötelezettség alól, hogy ilyesmit megtanuljon. Kínomban már arra hivatkoztam, hogy a gyakorítás a magyar nyelvszemlélet egyedülálló sajátossága, mire ők azzal válaszoltak: jellemző. (Vagyis, hogy a magyarok semmit sem csinálnak, csak csinálgatnak, nem fizetnek, csak fizetgetnek és így tovább). A szópárbajjá fajult óra végén – haragomban – azt a rövid, de németek számára nyilván megoldhatatlan házi feladatot adtam nekik, hogy keressenek fordítási megoldásokat arra a magyar szóra: el-elborozgat. (Az eredmény: lesújtó, a legjobb /?/ megoldás ez volt: oft viel Wein trinken... És én még ezeknek akartam versszemináriumot tartani!)

Unlogisch – utálattal forgattam szájamban a szót, miközben kimerülten rogytam asztalomhoz.

– Herr Kollege! – hangzott fel I. B. hívása, így hivatalosan. Hogyha Herr – menni kell! – mondogattam magamban, majd váratlanul feltolakodott bennem az újonnan tanult német varázsszó, az *unlogisch*.

– A Minisztériumból kérték fel a Tanszéket, hogy egy szakértői csoportot tanítsunk magyarra, akik majd külszolgálatra mennek. És én magára gondoltam, mint anyanyelvi tanárra. Vállalja őket?

Persze, hogy vállaltam. Egyrészt, mert ez volt a dolgom, másrészt, mert érdekelt maga a kísérlet: felnőtt csoportnak egy év alatt ugyanazt az anyagot megtanítani, mint diákoknak négy év alatt. Olyan felnőtteknek, akiknek *egzisztenciális motivációjuk* van. (Ugye, milyen komolyan hangzik? !)

Ez a megbízás-vállalás a heti óraszámomat a kétszeresére emelte. Az egyetemi óráim száma hét volt, a minisztériumiaké nyolc, elveszett a szabad csütörtöki napom is, délután 1-től 4-ig a

közepébe tenyereltek. Viszont Rackebrandt Klausszal ketten vezettük a tanfolyamot, és ez valójában egy kis büszkeséggel töltött el. Ő a nyelvtani alapokat sulykolta a miniszteriális fejükbe, én az anyanyelvi gyakorlatokat vezettem.

Aztán hamarosan kiderült, hogy a *csoport* nem olyan ijesztő, öszzesen négy fő. A négy főről is megállapítható volt – nyelvtanári rápillantással –, hogy közülük kettő soha nem fog magyarul megtanulni, alapszinten sem. A másik kettő viszont mintadiáknak bizonyult. A *miniszteriális* nem sikerült az én fogalmaim szerint elképzelt egyik főhatósággal sem azonosítani, egyiküket bevallottan követségi titkárnak szánták, a másik a külkereskedelemben föltehetően jártasabb volt, mint a nyelvtanulásban, a harmadik hallgató (a leghallgatagabb) az NDK korábbi síbajnoknője volt, a negyedikről pedig (számomra) csak annyi derült ki, hogy feltűnően jó magyar nyelvismeretet hozott magával.

Amíg meg nem ismertem újdonsült (és kissé botcsinálta) hallgatóimat, gyakran felötlött bennem a levélbontás rossz emléke, és mindaz, ami ehhez a fogalomhoz kapcsolódik. A heti nyolc óra nyelvtanulás azért komoly erőfeszítés volt *a katedra mindkét oldalának*, a kudarcikat feledtetni akartam velük, az eredményeiket pedig nagyobbra növelni. A dolgok rendjéhez tartozik, hogy ez utóbbi sikerült jobban. Kezdetben azonban csak azt lehetett tudni, hogy a magyar palatális hangokkal átkozottul nehezen birkóznak meg. A „gyújtógyertya” szóba heteken keresztül sorozatosan beletört a bicskájuk (meg a nyelvük). Mennyivel egyszerűbben hangzik az, hogy „Zündkerze”! – sóhajtottak. Sőt, még ők keresték maguknak a bajt! Levélírás volt a házi feladat, amelyben külföldi – magyar – barátjuktól kérnek valamit ajándékba. Erre ők mit kértek? Rasenmähert! Kikeresték a szótárból a két szót, és megalkották belőle a (nem létező és valóban nyelvtörő) „gyepnyíró” kifejezést a „fűkaszáló” vagy „pázsitvágó” helyett. E két utóbbi változatban ugyan palatális valóban nincs, de a sok hosszú magánhangzó azért szintén rejt kiejtési kelepccéket.

* * *

A magyar egyetemi lektor nagy úr – Berlinben. Nem is a személy, hanem az állás. Töltse be bárki, ott a helye a követségi fogadásokon, vagy a Magyar Kultúra Háza rendezvényein.

Berlinben az 1980-as években mintegy tízezer magyar élt, az egész NDK-ban ennek a sokszorosa. A sokszor tízezer nagy részét azok az ideiglenesen az NDK-ban munkát vállalók alkották, akiket az 1960-70-es években többször, komoly számban toboroztak munkára, szakmatanulásra. Ők elsősorban az ország délkeleti részében éltek, Drezda és Bautzen vidékén. De választott szakmájuk iskoláit és elhelyezkedési lehetőségeit követve, szétszóródtak az ország más vidékein is. Többnyire ipari szakmákat tanultak ezek a fiatalok, kőműves, esztergályos lett belőlük, de nyomdász, könyvkötő, szakács is, sőt az NDK-ban ekkoriban meghonosodó elektronikus adatfeldolgozás (EDV) szintén igényelte a fiatal szakembereket.

Ezek a többnyire nagyobbacska tinédzser és huszonéves korú fiatalok a szerződött éveik leteltével visszatértek Magyarországra. Kivéve, akik nem...! Egy időben valóságos házassági láz tört ki, amely a magyar fiúkat jogosulttá tette a további tartózkodásra az NDK-ban. Egy részük jól beilleszkedett új családjába és választott hazájába. Nyilván Magyarországon gondot okozott számukra a tanulás, esetleg a család nem bírta a költségeket – itt szakmát szereztek. A fiatalok nagy része Magyarország foglalkoztatási gondokkal küzdő északkeleti megyéiből szerveződött, az NDK-ban most már, mint szakmunkás, viszonylag jobb civilizációs körülmények közé került.

Sok esetben persze a kaland varázsa hamar megkopott, sok volt az elromlott házasság, amelyeket a három határon túlra szakadása talán még reménytelenebbé tett. (De lehet, hogy ebben tévedek.)

Szóval tízezzrel maradtak magyar fiúk az NDK-ban, de sokan jöttek ide férjhez lányok is. Évtizedeken át működött a kettős állampolgárság intézménye, amelyhez – mint valamely végső kapcsolathoz – tulajdonosaik körömszakadtáig ragaszkodtak.

Az NDK-ban élő magyar fiatalok nyilvántartása, jogvédelme természetesen a követség dolga volt, de volt is vele dolog. Bár ezt az 1980-as évek elején már inkább, mint a hajdani, *vadnyugati bőséget* emlegették. Ekkorra a renitensek megszöktek, a konformisták beilleszkedtek. (És mindkét csoport önmagát tartotta szerencsésnek!) Már csak az anekdota őrizte meg a hatyúfojtogató magyarok botrányos emlékét, akik éjszakai kocsmázásból hazatérve (hát mikor?) a városi park tavában kitekerték a fehér madár hosszú nyakát, mivel *az a dög ránk sziszegett!*

A Magyar Kultúra Háza persze nem gyűjtötte össze protokoll-listáján az összes magyar hatyúölőt, keményen-bölcsen megrostálta őket, mintegy háromszáz főt tartott érdemesnek, hogy rendezvényeiről értesítse őket. Kiállítások, hangversenyek, irodalmi estek és filmvetítések havonta fordultak elő a Ház műsorán, valódi kulturális életet jelentettek, és nagy közönséget vonzottak. Elbizakodottságnak tűnik azt állítani, hogy Berlin nagy rendezvényeivel vetekedtek volna ezek az összejövetelek, de bizonyos szempontból föltétlenül igaz. (1983 tavaszán a *Psyché*, valamint a *Tegnapelőtt* című magyar filmek hazai ősbemutató előtti berlini ősbemutatóját mindkét film esetében egy-egy esti előadással meg kellett toldani, mert az érdeklődő közönség szabályosan még félig sem fért be a Ház amúgy is túlszűfolt színháztermébe.)

A Magyar Kultúra Háza rendezvényei oldott hangulatot, színvonalas előadást és főként más műsorválasztékot jelentettek, mint Berlin gyakran merev, dogmatikus és diktált szellemi, kulturális összejövetelei. Absztrakt vagy legalábbis formabontóan modern, konstruktivista festészeti és grafikai kiállítások, a Győri Balett emlékezetes fellépése, az irodalmi felolvasóestek föltétlenül üde színt, *valami mást* jelentettek. Hogy a magyar szövegek, regényrészletek modern német nyelven hangozzanak el, erről olyan kiváló fordítók gondoskodtak, mint Jörg Buschmann vagy Hans Skirezki (akiket föltétlenül meg kell említeni, de a világért sem akarnék szembedicsérni. Többször is előfordult, hogy a reggeli repülővel érkezett író előadni kívánt regényrészletét a két fordító lapokra tépve kapta meg, és a felolvasás kezdetén még mindketten a Ház könyvtárában – az idővel versenyt futva – fordították a német változatot.) A Gorki-Theater fiatal színésze személyében állandó felolvasót is szerződtettek, rokonszenves, kellemes modorú előadót, (akinek csak éppen a neve nem fog eszembe jutni).

A Háznak számottevő méretű és határozottan jó összetételű könyvtára volt, éppen megfelelő összeggel a folyamatos fejlesztésre. Sőt, mindehhez még – Ildikó személyében – magyar könyvtárosnővel is büszkélkedhetett. Mint új alapítású könyvtár, elsősorban kortársi magyar ismeretterjesztő és szépirodalommal rendelkezett. De sok megvolt itt azokból a magyar tankönyvekből is, amelyeket a magyar kolónia tanköteles korú csemetéi használtak magyar nyelvtudásuk és olvasottságuk zezugainak megvilágítására. (Ugye érthető, amit mondtam?)

De máris túl sok jól írtam a Háziról. Vagyis eddig az érdemnövelő tényezőket soroltam elő, most valamit az árnyoldalakról – mivel a kettő együtt adja a távlatot. A Ház igazgatóját négyéves (?) ciklusokban Magyarországról küldték ki (meg ne kérdezzék, hogy melyik minisztérium jóváhagyásával). Abban az időben Kerekes Lajos, a jó nevű történész töltötte be ezt a

megbízatást, aki a bécsi levéltári kutatás után inkább szórakozásnak tekintette berlini beosztását – valamennyi munkatársa és a mi szerencsénkre.

A bemutatkozó látogatáskor igen elfogódottan érkeztem a Magyar Kultúra Házába. Az elfogódottság az első pohár pezsgőben feloldódott. A Ház munkatársaival két évre szóló (és máig tartó) barátságot kötöttem. A pertuk gyors megivása után az első mondat – jellemző módon – a következő volt: – Te rendes embernek látszol, jó, ha tudod: M. a beépített. Ne kerüld feltűnően, csak tartsd a szájadat előtte. Ha pedig a követségi fogadásokon vagy, L. a „tégla”, aki – mivel a foglalkozása folytán teheti – mindenhol ott van. Előtte csak kocsikról, fociról és lányokról...

Köszöntem az információt, megtartottam. Amikor M. megbízatása lejárt, helyére újabb M. érkezett, úgy tűnik, a kettős funkció együtt járt azon a poszton. De a pezsgő friss volt, hideg, és többnyire kéznél is volt. A Magyar Kultúra Háza hatalmas üvegfala Berlin legforgalmasabb főútvonalára nyílt, a Liebknecht-Strasséra. Az üveg előtt állva sokszor volt olyan érzésem, mintha nagy, nyüzsgő akvárium különös élőlényeit szemlélném. Egyik este, a Ház felé közeledve fölnéztem a kivilágított nagyteremre. A sötét háttér előtt ekkor az odabent mozgó alakok néztek rám vissza úgy, akár a tátogó halak. Elgondolkoztam: jó, hogy itt vendég lehetek, de még jobb, hogy csak vendég!

Délibáb

Ady Endre: A fekete macska

Mark Twain csinált egy áprilisi tréfát. Kíírta a lapokban, hogy neki elveszett egy fekete macskája. Aki visszahozza, nagy jutalmat kap. Azonban a macskát bajos lesz megtalálni. Olyan fekete, hogy láthatatlan. Még napverőn sem tetszik meg fekete teste. És mi történt? A tréfa nem sült el. Másnap legalább ezer macskát vittek a szerencsétlen humorista lakására.

Úgy hirtelen nem tudom ellenőrizni, hogy ez a macska nem – kacsa-e. Ám lehet, hogy az eset tényleg megesett Mark Twainnel. Ha pedig nem esett meg s az egész hír egy újságíró tréfája, az az újságíró állapítsa meg magáról, hogy ő a modern Aiszóposz. Pompás egy modern mese volna ez a mese. Halhatatlanságra méltó szimbóluma annak a viszonyoknak, melyben művész és közönség állanak. Persze művész alatt író is értendő. Azon fordul meg minden, el tud-e valamit a publikumával hitetni a művész. Önök, kik most tárlatokra járnak, húsz évvel ezelőtt nem láttak rőtörös eget, violás rétet, kék ugart s effélét. Ma látnak. Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat lát. Megfesti. Megtanítja önöket új színekre. És evvel megtanította önöket látni. Baudelaire hangulatait Baudelaire előtt biztosan, határozottan nem érezték az emberek. De jött ő. Megérezte ő. Verseiben beszámolt róluk, s megtanított minket új hangulatokra.

Minden művész ezt csinálja, s annyira művész, amennyire ez sikerül neki. A fekete macska

láthatatlan, de a művész megmutatja s mindjárt látja ezer ember.

Az aztán az életnek egy másik lapjára tartozik, hogy némely művésznak könnyebben elhiszik, hogy valahol ott a macska. Még ha a művész nem is művész. Ki tudja? Talán él Amerikában egy szegény ismeretlen ördög, ki tízszer akkora író, művész, humorista, mint Mark Twain. Írta volna ki ez a szegény ördög a macska dolgát, nem igen vittek volna neki ezer macskát... S ezen világrengető hír se nyargalt volna át hozzánk olyan gyorsan az Óceánon, ha hőse, nem egy Mark Twain. Mindegy: a mese pompás.

Ady Endre: Vérhalom és Barbarossa

Barbarossa, a vén, rőt, grófi agár Vérhalomra érkezett. Vérhalom egy viskós, alázatos oláh-magyar falu. Kerítik iszonyú grófi birtokok, szántók, rétek, szőlők, erdőségek. Isten és a hatalmas Drágffy-ősök jóvoltából minden a gróf Drágffyaké e tájon. Az is volt, az is lesz, mindörökké. Mert Vérhalom lakói egytől egyig esetlen, fáradtan született emberek. Éppen annyi erőcske maradt bennük, hogy szaporodni tudnak. Ilyenformán Vérhalomról minden korban kerül cseléd, napszámos, hajtó, zsellér a Drágffyak számára. Állatian, búsan, törötten mégis falu ez a Vérhalom. S míg labdázó korban vannak a vérhalomi gyerekek, sutognak is egy legendát a Bikaréten. Amikor Rákóczit várták Lengyelországból, föllázadt Vérhalom népe. Ide a Bikarétre hurcolták Drágffy Gáspárt, aki sanyargatta a falut. Fejszéssel tisztelték meg a vén birodalmi gróf fejét. S a vén bitang már nagyon halott volt, amikor Vérhalom asszonyai még egyre szurkálták a dohányfűzőtükkkel. Haj, régen volt ez, s a legendát csak a gyermekek suttoják. Azután felnőnek, kétségbeesetten megokosodnak ők is. És szolgálják jaj nélkül ők is a Drágffy-domíniumot. Kis, hetyke, uradalmi írkokok, ispánok, belovagolnak a majorokból gyakran a faluba. Lóhátról kihirdetik, hogy mennyi a napszám, s hova kell hajnalonként munkába állani. Ősszel, vadászatok idején, a hajtókat is innen hajtják föl. Hiszen Barbarossa is így került éppen Vérhalomra.

Történt, hogy Lupa Ferenc legényfiának a tomporába lőttek egy vadászó Drágffy-ünnepen egy marok sörétet. A legény életben maradt, de kissé megbénult. A Drágffy-uradalom tisztartója megbízott, hogy egyezkedjék Lupa Ferencel. Ferenc, alázatos öreg, jó paraszt lévén, ötven forintot rakott zsebre. Sőt örült a szerencsésének, mivel nem az ő, hanem a fia bőréről volt szó. Jól sikerült e hajtóvadászat az öreg Lupa Ferencnek. Viszont a tisztartónak is pompásan sikerült az egyezkedés. Még áldomást is méltóztatott fizetni a tisztartó úr. S a koccintgatások során eszébe jutott neki Barbarossa. Barbarossa valamikor kegyelt agár volt a Drágffy-kastélyban, de megvénült. A Drágffy-majoreszkó nagyon sajnálta Barbarossát, s szívére kötötte a tisztartónak, agyon ne ütse. Éljen, ameddig csak akar, nyugalomban és kényelmesen Barbarossa. Keresni kell Vérhalomban egy derék parasztot, aki eltartsa haláláig. A tisztartó nagyon megszerette az egyezkedésnél Lupa Ferencet, s kegyesen neki ajándékozta Barbarossát.

Barbarossa megérkezése csodálatosan fölkavarta a falut. Az alázatos, jámbor Vérhalom

szemében egyszerre megnőtt Lupa Ferenc. Irigykedve bámulták, nézték a Lupa-viskót, melynek kis udvarában gögösen ugatott a vén agár. Sóhajtozva emlegették az emberek a Lupa-család szerencsését. Barbarossa pedig nagyobb tekintélyű lett, mint a tiszteletes úr, mint a pópa, nem is szólva a tanítókról, akiket általában kutyába sem vett minden idők óta a falu. A Lupa Ferenc megbénult fiára haragudott főképpen a falu, mert a kitüntetés ő szerezte. Harag, irigység, gyűlölség azonban némán lapultak. Rémllett a falunak, hogy Barbarossa jelenléte az egész falut dicsőséggel szórja be. Minélfogva az iskolásfiúk, a különben vásott lurkók Barbarossát kalapemeléssel üdvözölték. Falui összejöveteleken csak úgy beszéltek Barbarossáról: „a gróf agara”, Valamiképpen egész Vérhalom úgy tekintette Barbarossát, mint a gróf úr megbízottját, aki nem nézi le a szegény embert. S a töröttebb, egészen vének pláne büszkék voltak Barbarossára. Mert mégis nagy dolog az, hogy egy Drágffy-agár itt él egyszerű parasztok között.

Barbarossa azonban nem bizonyult méltónak erre a nagy érzelemribillióra. A vén, elkapatott, kékvérű agár hamarosan nemtelen dolgokra vetemedett. Gyér tyúkjait sorra fojtogatta az apró udvaroknak. Fölkutatta a kis szalmakazlak alján a tojófészkeket, s fölfalta a tojásokat. Kilopta a rosszul őrzött viskókból a szűkös kenyeret. Falánk oligarcha, kegyetlen és kártékony ebként állott Vérhalom fóruma előtt rövid múltán Barbarossa.

Lupa Ferencék legjobban szenvedtek Barbarossa miatt, de hallgatniok kellett. Hetenkint áthintózt a falun a tiszttartó s mindig megkérdezte, mi van Barbarossával. Elárulják, vádolják Barbarossát, a gróf szeretett agarát?

Ám Vérhalom keserősége egyre nagyobb lett. A kényes, előkelő agár a legmerészebb indulatokat gyullasztotta azoknak korcs, szomorú utódaikban, kik valamikor Drágffy Gáspárt ölték meg a Bikaréten. Az esett, hogy az alázatos falu népe éjszakánként titkos gyűléseket rendezett. Tél volt különben is, amikor Vérhalomban éheznek az emberek. Egy ilyen titkos, éji gyűlés után örült felháborodással sereglett a nép a Lupa-kunyhó elé. A bátrabbak közül vagy hús berontott, s a Lupáék pitvarából kirángatta a véled már babérain pihenő, szundikáló Barbarossát. Ujjongott remegve a falu népe, amikor néhány merész legény összekötözte a vén Barbarossa lábait. Néhány fiatal, vérmesebb parasztfiú, akik még nem feledték el a Rákóczi-korabeli legendát, így ordított:

– Vigyük ki a Bikarétre, s öljük meg.

És csakugyan, ó szörnyűség, kivitték a Bikarétre Barbarossát. Oda, ahol valamikor büszke elődök megölték Drágffy Gáspárt. És megölték itt Barbarossát is a vérhalmiak. A kutya, a nemes Barbarossa, úgy viselkedett, mint egy márki a francia forradalom idején. S Vérhalom jámbor parasztjai csak akkor eszméltek föl, amikor Barbarossa már halott volt. Lúdbőrös ijedelemmel tért vissza a faluba Vérhalom alázatos népe. A következő vasárnapon tele volt a kálvinista és oláh templom. Egész Vérhalom rettenve imádkozik talán még ma is, hogy Barbarossa miatt ne mérjen a falura büntetést az Isten, de főképpen a Drágffy-uradalom.

Ady Endre: Az anyám és én

Sötét haja szikrákat szórt,
Dió-szeme lángban égett,
Csípője ringott, a büszke
Kreol-arca vakított.

Szeme, vágya, eper-ajka,
Szíve, csókja mindig könnyes.
Ilyen volt a legszebb asszony,
Az én fiatal anyám.

Csak azért volt ő olyan szép,
Hogy ő engem megteremjen,
Hogy ő engem megfogadjon
S aztán jöjjön a pokol.

Bizarr kontyán ült az átok.
Ez az asszony csak azért jött,
Hogy szülje a legbizarrabb,
A legszomorubb fiút.

Ő szülje az átok sarját
Erre a bús magyar földre,
Az új hangú tehetetlent,
Pacsirta-álcás sirályt.

Fénye sincs ma a szemének,
Feketéje a hajának,
Töpörödött, béna asszony
Az én édes jó anyám.

Én kergettem a vénségbe:
Nem jár tőle olyan távol
Senki, mint torz-életével
Az ő szomorú fia.

Kaiser László: Monológ

Isten, add vissza anyámat,
anyámat add vissza, Isten,
megbocsátom, hogy elvetted,
de anyámat add vissza, Isten!
Megbocsátom, hogy szenvedett,
hogy testét szétrágta a rák,
anyámat ha visszaadod, Isten:
megadom neked a feloldozást!

Gyimesi László: Maradékok, csutkák, jó urak

Nemzedékem legjobbait? Láttam?
S én is az örület romjaiban?
Nem voltak, s nem voltunk mi sem, fiúk,
dehogyan voltunk a legjobbak, nem ám.

A legjobbak meg sem születtek.
Kortársaink a klinikákon szülés előtt
születtek hősihalált,
vagy csecsemőkorukban hulltak
a gyermekotthonok kriptáiba,
s a feledés állami gondozottjaiként
cseperedtek hő áldozattá –

no nem, nem voltunk a legjobbak,
csak a maradékok, jó urak,
a kényszerű hősök, ugye, a vétlen
s véletlen elsőáldozók...

Próbáltunk hasonlítani rájuk,
hasonulni, úgy lehet.
Szívtuk magunkba a világot,
ahogy ők tennék – gyermeteg,
hiú kaland volt.

Másként maradtunk vesztesek.

A kiplakátolt óriások
műsora – tudjuk – elmaradt,
emeltünk dombot romból, ganéból,
azon grasszált a társulat:
törpék trampli tánca toppant
tört tetőkön
és a roppant
gerincélek ráspolyán.

Törpék tánca – vagy még az se!
Árnyjáték egy kés fokán...
Bábuhitből gyúrt kenyérbe
tört a pengénk,
nem szent kőbe,
csorba csonton sem csikordult,
nap véréből nem vakult.

Nem vagyunk, csak maradékok,
a redves resztlí, jó urak,
szájhősök, ugró bálgúnárok,
szavak hínárját fontoskodva
csócsálgató, leírt hadak.

Méltók emlékre, feledésre –
akik helyett most itt vagyunk:
ha szóltak, zengtenek egek,
ős hegyek cseréltek helyet,
gyűlt a szájukba ezrek hangja,
s kiköpték: kell! Vagy: nem lehet!

Magasodtak mögöttük némán
szellem- vagy valódi hadak,
mértékét szabták az elmúlásnak,
mind maga hitén volt szabad,
belevakultunk a látásukba –
nélkülünk volt teljes a csapat.
Semmibe tűnt nélkülünk a had.

Őket senki le nem győzte, mi folyvást
vesztünk, mert veszteni tudunk.
Ők minden úton leltek ellenségre,
mi gyártjuk őket, s belebambulunk.
Pusztulásuk: barbár diadal volt,

a rothadásuk – élő humuszunk,
holtukban is húzzák a világot,
mi meg – mint tudjuk – vesztesek vagyunk.

Nem férünk be árnyaik közé sem,
mi maradékok, csutkák, jó urak,
üzenhetünk akár a sárga házból,
a sunyin vállalt pózoló halálból,
pálinkagőzből, kisúri kocsmából,
füvek füstjéből, mákony mocsarából,
aranylövés előtti szűrés mámorából –
méltatlanok vagyunk a megvetésre is.

Mi? Nemzedékünk legjobbjai? Egymást
felkenve rég az ellopott trónra alkuszunk,
amit székelésre használ a józanabb kamasz,
s tűzre vág a szolgálzélben didergő vagány.
Zene szól közben, a mások zenéje,
gennyező sebből bűzölgő magány.

Láttam nemzedékem legjobbjait?
A kérdés hazug már. Belepirulok.
Dadogó létünk áltörvény zabolázza:
kolduskenyér a jussunk, jussotok.

Néznek-e ránk, kik voltunk, s lehattunk volna?
Ők néznek ránk, a Voltak, a zsúfolt golgotáról:
egymásra feszített krisztusok
magasodnak a pilátusi szélben –, felmagasodnak,
mi meg öröljük csendben az időt.

Gyimesi László: Pannon triptichon

(Május, Pannónia)

Ki mondja, hogy provincia?
A császár itt lakik.
A föld szíve bennünk dobog,

Csak itt találsz valódi rómaid.
A Város ránk tekint, követ,
Mi adjuk éthoszát,
Ha eltűnünk,
Ki kell találniuk
Egy új Pannóniát.

De nem tűnünk el, ezt nekik!
Körénk csoportosul
Az összes isten és dalol
Hunul elébb, majd magyarul,
Tanulnak írni, ős rovást,
Faragnak izgi kopjafát,
Tudassa azt, mi köztudott,
A pannon táj magyar világ,
S örökre így adott.

Te mondod azt: provincia?
Te cenk, te áruló!
A föld e pont körül forog,
Ahogy nyilvánvaló,
A tengelyét mi tartjuk,
Ki más, mi, pannonok.
Magyar ecsettől ég a táj,
A május is velünk vidám,
Nem ér idáig ősz, halál.

(Párbeszéd Pannóniában)

Gondus:

Látom, a szolgák száma gyarapszik.
Mondd, mire véljem a gazdagodásod?

Sertius:

Nos, ne csodálkozz, dús Pannónia éltet,
Itt van a Föld közepe...

Gondus:

Csak Rómára szokás ezt mondani, testvér...

Sertius:

Már nem! Hisz tavaly óta a Császár
Itt lakozik, s ahol ő él, ott van a központ,
Róma is itt van, az istenek lakhelye is,
Jobb helyet én se találnék.

Gondus:

Értelek. Ámde a föld pénzt nem terem,
Ily hamar nem, legalábbis...

Sertius:

Ott meneteltem az élen, amikor seregünk
Megkoszorúzta a császárt,
Jár nekem érte a kincsből, s jut fölösen.

Gondus:

Láttam a házad. Akár az ő palotája lehetne.

Sertius:

Úgy is akartam, kelta kövekből. Barbár istenek
Dőlt oltárai romját hordta a plebs ide, várva kegyem.
Szép szavaimba került csak.

Gondus:

Rabszolgáid azonban sokba lehettek...

Sertius:

Á, sose hidd, nem volt még ilyen olcsó
Áru az ember, mind tolakodnak,
Itt verik ajtajaim, rabszolga akar most lenni a köznép.
Éhen is halna a legtöbb, hogyha keményebb
Lenne a szívem.

Gondus:

Alig hiszem el...

Sertius:

Kapnak némi ruhát, kétszer ehetnek, a házra se kell
Költeniök, mondd, hány szabad ember örülne helyükben!

Gondus:

És ha a császár meghal? A hadsereg őt is elűzi?
Rangod véle enyészik, a birtokod elszáll...

Sertius:

A rangom igen, de a birtok örökre enyém,
így leszek én szabadabb, csengő aranyammal,
Lassan a város enyém lesz, éppúgy az ország,
Mind szabadon szolgál, aki római polgár,
Társam, jó katonám, vagy épp a rabom volt.

(Rabszolgák naphimnusza)

Param, parampa, ramparam!
Köles-lepényre hagymaszár!
Csiger kövesse, nagy pohár,
Meg este kása, faggyusan.
Param, parampa, ramparam!

Param, parampa, ramparam!
Amíg királyi gazda van,
Velem cserélni nem lehet,
A szolga sorsa oly remek,
Param, parampa, ramparam!

Param, parampa, ramparam!
Napunk a gazda, rám ragyog,
Pihennek még az ostorok,
Öröm, hogy érte dolgozok,
Param, parampa, ramparam!

Jaj, de parampa, jaj, de ram!

Deák Mór: Tenyérjós

új életrajz
metszek a tenyerembe
a penge éles
mint másnaposán a magas hangok
visszametszem magam
a gyökerekhez
visszametszem magam magamhoz

vágok új szerelemtér
egyed egyed csupán
egyed de olyan mélyet
hogy a feltörő vérből
újraéletem
az ima a szerelem istenéhez

szikézok sorsvonalat
újat
csillag alakban hogy jobban fájjon
és kihunyt csillagok fájdalma
keressen végig a világon

marcangolok magamnak
családot
immár henteshús
tenyeremből
még nem evett
belőle senki
az áldozatom gyerekként bömből

s amikor már nincsen kezem
készen állva a kézfogásra
eltántorog a vércseppeken
a jelen s a jövő megy utána

Deák Mór: Térj meg

löttyög rajtunk a szerelem
lehet, hogy mégsem miránk szabták
nem búcsúzom
csak elmegyek
milyen meztelen az igazság

valami összeköt veled
valami éles
ami tompa
nincsen bennünk semmi közös
térj meg tehát az otthonodba

s ha megtértél
üsd le Jézust a falról
legyen üres a fészület
ne félj attól hogy meg kell tenned
ne félj én nem leszek veled

Nagy László: Holtak felkelőben

Márvány az ég alja,
nincs repedés rajta,
az én erős szívem
csak meg ne hasadna!

A csillagok égnek,
ablakon benéznek,
vak szemei vannak
a szelíd reménynek.

A Hold égre lábol,
fellegekbe gázol,
fénye lúgkő, gyilkol
rózsákat orcámról.

Holtak felkelőben,
lengnek lepedősen,
virágról virágra
lépnek vakmerően.

Mindegyik csontvázon
fehérített vászon,
az élön csak rongy lóg,
bárkivel komázzon.

Ebek mérgelődnek,
porban tépelődnek,
aki bírja, marja,
azt mondják a vének.

Bikák felbömbölnek,
láncsal csörömpölnek,
szabad-e zokogni
egy szegény kölyöknek?

Arcát holdfény marja,
fáj a feje-alja,
holtak fojtanak meg,
ha sírva fakadna.

(A szöveg a PIM digitális könyvtárából származik.)

Nagy László: Kiscsikó-sírató

Fehér volt az anyád, te meg fekete,
anyádat elásták, de te nem tudtad,
lefeküdtem melléd, simogattalak,
sajnálalak téged, bársony-kiscsikó,
puha volt a füled, mint a kisnyulé,
nyakadon a csengő piros szalagon,
de te nem csengettél, bársony-kiscsikó,

szívedet hallgattam, alig dobogott,
tartottam orrodhoz gyenge tollpihét,
tollpihén a lelked alig remegett,
sirattalak téged, bársony-kiscsikó,
nem kellett már neked a dudlis üveg,
inkább földhöz verted halántékokodat,
tejfoggal haraptad piros nyelvedet,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó,
bőrödöt lehúzták, szárítják napon,
sírodat megásták a meggyfák alá,
gyöngé a te csontod, mint a babáké,
a hajnali harmat széjjel őröli,
bőrödből csinálnak fekete sipkát,
drága bőrtarisznyát borosüvegnek,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó,
a gyenge lucernát nyulak csipkedik,
ott ficánkolsz te a csillagok között,
onnan megrugdosod az én szívemet,
minden reményünket befödi a hó,
siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó.

(A szöveg a PIM digitális könyvtárából származik.)

Móricz Zsigmond: A vaskereszt

A püspök már három órákor fenn volt. Pálinkát ivott, s kiment felverni a hadat.

Ahogy átlépett a küszöbön, elkiáltotta magát:

– Hé, magister coadjutor!

A sötétben álmosan felült egy hosszú, sovány alak, s kimondhatatlan nyájassággal köszönt:

– Benedicite.

– Még mindig alszol, domine? – mondta latinul, mert a coadjutor nem tudott egy szót se magyarul.

– Már régen forgatom az olvasómat – mondta az, s a püspök rögtön vértódulást kapott erre az álszent s utálatos kegyeskedésre.

– Evvel a vaskereszttel agyonverni - mondta magyarul, s átment a szobán, ki a szabadba.

– Hé, fickók – ordította el magát a tornácon –, fel, fel!

Lent az udvaron nemsokára nyüzsgés, mozgás, kurjongatás volt. Ő örömmel, tele tüdővel szította be a csípős novemberi hajnali levegőt; dér is volt a fákon; nagy orrlikai tátogva dolgoztak.

Fáklyát gyújtottak a szolgák, és ő deres, kemény szakállával, nagy kámzsájában sokáig nézte a nyüzsgést.

Tele volt a sötétkék ég csillagokkal. Vajon mit hoz a magyarnak ez a nap?... És a holnap... Királyválasztó gyűlés Fejérváron.

Nehéz szívvel fordult vissza a szobájába. Azért nehéz dolog ez, magyar embernek. Ő vállalta, hogy lovasaival és püspöki személyével beszáll Komáromba. Ma még be akar érni, és Ferdinandusnak lekötni a várat.

Lehet. Minden lehet. De nehéz.

Visszafordult szótalán, s súlyos léptekkel cammogott a házba, hogy a papucs helyett csizmát húzzon.

– Eminenciád korán ébredt – mondta a coadjutor.

Erre ő összeráncolta a szemöldökét. Mintha tüzes vassal szúrták volna meg. Igaz, neki ígérték az üres esztergomi primási széket és a bíborosságot, de ahogy ez a se hús, se hal ember máris előlegezi, az olyan volt, mintha a bűn maga szólalna meg. No és az maga, hogy azzal kapta az ígéretet is, hogy ezt az embert coadjutornak kell maga mellé venni mint a királyné emberét, őfelsége gyóntatópapját.

– Szoktam – mondta kurtán.

– Ma én sem aludtam volna el, sőt egyáltalán semmit sem aludtam. Micsoda szív és lélek tudna aludni, mikor Magyarország ily nagy napokat él. Bizonyára ötszáz év óta, Szent István atyánk óta nem volt ennek az országnak ily fontos napja.

– Hagyjuk Istvánt – dörmögte a püspök, mert úgy érezte, ez a száj bekeni a nevet azzal, hogy kiejti. – Hagyjuk Szent Istvánt, coadjutor uram.

– Nem, eminenciád. A magyar urak nem akarják belátni, hogy Ferdinandus őhercegsége egy új Szent István lesz a magyariak számára.

– Hagyjuk Ferdinandust – mondta békét erőltetve a püspök. Mióta hallotta, hogy milyen kis sárga bőrű emberke, azóta nagyon megrendült a lelkében. Egy udvari úrfi, aki apród se lehetne egy Kinizsi udvarában, ez az új Szent István?

– Ó, boldog Magyarország, hogy ily nagy szerencsét ér! V. Károly császár testvéröccse, egy Ferdinandus a magyar trónon.

A püspök köhögött.

– Nono, coadjutor uram, ültek ezen a trónon már olyanok..., nem a gólya költötte őket...

– Eminenciád, őcsászári felsége, a spanyol király mintegy pártfogója és testvére a szegény Magyarországnak.

– Gyere inkább, uram, egyél s igyál. Itt a paprikás szelet, s itt a szesz, a sancta spiritus.

– Ilyen korán, eminenciád? Ájtatosság előtt?

– Nézd csak, milyen szép húsos falat!

De a coadjutor vette olvasóját, s azt kezdte pergetni oly felfordított szemgolyókkal, hogy a püspöknek kifordult a szájából a falat.

– Csak a boldogságos Szent István - kezdte újra, keresztvetés után a páter.

– Mi van már megint avval a Szent Istvánnal?

– Csak Szent István volt ilyen helyzetben, mint Őfensége Ferdinánd – mondta a coadjutor, aki megragadta az alkalmat, hogy a korai órában a józannel beszéljen, úgyse lehet aztán a részeg főekkel egész nap szót váltani.

– Hogyhogy?

– Csak akkor volt ez az ország ilyen vad pusztá, barbár csordák lakták, lóevő pogányok. Európa szemetjei. Íme, a magyarság ma is oda süllyedt, saját erejéből még egy litániát sem ér. Ó, mely istentelen pogányság, ó, mely utálatos sötétség!

A püspök csak nézett, nézett erre az arcra, erre a sárga, hosszú, sovány, beretvált lófejre, s hallgatta a szavait, amelyekben, pláne latin nyelven, oly mérhetetlen lenézés és megvetés volt, hogy benne kezdett fenekestül felfordulni a józan ész. Jól van, ő szívéből utálja azt a lágymosó kásaembert, a tótot, Zápolyát, de azért vigyázzanak ezek az urak is avval a panegyrisel.

– Avagy Székesfejérváron holnapután királyválasztó gyűlést tartanak a jó magyarok. Mely kicsiség, és mely nyomorúság. Ők akarnak dönteni a birodalom sorsáról, ő hercegi felsége, Ferdinandus urunk kijelentette, hogy nem is fogadja el választás formájában a koronát, fölötte áll jogaiban, hogy csőcselék ordítása adja neki azt, ami a szerződés alapján megilleti. Megbántva érezné magát, ha ő királynői felsége, Mária, az utálatos tömeg kegyét kérné. Csináljon a nép, amit akar, csupán tizenkét fővérből álljon a mi urunk, Ferdinandus egész serege: akik mint az ország illetékes tényezői, minden külsőség nélkül jelentsék ki az ő törvényes jogát. Inkább akarja a fegyver jogán bírni jogos örökségét, mint a néplelkesedés vagy más illúzió alapján, mert így mindenkor ő szab törvényt, míg így állandó és kellemetlen beleavatkozást fog igényelni az ország, és ebeknek a gazdát megugatni utolsó.

A püspök egyre merevebben ült. Már régen nem evett. Borzalmas gyanú kezdett benne támadni. Az a gyanú, hogy ez mind igaz. Hisz eddig is volt szó ezekről, de az csak úgy délben kezdődött, mikor már részegek voltak mindnyájan, a nádorral, a sánta Báthoryval az élükön, de most friss aggyal, alvás után, három vagy négy órakor hajnalban...

– Őhercegsége, Ferdinandus – nevetett rossz fogaival a lófejű páter – nem a magyarok favorjától eredeti jogát; őt bátyja, V. Károly ajándékozta meg a magyar igényekkel. Őfelsége a császár megtartotta magának Németországot, Spanyolországot és gyarmatait és az olasz birodalmakat, ellenben öccsének, Ferdinandusnak engedte át a két Ausztriát, Stíriát, Karintiát, Krajnát és Tirolt, valamint azokat az örökösödési jogokat, amelyeket Magyarország és Csehország koronáira szerzett a császári család... Mily nevetséges tehát e barbár magyarok ugrálása. Mintha a vadaskert vadjai mondanák: „Nekünk nem kell az új tulajdonos. Válasszuk királlyá a tulkot.” De azonban jön az új tulajdonos, és a vadaskertet tulkával együtt birtokába veszi.

– Hazudsz! – ordított fel a püspök, és markába kapta a vaskeresztet az asztalon.

A páter rémülten esett hátra s a sötétben, az egy szál gyertya világánál várta a halált.

A püspök azonban megtántorodott, egyet fordult, és végigzuhant a padlón.

A páter csak sokára mert mozdulni. De mikor látta a főpap hullaszerű fektét, fölkel, s intézkedett, hogy őminenciáját ágyba fektessék.

Mikor a püspök fölébredt, reggeli világosság volt, s a szeme tágra nyílt, mikor látta, hogy lábánál három, fejénél három fehér süveges kispap térdel, s középen a páter.

– Mit akartok? – hörögte.

Senki sem felelt, mintha némák volnának, csak az ajkak mozogtak. A püspök rájött, hogy ezek a haldoklását imádkozzák el.

– Uhh – tört ki belőle –, takarodjatok! Nem halok meg!... Meg akartok ölni?... Takarodjatok!

...

Újra visszaesett, elgyengült; érezte, hogy nyál szivárog a szakállára.

– Apage, menjetek, úgyse halok meg!

A páter alázatos-édeskésen szólt:

– Eminenciád...

– Nyergeljetek... Komáromba...

– Meggyónni, megáldozni, eminenciád...

– Nyeregbe!... – csikorgatta a fogát a püspök.

Hallotta, hogy a páter a gyónás formuláját duruzsolja. Fellángolt a szeme:

– Komáromba..., és onnan Székesfejérvárra!

A páter megnémult. Ő hörögött, s nevetett magában.

– Ego te absolvo – hallotta a páter szavát.

Erre újra összeszedte magát, s iszonyú erővel felkönyökölt.

– Ne gyóntass, kutya, ne oldozz, eb... Takarodjatok a pokolba, sátánok, úgyse halok meg... Majd adok én... nektek... vadaskertet..., a ti meretrix királynétoknak... és taknyos hercegúrfitoknak... Uhh...

A páter hangosan kezdte az éneket, s a kispapok kórusban kísérték.

A püspök magánkívül volt, a szeme véres, a szája tajtékos. – Vivát Szapolyai... – hörögte.

A papi kórus teljes erővel énekelt.

– Takarodjatok a fenébe... a bestye meretrixszel...

Megragadta a vaskeresztet, hogy agyonvágja vele a páttert, de ebben a pillanatban hanyatt esett s meghalt.

A páter azonnal jelentkezett Mária királynőnél:

– Őminenciája meggyónt, megáldozott, kegyelemben elbocsátott, és Felsőged nevével ajkán kilehelte nemes lelkét.

Móricz Zsigmond: Kép a Sárrétről

Most érkeztem a Sárrétről, s tele vagyok benyomásokkal. A Sárrét Bihar, Békés, sőt a jász és a kun vármegyéken terült el, s még ötven évvel ezelőtt az Ecsedi-láppal versengő nagy mocsárterület volt.

Ma már ki van száradva az egész terület. Tizenöt községen mentem át autóval a választások alatt, s legnagyobb meglepetésem az volt, hogy az egész Sárréten nyoma sincs többé semmiféle víznek. Száraz, szikár és szikes alföld ez. A Sárrétet lecsapolták, s ma már az a panasz, hogy még az eső is elkerüli. A múlt évben olyan szárazság volt, hogy a szikes talaj a vetőmagot sem hozta meg.

Ezt úgy híjják, hogy: átalakul a kultúra. Az ember belenyúl a természeti viszonyokba, s míg itt valamit csinál, ott elront valamit. Ezek a nagy operációk a talajterületeken, sajnos, nem jártak tökéletes sikerrel. A Nagy Magyar Alföld valamikor erdős, mocsaras rónaság volt – a török kor kipusztította az erdőket, a múlt századi mérnök-tatórok a vizeket. Igaz, ma már szántó a föld az utolsó ekenyomig, de viszont az egész Alföld elvesztette párás, nedves, fűnevelő erejét. Bizony nem a szúnyogot sajnálom és a repülő miazmákat, amelyek a régi mocsáréleket csaknem elviselhetetlenné tették a XVII. században: itt volt az a hideglelésféle betegség, melyet az európai utazók „morbus hungaricus”-nak hívtak, s amit európai ember nem bírt el. De most egy másik „morbus hungaricus” lépett ennek a helyére: a szegénység. Fásításra és víztartalékolásra van szükség, ha emberi életet akarunk ezen a tájon újra teremteni.

A Sárrét maga volt a mese, hajdanában. Sok százezer holdnyi lápmező. Állandó víz alatt, úttalan és megközelíthetetlen táj.

Ma már csak a nyolcvanéves öregek emlékeznek erre a különös, ókori világra. Az ő ifjúkoruk még ott telt el a nád, a sás és a vízi moszatok világában, s rá is bízom, hogy mondják el a maguk szavaival, az ő gyönyörűséges magyar beszédükkel, hogy milyen is volt az az özönvízvilág.

– Bezony, a más világ vót – mesélte Szeghalmon az öreg Csontos bácsi, s pontosan leírta a tájat. – Komáditul a Tiszáig, a mind víz alatt állott. A Berettyó tartotta vízzel, meg a Sebes-Körös meg a Tisza. Iráz, Kót, Vésztő – Körösladány, Szeghalom, Füzesgyarmat – Bucsa, Karcag, Kisújszállás – Dévaványa, Mezőtúr, Fegyvernek – északi ódalon meg Komárom, Csökmő – napfeljötté ódalon Harsány, Ugra, Geszt – fejjebb Újfalu, Zsáka, Konyár – onnan le Bakonszeg, Nagyrábé, Nagybjom – azután meg Udvaru, Szerep, Nádudvar, Sáp – ezek mind beleékelődtek a Sárrítbe.

Hej, azt a mái ember el se gondolhatja, mi vót!... Má Nagybjom Füzesgyarmatho csak közel esik. A kutyavonítás áthallatszik egyikből a másikba, de nem lehetett jární, csak a repülő madaraknak. Ha át kellett mennünk ezen a pár kilométeren, csak úgy lehetett, ha egyet kerültünk,

Szeghalomnak, Csökmőnek, Darvasnak, Zsákának, Nagyrábénak, akkor mingyán ott vótunk Nagyabajomba – csak éppen hogy tíz mélyfődet kellett menni. Míg a szekér odajutott vagy a lovas ember. Kishajókon, csónakokon lehetett evickélni, az igaz, félméteres vízben elment a ladik. Mer ahun dagálya vót a Berettyónak, az összeköttetist csak a lapályokon lehetett keresni. Olyan világ vót, hogy a föld nem látta meg a napot a víztől, egész éven át. A vízbe káka termett, gizgaz. Csak úgy mehettünk át a derekakon, ha úsztattunk. Irázra gátakon kellett szállítani a marhát, ott osztán úgy be vót fogva, hogy onnan el nem tévedt egy se. Víz vette környös-körül, a váradi káptalané vót az egész, mind Nagyváradig: hatszáz marha meg ezeres gulyák vótak meg éppen olyan lúmínesek, disznó ezrivel, senki se gondolt rá, kihajtották, oszt magátul szaporodott a nyáj... Csak a farkastul kellett örözni, mert jöttek ám felülről a farkasok, Máramaros felül... Ma lezárjuk a lovat az istállóba, akkor mind az ezer meg ezer szabadon vót.

Marhás kurátor úr Vésztőn még megtoldja: maga elé néz, és visszaidézi a kölyökkori emlékeit:

– Más világ vót, boldog világ. Akkor nem tudtuk, hogy így is lehet még, ahogy ma van. Nem vót könnyű világ az se... Vót eset, hogy a marha beleesett a lápelyukba, csak a szarva állott ki, ott rothadt el, akkor lelték meg, mikor má megette a csík... De jó legelők vótak egész nyáron, mert a víz habja locsolta a partokat, és nagy harmatok vótak, sok eső... Most már nagyon is levezették a vizet. Ha rajtam állana, mind betömetném a csatornákat, csak a nagy derék főárkokat hagynám meg. Még a szikes is jobban termett, mert mindig vót rá víz... Hol az a szép réti világ? Jöttek a nagy marhatartó gazdák Csabáru, Orosházáru, de még Debrecenbül is, mert jobb legelő vót a réteken, mint a Hortobágyon. Kiverték a nagy gulyákat, s azok ott maradtak hóhullásig. Pünkösdkor eljöttek a gazdák, nézték a jószágot, örültek, mert kövér vót – nem úgy, mint most, hogy a földet marja kínjában a szegény barom.

Elgondolkodik, gyermekkori képek rajzanak fel előtte, már régen gondolt vissza a régi időkre.

De bízzuk csak magunkat Csontos bácsira. Senki olyan szépen, takarosán, élvezetesen úgy el nem tudja mesélni azt az életet, ami akkor itt volt. Úgy elbeszéli, hogy mintha visszaszállnánk, mintha ma is csak úgy lenne.

– Ott vót jó a betyároknak, szegényeknek – mondja. – Még Rózsa Sándor is csak ide húzódott, mikor szorult a kapca. Itt hajtatott el lóháton a bandájával a szeghalmi, vésztői utcákon, mindenki csendbe vót, csak néztük, gyerekek, a nyalka betyárokat. Itt vót az ő legjobb kastélya az irázi réteken. Itt nem lelte meg semmiféle csendbiztos.

– Azt mondja el, bátya, hogy éltek itt akkor a szegény emberek. A falubeliek, abban az időben.

– Nádvagás – mondja tűnődve. – Nekünk itt vót a szeghalmi rét. Mindnek vót rékje, minden falunak. Mert a víz nem kellett senkinek, csak az uraság fogta el. Ha a nyakába kötötték vóna is, nem kellett senki fiának, csak a nádat vágtuk ki felibe-harmadába, ki hogy tudta becsapni az urakat... Egy kenyeret a hátunkra kötöttünk, és kimentünk a határra. Nádkunyhót csináltunk magunknak, abba háltunk a nagy télbe. Megfutotta a víz a kotukat, de olyan kotuk vótak, hogy a leghosszabb nád se érte el a fenekét...

Nem lehetett a jégen járni, lehetett a kotun... Hogy mi az a kotu?... Hát a nádcsomóknak a töve. A tőzegei. A nádgyökérből nagy kötések vótak, amit körülmosott a víz. Azon tanyáztunk, azon raktuk meg a kunyhót. Ivóvíz nem vót, nem vót kút. Sütöttük a szalonnát délben is, este is, ha inni akartunk, kilyukasztottunk egy erős, hosszú nádat, két ölelet, azt leszúrtuk a kotu mellett,

mintha a padlásról a födige érne – szíjtuk. Előbb csak olyan bagós víz jött belőle, de ha jól kiszipogattuk, olyan friss, tiszta víz jött a végén, mint a patak vize... Hogy lyukasztottuk ki a nádat? Hát egy másik, vkonyabb náddal. Annak is megvót a tudománya.

Itt vótak a rengeteg sok halak. Annyi hal meg csík vót abba, hogy kézzel lehetett szedni meg varsával. Csak kitették a varsát, magátul megszede a halat, csak ki kellett meregetni belőle, és lehetett sütni-főzni.

Madarak? Annyi vót, mint a felhő. Vadkacsa, szárcsa, gém, kócsag, daru, a szigetek teli vótak véle, ott nem háborgatta senki, úgy meg lehetett simogatni a vadlibát, a hátán azt a szép barna tollát.

A nád vót a legnagyobb haszon, mert abba az időbe mindent a nádbul csináltunk. Még a házat is csak nádbul kötöttük, sárral tapasztottuk. A házfedél, kerítés, az mind csak nád vót. Nincs ma már egy szál se sehol... De akkor vót. Elvittük Csabára, Gyulára, arra nem vót nád. Vették. Eladtunk, kit pízir, kit gabonáir, mer kevés vót a csíratermő föld. Csak a szikesebb, hátasabb ríse, még ahun most lakunk, ez is szikes vót, de azért termett, vótak jó esők. Ott lebegtette a gizgaz színét a víz a partokon.

A vót jó, hogy mikor Csabára mentünk a náddal, az ottaniak megvették, de hogy? Fene erőstótok laktak azon a Csabán abba az időbe. „Hogy adi kend a nád?” – aszongya, és megfogta az ember kezét, de úgy, hogy majd kiserkedt a víz az embernek a körme alól és addig nem eresztette el, míg meg nem alkudott.

Nem tetszett e nekem – hazajövök. Vót itt egy kutya erős ember. Faránki vót a neve. De az olyan különös vót, hogy egy zsák búzát egy mélyföldön úgy elvitt, mintha semmi se lett vóna. „Gyere – mondok neki – Csabára. Add el a nádat.” „Jól van – aszongya –, elárusítom én.”

Hát s megyünk be Csabára, a nagypiacra. Jönnek a tótok. „Hogy adi kend a nád?” Nyújtja a kezét Faránkinak, a meg megfogja. Hát az is visszafogja neki. De megjárta, nyögött, mert Faránki nem eresztette el, míg meg nem vette. Meg kellett neki alkudni, vagy akarta, vagy se... Félrefordult osztán a tót, és a bunda alatt szedte szíjjel az ujjait, úgy össze vót préselve, hogy körömmel kellett kinyitogatni egyik ujját a másiktul.

Itt van Nagyszalonta a szomszédban, ahol Arany János megírta a Toldi Miklós hőstettét, hogy Toldi úgy megszorította a cseh vaskesztyűs tenyerét, hogy ropogott a csehnek minden ujja... Vajon Arany János nem ilyen népi legendából vette a képet?

Öreg Csontos bátya tovább mesél:

– Hogy halásztunk? Tapogatóval. Meg gyalomokat csináltunk... Mi a gyalom?... Hát kerítés a hálnak. Csavargós kerítés, hogy be csak be tudott menni, de kijönni többet nem tudott a nádkerítésbül, sehogy se... Ott aztán, ha benne vót, kiszedtük kézzel, mert azokba a gazos helyekbe nem lehetett csak így dógozni – hálóval sehogy se...

A csík, a vót a jó vásár, mer abba az időbe nagyon szerették káposztával, most is megenném, de mán vagy negyven esztendeje színt se láttam. A mái emberek meg se mernék enni, hogy azt a kígyót nem veszik a szájukba. Pedig hal vót, csíkkal. Még akkor is nyüzsgött a fazékba, meg ki is ugrott, mikor forrt már a víz alatta. Hordóba raktuk, vízzel úgy szállítottuk Nagyváradra. De boldog idők is vótak. A csíkot, azt igazán csak meregettük a láplyukakból. A vót a láplyuk, ha a csík kifürögte a lápot. Csak ledugtuk a csíkkast, az olyan vót, mint a méhköpű, az egyik vége

tányéros, a másik hegyes. Egy óra se kellett, mán tele vót csíkkal. Már lehetett emelni, tele vót!... De ha beleesett egy ember a láplyukba, sose látta többet a csillagos eget, mer ha dagálya vót a víznek, felemelte a jeget, és nem lehetett látni a láplyukat.

Nagy halak nemigen vótak, mert kiment a folyóra, ha mán nagy vót. Inkább csak apró hallal éltünk, de jó hal vót, nem vót annak semmi lápszaga, mert mindig mozgott a víz, a Berettyó, a Sebes-Körös levitte, és újra adta a vizeket... Itt folyt akkor a Sebes-Körös a paplak alatt el! A falu is csak onnan vette a nevezetjét, hogy itt kanyarodott a Körös, ahol a szeghalmi templom alatt fordult, ott vót egy fok, ahun most az irázi ház van, meg a nagyutca a Simay-udvar végibe, ott megint egy fok. E jött dél felől, a meg Gyarmat felől. Ott a halom épp a szegletbe esett, azon meg csak egy halászkunyhó vót, ahun most a református templom áll. Úgy híjták ezt a helyet, hogy Kis-Maros.

Ha a Vidrábul be akartunk jönni, olyan kacskaringós vót, hogy amit ma egy fél óra alatt meg lehet tenni, az ott a Lucsárderékon olyan hosszú vízi út vót, hogy egy huszonnégy óra alatt semmiképpen sem lehetett megtenni. Nem vót kociút. A foki út három kilométer, de a tutajos egy nap alatt onnan a lápon be nem ért a tutajával. Olyan kacskaringósan tudott jönni a Körös. Sokkal mélyebb is vót akkor a Körös, mint most, mert akkor vótak örvények, meg szabályozva nem vótak.

Búzatermő föld?... Hát az is vót, mer nagy határ vót a szeghalmi határ. Hat kössíg szaladt itt össze a török világba, annak a határa mind ide származott. Békéssel vótunk határosak meg Mezőberinnel, Dévaványával. Négyszáz szekszió föld vót. Egy szekszió, úgy értettem, kilencven hold lett volna.

Megszólal egy fiatal gazda: kiszámítja... Annyi most is; 39000 katasztrális hold. Mégis milyen nehezen élünk rajta.

– Igen – mondja a nyolcvankét éves öreg bölcs –, akkor se vót ám könnyű az élet, mert kevés vót a búzatermő föld. Valami ezerötyszáz hold vót. Az is mind a partosabb, már ami kimaradt a vizekből, szikes vót. Ó, nem kellett akkor a víz meg a nádas a falusiaknak. Még tagosításnál is, lecsapolás után is csak a régi szántókat kívánta. Nem kellett neki a víz, még ha a hátára kötötték vóna is. A vésztőiek ugyan úgy akartak megalkudni a gróffal, hogy kevesellték, hogy az a határ felit felkínálta nekik. Törvényre vitték, akkor meg megjárták, mert még negyedit se kapták meg... Nem tudta azt a szegénység, hogy a nádasbul lesz a jó termőföld. A mély fekete föld, akármerre megy valaki a Sárréten, bizony ma is mind urasági föld. Ott vannak a nagy tanyák, ott nevelik a szép állatokat, a jó búzát, de a szegény falusiaknak csak a szikesek maradtak, így tisztán mink még ma is abba élünk, hogy ezen a kutya Sárréten most is fekete ugart kell hagyni.

– Hogy szántják ezt a fekete ugart?

A gazdakör elnöke magyarázza:

– Úgy, uram, hogy egyik esztendőben szántunk, a másikba pihentetjük a földet. Most mán azt úgy kell szántani, hogy ha egy évben arattunk, a másikban hevertetjük, s harmadikba újra vetünk, a negyedikbe ugarnak hagyjuk, az ötödikbe újra vetünk... Igen, de most harmadéve se találtuk el, mert olyan szárazság vót, hogy semmi se termett. Így aztán megesik, hogy csak minden ötödik évben van valami termés. De az idén se lehet termésnek nevezni, mert a határ nagy résziben a vetőmagot se adta meg...

A református tiszteletes is megerősíti:

– Az én fizetésem száz hold föld. Ebből hatvan hold búzával volt bevetve, s összesen negyvennégy mázsa búzát kaptam...

– Mért nem próbálnak más terményre áttérni?

– Mért? – kérdi a gazdák elnöke. – Mit termeljünk, uram?... Minekünk nincs egyébre piacunk. Mikor a pulykáért a Tisza másik partján kilencven fillért fizettek kilójáért, nálunk akkor se volt drágább negyven fillérenél. Innen nem lehet elszállítani, olyan rossz a vasúti összeköttetésünk. Nekünk igen messze van London... Így pedig majdcsak hogy éhhalálra vagyunk ítélve. Ha elmegyek a Dunántúlra, csak nézem ott a fődeket. Látni kell, hogy egy dunántúli gazda tizenöt holdat nem adna az én kilencvenkilenc hold fődemért. Már szégyellem is, micsoda kis házakba lakunk mi itt, milyen szegényesen, Szolnok megyében, akinek négy-öt holdja van, a Tisza-parti részeken, szebb, úribb házakban élnek az emberek. Mi még ma is a régi nádfedelek alatt élünk, pedig már nincs is nád. De hat sor cserepet húzunk a házgerincre, hogy kíméljük a gólyátul, míg lehet... Még a gólya se tud minálunk megélni. A most nyári szárazságban, hogy béka nem vót, a szegény gólya mind elhordta a csirkénket, apróságot, úgyhogy bizony mindenki lehányta a fészket a kéményről, de még drótkosarat is rakott a kéményre, hogy meg ne tudjon fészkelni, ha jövő tavasszal visszajön...

– Hadd el – mondta az öreg bácsi –, mit tudjátok ti, mi vót a kisszerű ház... Félig fődbe ásott putrikba laktak a mi apáink. Ágasra építették, nádódallal, még kéménye se vót. A pitarbúl a szabad tűzhelyről felment a füst a pallásra, ott bújt ki, ahun akart. Bizony, sokszor is vót tűz.

De a fiatalok nem elégszenek meg a régi bajokkal, nekik a mai bajok fájnak: – Más idők vannak, öregapám, ma már a sárréti magyar is megérdemelné, hogy úgy éljen, mint az ország többi népe, de bizony nagyon el vagyunk maradva.

Az öreg atyus bólogat:

– Hogy mi hogy éltünk? Mondhatnám, jól... A faeke már negyvennyócba megszűnt, mán az én gyermekkoromba vassaru vót az orrára húzva, az dúrta a fődet. Még olyan szekeret is láttam, akinek a kereke egy darab fából volt kifűrészelve, úgy mondtuk, fakókerék... Abba az időbe nem rakták keresztbe a búzát, hanem boglyába, rudasba. Ha hordtuk, csak aládugtuk a vontatót, úgy vittük a szérűre, a „bolondszekérrel”. Ott aztán elcsépelgettünk karácsonyig. De ma mán a gép egy hét alatt elver annyit, amit a nép abban az időben újesztendeig sem bírt elcsépelni. Vót is a szegénynek kenyere. Szórolapáttal szórtunk, hántuk szél ellen a búzamatot, de szép is lett a tiszta búza...

A fiatalok azonban komoran hallgatják az öregek édes szép magyar beszédjét, már ők nem a szavakra figyelnek, hanem a mai sárréti nehéz életre. Most nagy itt a szegénység. Minden községnek negyedrésze oly éktelen nyomorúságban él, hogy azt élő ember ki nem tudja mondani, hogy miből húzzák ki a telet.

– Mint a raj, úgy kelnek fel koronként a szegénység asszonyai, ötven-hatvan-száz asszony kerekedik fel, mikor a gyerekek sírását már nem bírják hallgatni, és meglepik a falut, s úgy kérnek kenyeret.

Borzongva hallgatom. De az öreg nyolcvanévesek megszólalnak:

– Mer sok a nép... Abba az időbe egy faluba se laktak többen, csak ezer-kétezer legfeljebb.

Most meg a mi falunkban is tizenegyezer ötszáz lélek lakik. Nehéz ennyi embert ellátni ebből a szikesből... Pedig a régi időkben könnyen szerzett még egy-egy parasztember is nagy vagyont. Simay egész király vót. Tanító vót, azután bíró lett, aztán meg csendbiztos, és olyan uradalmat szerzett, mint akármék gróf. Mikor meghalt, gyereke nem vót, mindent jótékony célra hagyott... Meg Péter András, a paraszt nábob, kétezer holdat szedett fel semmiből. Ennek se vót gyereke, hát arra hagyott ezeröttszáz holdat, hogy Szeghalmon gimnáziumot csináljanak a parasztgyerekeknek.

Ez a nép még ma is lelkében őrzi, hogy halála után valami nemes és kultúrális célra hagyakozzék. Én magam is voltam a parasztgimnáziumban, mely ma a keleti tájak legnépesebb középiskolája. Péter András csak most halt meg, 1916-ban, és tele van még ma is eredetiségének emlékeivel a vidék. Kétezer holdat három emberrel kormányozott, mert nem foglalkozott, csak állattenyésztéssel. Negyven éven át minden nyáron elment Balatonfüredre nyaralni... A kis ház, melyben élt, ma is ott áll a parasztgimnázium udvarán.

Csudálatos nép ez. Tele erővel, egészséggel, munkakedvvel. Csak a természeti viszonyok sújtják. Nagy erősítésekre volna szükség és víztartalékolásra, mert a tavaszi esők s árvizek lefutnak, és a nyár szikkadt és száraz...

Egy ősi nomád világ romjai élnek itt még ma is. De ma már a fiatalabb generáció tele van akarattal és cselekvési vágygal. Ha a mezőgazdasági állapotok javulnak, egykettőre új világ teremne itt a régi helyén.

Már olvasnak, sok újságot fogyasztanak és sok könyvet. A nép mohón veti rá magát a betűre, mert érzi, hogy csak a tudomány segíthet rajtuk, ha a természet így cserbenhagyta őket.

A régi Sárrét ma nemzeti probléma kell, hogy legyen. Szükség van rá, hogy az egész ország figyelme ráforduljon erre a vidékre, mert a magyarságnak ezt a hatalmas területét nem lehet ebben a rettenetes állapotban hagyni.

Ez a nép, mely a török hódoltság után nem telepítés útján jött itt össze, hanem beszivárgás, idemenekülés által, kétszáz év alatt hatalmasan meggyarapodott, és folyton gyarapszik, mert ez a vidék még nem ismeri az egykét... Itt mindenfelé öt-hat-nyolc-tíz gyermek van a szegény házfedelek alatt. A jövő magyarságának nagyszerű embertörzsei.

Olajos István: Tanka János nyomában

A részemről ezidén elmaradt derecskei látogatásokat volt hivatott pótolni július második felében a korábban már amúgy is tervezett abai kirándulás, Tanka János, irodalmi körünk névadója ugyanis itt, valamint a szomszédos Sárkeresztúron töltötte élete aktív éveinek jelentős részét. Vilmával, csoportunk vezetőjével a Mezőföld északi csücskében fekvő Baracska vasútállomásán

találkoztunk, hogy onnan közelítsük meg a tájegység valamivel délebbre található pontját. Már menet közben örömmel üdvözlöttük az út mentén nyíló katángokat, melyeket Tanka János ekképpen énekelt meg *A parasztszekér elégiája* című versében: „harmatot dörzsöltek a kék katángok szemükből, hogy megzörgött a szekér.” Aba városa gyönyörű nyári pompájában fogadott bennünket, ami nem utolsósorban egy korábbi faültetési programnak köszönhető, melyre a polgármestereket Tanka János házastársa ösztönözte. A sűrűn egymás mellé telepített, egyre vastagodó törzsű növények lombkoronája immár egymásba fonódva alkot nagyszerű zöld egységeket. Első utunk a temető kertbe vezetett, ahol elhelyeztük az emlékezés koszorúját a Tanka János sírját őrző művészi faragású kopjafán, amely a költő erdélyi származására utal. Itt csatlakozott hozzánk lelkes integetéssel egy kedves hölgy, akiről hamarosan kiderült, hogy ő a lehető legautentikusabb személy aznapi kalauzolásunkra: K. Németh Gézané Tanka Zsuzsanna, a költő leánya. Szeretném neki ezt, valamint későbbi segítőkészségét az adatgyűjtésben, melyek elengedhetetlenül szükségesek voltak ahhoz, hogy ez az írás létrejöheszen, ezúton is hálásan megköszönni.

Tanka János felesége, Katalin az abai nemes Arany család Bor ágából származott, akiknek családi sírboltja néhány méterrel arrébb található, „A lélek él” „Találkozunk” felirattal, ő azonban természetesen férje mellett nyugszik. „Itt várja Jézusát” – hirdeti az epitáfium, majd a nevek alatt a költőtől az alábbi idézet olvasható:

„Kegyelem, hogy meghalok egyszer / És életem lesz a halálban”

Amíg az ilyenkor szokásos kisebb rendrakási műveleteket végeztük, megakadt a szemem egy távolabbi sírkövön Fejes Ádám református lelkipásztor nevére (és alatta a lelkész avatásakor kapott igeversen: „Azoknak, akik Istent szeretik, minden javukra van”). Később utána nézve megtudtam, hogy ő maga is írt verseket. Etyekről került Abára 1948-ban (közvetlenül mellette pihen ekkor elhunyt elődje, Kulifay László, Jób és Ézsaiás könyveiből származó ismert citátumok alatt), ahol 1983-ban bekövetkezett haláláig szolgálta a gyülekezetet. A Tanka és a Fejes családot több mint lelkész-egyháztag kapcsolat fűzte össze, a két családfő verselése, lírai érzékenysége, valamint népéért aggódó, "felelős pozíciót" viselő értelmiségi közös gondolkodása kapcsán alakult ki barátság közöttük. Ahogy Zsuzsa írta: „Ádám bácsi volt a konfirmációra felkészítő lelkészünk, esketőnk és gyermekeink keresztelő papja. Lányával közös tamási éveinkben komaság kötött össze. Felesége, Blanka néni és édesanyám között pedig lelki-testvérisége volt a közös kapocs, különösen az özvegyi egyedüllét után kialakult egymásra figyelés volt a jellemző.” (Blanka néni 2006-ban szólította haza a Mindenható Isten, Tanka János hitvese még további hat esztendővel kapott Tőle). Fejes Ádám mellszobra ma ott áll az abai református templom (homlokzatának felirata: Istennek dicsőség) előtt. A templomkert azóta két szép dunántúli fafaragásos kapuval is gazdagodott, egyikük Jézus szavait tolmácsolja János evangéliumából: “Én vagyok a kapu. Aki rajtam át jön be, az üdvözl.” A másik felirata, „Hit, remény, szeretet” Pál apostol kijelentésére emlékeztet: „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet” (1Kor 13,13). Fejes Ádám munkásságából az alábbi sorokat választottam ízelítőül:

„Feltámadott! – Ezt zengje ajkatok!
Ezt vallom én, nemcsak az angyalok.
Feltámadott! Én hitetlen hitem!
Nehéz öröm elhinni ezt híven.

Ellene mond tudás, tapasztalat,
Nem volt ilyen soha az ég alatt...

De Jézus él, sebeket hordozott.
Feltámadott! Dobogj riadt szívem!
Feltámadott! Én Uram Istenem!”

Ezt követően a család egy idős hölgyrokonát kerestük fel. Bor Józsefné Vasi Jolán hosszú évtizedek élő tanúja, Tanka János felesége unokatestvérének özvegye, a költő és mester volt tanítványa, majd kollégája – és itt idézzük újra Zsuzsa szavait: „Ő volt az, aki könyvtáros korában és ma is ébren tartja édesapám emlékezetét. Édesanyám özvegye alatt lelki támasza, imádkozó társa.” Joli néni erősen hajlott kora ellenére ma is a református közösség tiszteletbeli presbitere, kitűnő szellemi állapotnak örvend, humorérzéke sem hagyta el, és rövid panaszkodása közepette is áradt belőle az Istenbe vetett bizalom. Pál apostol szavai jutottak eszembe róla: „Mindenre van erőm a Krisztusban, a ki engem megerősít” (Fil 4,13). Kedvesen vendégül látott bennünket, sőt mindannyiunknak készített valamilyen apró ajándékot is. Én a lübecki Krisztus-szobor feliratának másolatát kaptam, mely minden nap okot adhat egy alapos elgondolkodásra:

„Ti mesternek hívtok – és nem kérdeztek engem.
Útnak neveztek – és nem jártok rajtam.
Világosságnak hívtok – és nem néztek reám.
Életnek neveztek – és nem kerestek engem.
Bölcsnek hívtok – és nem követték engem.
Hatalmasnak neveztek – és nem kértek engem.
Irgalmasnak hívtok – és nem bíztok bennem.
Igazságnak neveztek – és nem félték tőlem.
Ha egyszor örökre elvesztek – ne okoljátok engem!”

Szívesen maradtunk volna még, ám búcsút vettünk Joli nénitől, mivel igyekeznünk kellett a Tanka János nevét viselő Közösségi Ház és Városi Könyvtár épületébe, melyet kizárólag a mi kedvünkért nyitott ki Skoda István művelődésszervező munkatárs, aki „mellékállásban” szintén költő, és nagyon figyelmesen meg is ajándékozott bennünket 2015-ben megjelent kötetével. Költeményei között nem találtam kifejezetten „istenes” verset, ám jó néhány gondolata vezérelhet minket az Úr útja felé. „Létezik-e oly erő, mely erősebb az erősnél, s a világ poklát megsemmisítheti?” – teszi fel a kérdést *Egy a pokol* című poémájának végén. Az igenlő válasz nem áll ott, tudjuk azonban, hogy a jelenlegi látszat ellenére is hihetünk Isten üzenetében: Krisztus az egyedüli győztes a bűn, a világ, a pokol felett. „Ne rohanjatok emberek!” – érkezik a figyelmeztetés egy másik műből, rátapintva korunk egyik legnagyobb rákfénjére, a 37. zsoltár 7. versével egybecsengve: „Csillapodjál le az Úrban és várjad őt”. Hasonlóképpen értékes üzeneteket hordoznak a *Történet az emberi butaságról*, a *Nem kell aggódni* című, illetve más versek is. A könyvtárban a régi felvételeket és írásokat nézegetve merültünk el az emlékek világában.

Ezt követően kisebb vita támadt, hogy ki legyen vendéglátónk az aznapi ebédre, mivel erre mindhárman szívesen vállalkoztunk volna. Végül Vilma lett a „háziasszony”, egy gazdagon elkészített zöldséglevessel kezdtünk a Tök Királyhoz címzett vendéglőben. A második fogás elnevezésével (hagymás rostélyos) volt egy kis baj, az egyébként nagyon finom szaftos sertéshús

ugyanis sem hagymás, sem rostélyos nem volt, ennek ellenére jóízűen elfogyasztottuk a petrezselymes burgonyával együtt. Újult erővel vágunk neki a terület bejárásának, ahol Tanka János a falu szellemi vezetőjeként tevékenykedett (Aba csak bő két évtizeddel halála után, 2013-ban nyert városi rangot) fáradhatatlanul, ahogy ő maga írta:

„Mi kiszabva, le kell futni és csak az tud jelet hagyni
itt a porban és a mában, aki hős az akarásban.”

Átlátogattunk Sárkeresztúrra is, a költő 1948 és 1956 között családjával itt élt és tanított. A katolikus templom közelében érdekes térkép áll Nagy-Magyarország összes „keresztúr” végű településével, melyeket azért neveztek el így, mert imaházaikat a Szent Kereszt tiszteletére szentelték fel. Megemlékeztünk Bella István Kossuth- és József Attila-díjas költőről, aki gyermekkorát Sárkeresztúron töltötte, miután édesapja a második világháború áldozatává vált, többen felkarolták, így Tanka János is, aki tanította és első irodalmi lépéseit egyengette. Zsuzsa nagy buzgalommal mutatta nekünk sorban egykori lakóhelyeiket, az iskolákat, a templomokat, a présházat, ahol a költő csendes magányában alkotott. Mesélte, milyenek voltak régen, én pedig odaképzeltém ezekre a helyekre Tanka Jánost a Krisztusnak átadott élet önfeladta mámorában, ahogyan ő írja *Tavaszdíke* című versében:

„mintha egy boldog titkot várnék –
lám olyan régen állok itt:
nem is tudom már mit akartam,
csak simogatom szent zavarban
az árva bodza ágait...”

Végző állomásunk az Abát Soponyával összekötő út hídja volt a Sárvíz felett. A délutáni felhőtlen forrásban kibontakozott a Sárrét valódi szépsége, a nemrégiben még közről megcsodált templomtorony a tájba most már távolabbról beilleszkedve köszöntött minket, az alattunk csacsogó víz pedig megint Tanka János szavait juttatta eszembe a *Biharban* című versből: „E napfény nyílt bennem lélekké / a Kálló habja suttog örökké.” A költő büszke volt arra, hogy Aba fiává fogadta, ám lélekben sohasem szakadt el Derecskétől, Bihartól, amint Fekete Istvánt is rendkívül kedves emlékek kötötték Gölléhez, Somogyhoz.

Abára visszatérve igen jólesett az a fagyalt, melyre Zsuzsa invitált meg bennünket. Jó lett volna még tovább itt időzni, ám otthon is szólított a kötelesség, énekgyakorlás a tiszteletes úrral. Bízom azonban abban, hogy ezt a látogatást továbbiak is követik majd, egyre többet feltárva számunkra Tanka János életéből, költészetéből, helytörténeti kutatásainak eredményeiből. Hiszen nemcsak közös érdekünk, hanem kötelességünk is, hogy őrizzük annak a letűnt, ám mindenképpen őszintébb és istenközeli világnak az emlékezetét, amikor még jóval többen akartak tenni Jézus ügyéért, hittek a feltámadásban, bíztak Isten végtelen kegyelmében, és vallották, hogy Krisztus közelében önigazultságunkat elveszítve megismerjük ugyan saját gyengeségeinket, ám Ő végtelen szeretetével segít ezek elhordozásában és leküzdésében, hogy új életet adhasson nekünk.

Le Fondant: A légy és a belég

Felujjongott nagy fúvással a lég
s a hivatalból kiszállt egy belég,
a homlokán „fizethető” pecséttel,
az ilyesmi alól nincsen kivétel.

A pénztárnok helyett ám csak a borz, a nyúl
lökögte, rágta, tépte nagy vadul.

„Megállj! – kiált a róka – Az, kit illet,
mindent megád meglátva e beléget.”

„Engem illet!” – dördül az oroszlán,
s lélek sincsen kívüle a pusztán,
hacsak a légy nem, füleit célozva
körötte döng, hiába is pofozza.

A préda megvan, súlyos mancs alatt pihen,
de rejtelmébe nem pillanthat senki sem,
hacsak a légy nem, ki rettentő körmök
közé reppenve illegett és zöngött.

„Az birtokolja az írást, ki érti” – így a légy.

„Azt én szabom meg, szemtelen, ki légy!”

„Aligha, király, míg el nem kapsz,
körmöd közt amúgy mit olvashatsz?”

„Mit is, mi az erő a tudás híján?”

– suhant át a nagy, tompa agy karéján
s a légyhez: „Mindent értek itt, pimasz,
de kijavíthatod, ha neked ez vigasz.”

A zümmögő füléhez röppen fel,
röcög, elaltat, ébreszt, sír, tüzel:

„Király, a körmöd közt az egy belég,
csak holmi könyveléshez lesz elég,
holnap már más elszámolás parancsod,
mert téged semmi nem korlátoz, mancsod
mindenség, teremtés borzalmas ökle.”

Minő hatás a szárnyas öröme;

egy kis szúrás a súlyos fül mögé

– napok alatt az oroszlán megölve.

Húrok

Bartók Béla: A népzene forrásainál

Az igazi népzene olyan dallamokra épül, melyek magukon viselik egy adott nemzet paraszti lakossága zenei stílusának sajátos bélyegét. A népzénét eszerint tulajdonképpen helyesen: *parasztnépzene* kellene neveznünk.

Hogyan keletkezett? Hosszú időn keresztül azt tartották, hogy ez a muzsika misztikus módon, az egész nemzet együttes erőfeszítése útján jött létre. Ez a vélemény azonban, még ha elfogadhatónak is tartanánk, nem ad feleletet alapvető kérdéseinkre. Némelyek feltételezik, hogy a népi melódiákat a néprétegekből származó egyes kiemelkedő egyéniségek alkották. Sajnos, ezt a feltevést eddig egyetlen pozitívan megállapított tény sem támasztotta alá: ezenkívül pszichológiai szempontból sem látszik hitelt érdemlőnek.

A magyarok népzene-kutatásai új hipotézist vetettek föl a parasztmuzsika eredetére vonatkozóan. Kimutatták, hogy minden egyes nemzetnek megvan a maga sajátos faji stílusa, mely bizonyos *zenei beállítottságban* nyilvánul meg. Ha a paraszti rétegekbe külső természetű okokból olyan dallamok hatolnak be, melyek kiváló individuális személyiségek vagy közösségek – némileg magasabb zenei fokon álló idegen nemzetek – alkotásának termékei, akkor ezek az idegen tényezők lassacskán felszívódnak az adott nemzet népzenejébe, fokozatosan átalakulnak és eltávolodnak eredeti hangzásuktól. A falusi lakosság, ha idegen melódiákat tesz magáévá, megváltoztatja és saját stílusához hajlítja, olyannyira, hogy bizonyos idő elteltével teljesen elmosódnak az eredeti vonások, és az új dallam már tösgyökeresen népivé válik.

A fentebbi észrevételek alapján bizonyos következtetéseket lehet levonni minden nemzet *ős-zenejének* keletkezéséről. Ezt a folyamatot ugyanaz a titokzatos fátyol fedi, mely az emberi beszéd keletkezésének talányát is védi kutatásainktól. Ennek az *ős-zene*nek maradványait még ma is fellelhetjük egyes – zenei hagyományait hűségesen őrző – nemzetek alkotásaiban. E hűségre példa a legújabb magyar zene, melyben még ma is dominál a magyar nép ázsiai bölcsőjéből kiemelt, őskori pentaton hangsor. A népzene tehát a természet tüneménye. Mai formái olyan környékek öntudatlan alkotásának eredményei, melyek minden kulturális befolyástól mentesek. Ez az alkotás ugyanazzal a szerves szabadsággal fejlődött, mint a természet egyéb élő szervezetei: a virágok, állatok stb. Éppen ezért olyan gyönyörű, olyan tökéletes a népzene. A tiszta zenei gondolat megtestesülése, mely bámulatba ejt egyrészt a forma tömörségével és kifejezésteljségével s az eszközök gazdaságosságával, másrészt frissességével és közvetlenségével.

A parasztnépzene nem mindenki számára érthető. A muzsikások egész hada helyezi e zene tiszta és autentikus formái fölé az ún. „népies zenét”, mely nem más, mint a falusi muzsika mesterséges hamisítványa.

Egyes, többé-kevésbé tehetséges komponistáktól származik, akik többnyire azért nyúlnak a népzene kincsestárába, mert cserbenhagyja őket a saját invenciójuk. Zenéjük a tiszta népi stílus nyomait tükrözi, de egyben teljesen át van itatva a nyugat-európai zene sablonjaival. Az egzotikum és banalitás összekapcsolása kompromisszumos és tökéletlen stílust teremt. A parasztzene naivitását és öntudatlanságát a városi kultúra nyomai helyettesítik. Szétrebben a népzene egész varázsa. Csak kiváló, korszakos tehetségek (mint pl. Liszt, Brahms, Chopin) voltak képesek ebből a megalkuvó „népies” stíusból kicsiholni az igazi, nemes zenei szépséget...

A falusi lakosság a kultúra fejlődésének arányában, a környező városok életéhez kapcsolódva, egyre inkább elveszti sajátos jellegét. Ebből fakad a parasztzene nagy és tragikus alkonya. Nyugaton már réges-régen eltűnt a maga tiszta formájában. De a népi dallamok már keleten is olyan mértékben elvesztették tisztaságukat, hogy valódi népzeneről itt is alig lehet szó.

A XIX. század végén, mikor egyes elnyomott nemzetekben (mint pl. a lengyelek, csehek, magyarok) fokozódott a nemzeti ösztön, a népzene hatalmas virágzásának időszaka vette kezdetét. Sajnos az akkori zenészek kivétel nélkül mind lekicsinyelték az akkortájt még kevésbé ismert, paraszti muzsikát, és figyelmüket a már fentebb említett „népies” zenére irányították. A paraszzenét ügyetlennek és közönségesnek vélték... Még az olyan nagy alkotók, mint Chopin és Liszt, sem ismerték az igazi paraszzenét. Alighanem sose nyílt alkalmuk közelebbről megismerni a falusi embereket; ha pedig véletlenül találkoztak is velük, az így hallott zene a legkevésbé sem volt falusi muzsika. A parasztok mindig csalhatatlan ösztönrel megérik, hogyan viszonylik alkotásukhoz a hallgató. Ha úgy hozza a sor, hogy „városi polgár” előtt kell produkálniuk magukat, aki rendszerint csak megbocsátó mosollyal vagy felszínes bókkal nyugtázza a paraszti művészetet, hét lakatra zárják zenei ihletüket, és saját muzsikájuk helyett valami közeli városkában hallott „népies” melódiákat és dalocskákat nyújtanak, melyek mellesleg gyakran maguknak az előadóknak is sokkal szebbeknek tűnnek, mint a maguk dallamai.

Így hatott Chopin alkotására a lengyel „népies” zene, Lisztre pedig – Magyarország hasonló muzsikája. E mesterek zenéjébe a tiszta népi stílus elemeiből csak sablonos és banális elemek jutottak, melyek nem kis mértékben csökkentették némely művük értékét. Chopin polonézai, annak ellenére, hogy oly nagyon „nemzetiek”, nem foglalnak el túlságosan fontos helyet a mester művészi hagyatékában; éppígy Liszt népszerű magyar rapszódiai, tarantellái és polonézai sem játszanak nagy szerepet életművében. Ezek a szerény művek egyedül az alkotók adta népies színezetnek köszönhetik, hogy nem törölődtek ki nemzedékünk emlékezetéből. Igaz, máig is élnek, de nem azt az önálló életet élik, mint a mesterek más, mélyebb és szebb művei...

Csak az utóbbi időkben, a XIX. és a XX. század határán kezdődött a népzene eszményeinek reneszánsza. A múlt század zeneszerzői e muzsika egzotikus elemeit a hagyományos formák keretei közt teljességgel kihasználták, a megalkuvó „népies” stílustól pedig már mindenki megcsömörlött. A zenei folklórral foglalkozó tudományos kutatások valóságos zenei kincseket bányásztak ki a népi alkotás mélységeiből. Hatalmas érdeklődést keltettek. Megindult a heves reakció Wagner és Strauss ultrakromatizálásával szemben. A parasztzene tiszta, néhol (mint pl. Magyarországon) még pentatóniára szűkülő diatóniája vált eszményképpé.

A paraszt-dallamok diatóniája (sőt pentatóniája) és a modern zenei stílus közt fennálló ellentét csak látszólagos, mert kiderül, hogy ez a stílus nagyon is alkalmas a népi folklór feldolgozására. A dallamban megőrizhető a legtisztább diatónia, a kíséretben pedig széles alkalmazást nyerhet mindenféle, a tizenkétfélfangos új skálára épült harmóniai kombináció. Mi több e diatónia

nyugalma és kiegyensúlyozottsága jótékonyan befolyásolhatja az esztétikai benyomás egészét. Megvédhet a túlterheléstől és harmonizációs túlzásoktól, sajátos varázst kölcsönözhet...

A népi stílus tisztasága egyáltalán nem vész el az újszerű harmóniák használatával. Ez a tisztaság egyedül a népzeneben rejlő faji sajátosságok érzékelésének intenzitásától függ. Csak aki saját nemzete lelkébe, legelrejtettebb titkaiba mélyed, csak az alkothat olyan muzsikát, melyben kifejezésre juthat a népzene. Ha elég tehetséggel rendelkezik, műveiben ezt *teljességre* tudja vinni.

Jóllehet a zene és festészet közti analógiák rendszerint nem sokban járulnak hozzá eme esztétikai területek talányos tartalmának megmagyarázásához, véleményem szerint mégis elég találóan meg lehet határozni a népzene viszonyulását a komponisták zenei alkotásához, a következő analógia segítségével: *A falusi muzsika a zeneszerzőnek az, ami a tájképfestőnek a természet.*

Ballai László: A töki vívódásokra

Abban a szerencsében lehetett részem, hogy 2019. augusztus 23-án Prof. Dr. Prokopp Mária, művészettörténész és Kaiser László költő, író, a Hungarovox kiadó vezetője társaságában meghívást kaptam Tökre a Pajta Galériába. Az alkalmat egy kis műsorral egybekötött kiállítás-megnyitó szolgáltatta, amelyet követően a közönség között tombolán kisorsolták néhány könyvünket.

Géczy Olgát, a Pajta Galéria alapítóját, a délután háziasszonyát legaktuálisabban a 2018. november 19–2019. január 17. közötti, a Pest-megyei Kormányhivatalban megrendezett kiállításáról készült sajtókommuniké mutatja be: „A művésznő a galántai gyermekévek után Budapestre került. 1963-ban kitüntetéssel végezte el a Zeneakadémiát. Néhány évvel később, 1970-ben pedig megalapította a Bartók Béla Kamarazenekart, amellyel számos hangversenyt adott. A hetvenes évek derekán emigrációba kényszerült. Zenei pályája ezalatt az időszak alatt is egyre inkább kibontakozott. 1977-83 között a zürichi Akademisches Orchester karmestere volt, majd vendég szerepelt Winterthurban, a luzerni Operaházban és a Lipcsei Gewandhaus Orchester élén is. Több fesztivál mesterkurzusa is kötődik nevéhez.

1984-ben az Egyesült Államokba költözött, ahol házasságot kötött Aurell David építészmérnökkel. Férje egy véletlen folytán fedezte fel, hogy felesége nem csak a zeneművészet, de a festészet területén is kimagasló adottságokkal rendelkezik.

Géczy Olga legtöbb festménye főként természeti és szakrális ihletettséggű, de számos portré is található köztük, mint például a Bartók Bélát, Kodály Zoltánt vagy Vásárhelyi Zoltánt megörökítő alkotás. A kiváló művész és férje néhány éve hazaköltöztek Magyarországra, és a Budakeszi járásban található Tök településen rendezték be otthonukat. A szintén festő Aurell David kertjük végében még egy Pajta Galériát is [sic!] kialakított, ami időnként helyszínt ad a századelő szalonhangulatát idéző színvonalas, zenés, művészeti eseményeknek is.”

A szűrt napfény átította, bágyasztóan meleg délutánon igen jelentős hallgatóság gyűlt össze a Pajta Galériában és annak udvarán. A törzsközönségen túl szép számmal lehetett új arcokat – és elég sok fiatal arcot – látni. A háziasszony és férje fáradhatatlan szervezőmunkáján túl ez a szívélyes vendéglátó szellemnek köszönhető, amely a test örömeire, az illatozó harapnivalókra és a gyöngypárában csillogó italokra is kiterjed.

Géczy Olga nagy súlyt fektet a községi kulturális élet ápolására, valamint a mentori tevékenységre is, jelesen az eseményen bemutatkozhattak a Zsámbéki-medence ifjú tehetségei: Horváth Veronika festőművész hallgató, Kiss-Leizer Anna zongoraművész hallgató és Kemény Marianne ékszerkészítő kézműves.

Horváth Veronika a perbáli általános iskolában kezdett el rajzsakkörre járni. 2018-ban a Jelky András Iparművészeti Szakgimnáziumban végzett, textilműves szakon. Egy évig tanult Kopek Rita festőművésznél. Idén iratkozott be a Pécsi Tudományegyetem festő szakára. Mestere: Ernszt András.

Kiss-Leizer Anna hétévesen kezdte zongoratanulmányait. Jelenleg a Bartók Béla Konzervatórium növendéke Hargitai Imre kezei alatt. Számos nemzetközi és hazai versenyen szerepelt, 2017-től rendszeresen jár mesterkurzusokra. 2018-ban a MÁV Szimfonikusokkal lépett fel Mendelssohn *G-moll zongoraversenyének* 3. tételével.

Kemény Marianne varrónő nagyanyjától tanult varrni, hímezni, kötni és subázni. 2007 óta készít gyönggyel varrott képeket és gyöngyékszereket, de fafaragást és pirográfiát is tanult. Szívesen foglalkozik textilszobrászattal. Jelenleg restaurálással foglalkozik.

Miközben az ifjú képzőművészek alkotásaiban és Kiss-Leizer Anna zongorajátékában gyönyörködtünk, a zeneszámok szünetében a háziasszony osztotta meg a gondolatait velünk, amelyek különös módon nem az ifjú tehetségek reményteli jövőjét, hanem a magyar kultúra halálát vizionálták. Borzasztó, úgymond, hogy manapság egy Sziget-fesztiválról közismert az ország, ahol artikulálatlan hangon sokkolják a fiatalokat zajkeltéssel, zsíros hajú, izzadt arcú alakok. Ugyanők vehették át a Petőfi-díjat, amely legnagyobb, a nyelvünket csodálatosan művelő költőnkől kapta a nevét (utóbb kiderült, hogy a Petőfi rádió díjáról volt szó). „Ezért dolgoztunk heti ötvenhat órát?” – tette fel a tépelődő kérdést.

Én magam – nem utolsó sorban Géczy Olgának köszönhetően – elég széles zenei műveltségre tettem szert. Messze elkerülöm a Sziget-fesztivált (a televízióadást is el lehet kapcsolni onnan) és méltatlannak tartom, hogy szórakoztató rádiókat Petőfiről nevezték el. Mindazonáltal nem vagyok biztos abban, hogy mindaz, amit a Sziget-fesztiválon adnak, sőt, mindaz, ami a könnyűzene kategóriájába sorolható – a Beatlestől a Quimbyig –, az merő szemét, mint ahogy teljesen biztos vagyok abban, hogy Petőfi Sándor jó néhány versét – így az *Anyám tyúkját*, a *Reszket a bokor mertet* és *A négyökrös székért* – nem a legmagasabb esztétikai célok elérése, hanem a szórakoztatás célzatával írta, amelynek felolvasása után jót nevetett cimboráival a kocsmában.

Bár nincs könnyű helyzetben a magyar kultúra (mikor is volt abban?), örömmel jelezhetem vissza a töki vívódásokra, hogy mégsem haldoklik. És nem csupán addig nem, amíg mi, Prokopp Mária, Géczy Olga, Kaiser László és jómagam őrizzük a lángját. A Zeneakadémián Bartók világverseny és zongorafesztivál zajlik, már az elődöntőjében is jobbnál jobb zongoristákkal – köztük számos magyarral – ismerkedhettek meg a hallgatók. Milyen hallgatók? A Bartók rádió

hallgatói. Ma is az egykori 3. műsor a kulturális adó Magyarországon.

2019. szept. 2-án az *Ars novában* – a XX-XXI. század zenéjét bemutató műsorban – a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának új stúdiófelvételeit mutatták be, egy ifjú magyar zeneszerzők műveiből készült összeállítást. Nem egyszer megjárta már a kortárs zenei adással, és öt-tíz perc után belefáradtam a hallgathatatlan zajkeltésbe. De ezúttal odaszögeztek a készülék elé. Négy teljesen különböző karakterű, egyéni hangvételű, kiváló kompozíciót adtak: Bella Máté *Léthét*, Virágh András Gábor *Sinfoniettáját*, Balogh Máté: *Pseudomarschát* és Sály Bánk *Végtelen kikötőjét*. Ők a nagy múltú magyar zeneszerzés legifjabb reprezentánsai, méltóak az elődökhöz, felkéréseket, pódiumot kapnak, figyeljünk oda rájuk!

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu